

De okuvliga.

av Boris Gorbátov.

Avskriften senast ändrad: 4 mars 2002.

Boris GORBATOV (1908–1954): *De okuvliga. Familjen Taras*. Roman (1943). Originalets titel: *Непокоренные*. Från ryskan av Sven Storck (1944). Ljus förlag Stockholm. Tryckt hos Esselte Aktiebolag, Stockholm 1944

I

Första delen.

1

Första kapitlet.

s. 5
ALLA VANDRADE ÖSTERUT, allt gick mot öster... Om bara en enda vagn hade kört mot väster!

Det var trossforor, kärror med hö och tomma ammunitionslådor, vagnar med sjukvårdsattiraljer och radioanläggningar; de utmattade, svultna hästarna släpade benen tungt efter sig; gråsvarta av damm och sorg vandra de människor bakom kanonernas lavetter. De var alla på väg mot öster, förbi Ostraja Mogila mot Krasnodon och Kamensk, över Donets... De passerade och försvann utan spår, som uppslukade av det gröna och onda dammet. Överallt härskade oro. Luften var fylld av skrik och stönanden. Man hörde ljudet från knarrande hjul och klirrande järn, hesa svordomar, de sårades klagorop och barnens gråt. Själva vägen tycktes knarra och stöna under vagnshjulen och vrida sig i fasa mellan bergslutningarna...

s. 6
Endast en människa vid Ostraja Mogila var till synes lugn denna julidag 1942. Det var den gamle Taras Jatsenko. Han stod tungt lutad mot sin käpp och lät sin svårmodiga, orörliga blick vila på allt, som försiggick runt omkring. Inte ett ord hade han yttrat på hela dagen. Med sina slocknade ögon under de grå, rynkade ögonbrynen såg han, hur vägen kröp

ihop och vred sig i ångest. Till det yttre föreföll denne stenhårde man likgiltig och främmande för allt, som försiggick.

Men bland alla flyktingarna på vägen fanns det nog ingen, som var så orolig som Taras. Det värkte och grät ända in i själen på honom. Vad står på? Vad vill det här säga, kamrater? tänkte han. Och hur ska det gå med mig? Vart ska jag ta vägen med kvinnfolken och barnen?

Bilarna susade förbi honom i moln av damm. Alla var de på väg österut, allt gick mot öster. Dammet lade sig över de förtvinade popplarna, som blev tunga och grå.

Vad ska jag ta mig till? Ställa mig här på vägen och skrika och vifta med armarna: — Stanna, vart ska ni ta vägen? Vart tänker ni ge er av? — Eller falla på knä i dammet mitt på vägen, kyssa soldaternas stövlar och bönfalla: — Gå inte er väg! Våga inte ge er iväg, då vi gamlingar och småttingar stannar här... s. 7

Men trossfororna bara fortsatte — alla på väg österut — utefter den dammiga puckelvägen mot Krasnodon och Kamensk, över Donets, över Don och Volga.

Medan trossvagnarnas långa rader syntes på puckelvägen, hyste den gamle Taras allttjämt ett svagt hopp. Rätt som det var skulle denna människoström mötas av nya kolonner i moln av damm någonstans österifrån, och tappa

krigare i mäktiga stridsvagnar skulle köra mot väster, nedkämpande allt motstånd på sin väg. Bara dessa långa rader av vagnar ville fortsätta, bara de inte tog slut... Men tråden blev allt tunnare och tunnare. Tänk om den slets av, då... Vad som skulle ske då, vågade Taras inte ens tänka på. På ena stranden skulle Taras bli kvar med orkeslösa kvinnor och barn, och någonstans på den andra stranden — Ryssland, sönerna i armén och allt det, som hade fyllt hans liv i sextio långa år. Men det var bäst att inte tänka därpå. Inte tänka, inte höra och inte tala.

Redan i skymningen återvände Taras till sitt hem i Kamennyj Brod. Hans väg gick genom hela staden, men han kände inte igen sig. Staden hade blivit öde och tyst. Den liknade nu en våning, som plötsligt hade övergivits av sin invånare. Avklippta ledningar dinglade i telegrafstolparna. Gatorna var täckta av krossat glas. Det osade fränt. Askan från brända papper steg upp i luften som ett moln och lade sig över hustaken.

Men i Kamennyj Brod var allt lika lugnt som vanligt. Endast de halmtäckta stugtaken tycktes betänksamt ruska på sig. Ute på gårdarna hängde tvättkläder i långa rader. Solnedgången färgade de vita skjortorna blodröda. I grannens förstuga hade man satt på samovaren, och den karakteristiska rökslingan steg snart upp i luften, som luktade brandrök och krut. Det var som om den gamle Taras inte hade kommit från Ostraja Mogila utan från sitt arbete på fabriken en helt vanlig dag. I trädgårdstjapporna hade mathiolerna öppnat sig i skymningen. De doftar endast på kvällen; de är arbetarfolkets blommor.

Taras andades djupt in dessa från barndomen bekanta dofter, då han plötsligt greps av en stark och överväldigande tanke: Leva måste

man i alla fall!... Man måste leva! Han öppnade dörren och gick in i sitt hem.

Hela familjen rusade emot honom utan att säga något. Han lät blicken glida över dem alla, från hans gamla hustru Eufrosyne Karpovna till lilla Maria, sondottern. I denna stund förstod han, att de nu inte hade någon annan att ty sig till än honom, den gamle farfadern; han ensam hade att svara inför världen och människorna för hela sin familj, för var och en av dem, för deras liv och deras själar.

Han ställde ifrån sig käppen på den vanliga platsen i hörnet och sade så muntert han kunde:

— Var inte ledsna! Det är inte så farligt! Vi ska nog klara oss... Därefter såg han till att det fanns vatten i reserv och att fönsterluckor och dörrar var stängda.

Sedan kastade han en sträng blick på den trettonårige sonsonen Lonka och tillade:

— Ingen, ingen får gå ut utan att fråga!

På natten började kanonaden. Den pågick utan avbrott i flera timmar, och hela tiden darrade det skrangliga lilla huset i Kamennyj Brod som i frossa. Plåttaket skakade sakta och fönsterglasen stönade melankoliskt. Till sist upphörde kanonaden och en tystnad, som kändes ännu mera tryckande, följde.

Någonstans utifrån kom Lonka rusande barhuvad och skrek vettskrämd:

— O, farfar! Tyskarna är i staden!

Men Taras, som hade varnat kvinnorna för att skrika och gråta, ropade strängt till honom:

— Sch! Han hötte med fingret och tillade:

— Det här angår inte oss!

2

Andra kapitlet.

DET HÄR ANGÅR inte oss.

Dörrarna var reglade och fönsterluckorna ordentligt tillbommade. Dagsljuset silade in genom springorna och darrade på golvet. Det tycktes varken finnas krig eller tyskar på jorden. Det var råttor i skafferiet, baktråg i köket samt järnbitar och plankor inne i rummet hos Taras.

För att spara på lampoljan brukade Eufrosyne tända den lilla lampan framför ikonerna endast i skymningen och suckade därvid varje gång: Du får förlåta mig, Herre! Den gamla väggklockan med porträttet av general Skobeljev¹ till häst drog sig som vanligt en halv timme efter om dygnet. På morgonen brukade Taras flytta fram visarna med fingret. Allt var som vanligt, som om varken kriget eller tyskarna hade funnits.

Men hela det lilla huset var fyllt av oroliga suckar, knarrande läten och prassel. Från alla vinklar och vrår nåddes Taras av dämpade viskningar och kvävda snyftningar. Lonka kom med nyheter utifrån och tisslade med kvinnfolken i alla hörn, så att farfadern inte skulle höra. Och Taras låtsade, att han ingenting hörde. Han ville inte höra något, men kun-

de inte undgå att höra. Genom alla springor i det skröpliga huset hörde han; arkebuserade... torterade... deporterade... Då blev han alldeles utom sig, rusade ut i köket och skrek, så att spottet sprutade om honom:

— Kan ni inte tiga, förbannade käringar! Vem har de mördat? Vem har de skjutit? Inte oss i alla fall. Det här angår inte oss. Så slog han igen dörren och gick in på sitt rum.

Han tillbringade nu hela dagar inne på sitt rum, där han hyvlade, sågade och limmade. Han hade gjort skickliga arbeten i hela sitt liv — lokhjul eller granatkastare, det spelade ingen roll. Han kunde inte leva utan arbete, alldeles som en del folk inte kan leva utan tobak. Arbetet var ett behov för hans själ, en vana, en lidelse. Men nu behövde ingen hans skickliga händer. Det fanns ingen att göra hjul eller granatkastare åt. Och onyttiga saker kunde han inte göra.

Då kom han på idén att själv börja tillverka munstycken, kammar, cigarettändare och nålar. Hans gumma bytte dem mot spannmål på torget. Det fanns varken bakbröd eller mjöl i staden. På salutorget såldes spannmål endast glasvis, liksom tidigare solrosfrön. För att kunna mala denna spannmål tillverkade Taras egenhändigt en liten handkvarn. Han skrattade då han betraktade sitt verk. Om ingenjör Kut-

¹M.D. Skobeljev (1843–82), rysk general, deltog med utmärkelse i rysk-turkiska kriget 1877–78. Övers. anm.

jaj såge mig nu, kunde vi gråta tillsammans. Så här förspills alltså min ålderdom och talang, tänkte han bittert. Han lämnade kvarnen till sin gumma och sade:

— Var rädd om den! När de våra kommer tillbaka, ska vi lämna den till muséet. De kan ställa ut den på stenåldersavdelningen.

Det enda, som han arbetade på med lidelse och inspiration, var lås och regler. Varje dag hittade han på alltmera listiga, invecklade och säkra regler för fönsterluckorna, kedjor, lås och bommar för dörrarna. Han tog bort dem, som han hade satt upp föregående dag, satte dit nya, prövade dem, råkade i tvivel och hittade på andra. Han förbättrade sitt låssystem på samma sätt som soldaterna i skyttegravarna förbättrar sina försvarsverk — dag för dag. Gumman tog med sig de gamla låsen till salutorget, där de såldes i ett nafs. Varglagar behärskade nu livet i staden, och var och en ville stänga in sig i sin kula så säkert som möjligt.

s. 13

Då grannen knackade på hos Taras en kväll, tittade gubben länge och bistert ut genom dörrspringan och undrade, vem det var som kom och i vilket ärende. Först därefter började han motvilligt låsa upp. Låset gnisslade, kedjorna klirrade och reglarna sköts tungt åt sidan.

— Det är en riktig bunker, sade grannen då han kom in och fick syn på låsanordningarna. En riktig bunker i stället för ett hus är det du har, Taras. Därefter gick han in i rummen och hälsade på kvinnfolken.

— Garnisonen är inte så dum, den heller. Och här har vi den bästa soldaten i garnisonen, sade han och pekade på Lonka.

Taras tyckte inte om sin granne. I fyrtio år hade de bott tak vid tak, och lika många år hade de grälat. Han var för fortfärdig, snabb, bullersam och mångordig för Taras. Taras tyckte om långsamt och måttfullt folk. Och just nu ville han inte träffa folk alls. Vad skulle han

prata om nu? Han suckade och gjorde sig redo att lyssna.

Men grannen satte sig vid bordet och sade inte ett ord på en lång stund. Händelserna hade tydligen även gjort honom nedstämd och fåordig.

— Har du gått i försvarsställning, Taras? frågade han till sist.

Taras teg och ryckte på axlarna.

s. 14

— Nå! Tänker du sitta så här i stugan?

— Javisst.

— Jaså. Då har du inte sett en levande tysk, Taras?

— Nej, det har jag inte.

— Men det har jag. Gud bevara mig för den synen! Han gjorde en avvärjande åtbörd med handen och tystnade åter. Så nickade han och snöt sig.

— Staden vimlar av poliser, sade han plötsligt. Gud vet varifrån de har kommit! Idel obekant folk. Vi har aldrig sett något liknande.

— Det här angår inte oss, mumlade Taras.

— Nej... Jag menar bara, att det har kommit så många uslingar hit.

— De tänker bara på att rädda livet, men de borde tänka på att rädda sin själ.

— Ja...

De satt tysta en lång stund. De tänkte båda på samma sak: hur skulle de leva vidare? Vad skulle de ta sig till? Hur skulle det gå?

— Folk påstår, att tyskarna tänker reparera fabriken... yttrade grannen tyst och motvilligt.

— Vilken fabrik? utbrast Taras skrämmd. Inte vår?

— Jovisst... Vilken skulle det annars vara!

— Det är inte möjligt! Var skulle tysken få tag i folk? s. 15

— De kommer att tvinga dig.

— Mig? Taras skakade långsamt på huvudet. Jag har varit med om att bygga denna fa-

brik, jag var med om att förstöra den för att den inte skulle gå till tysken. Jag lägger inte mina händer vid denna sak. Då må de hellre förtvina.

— Du kan bli tvingad, genmälde grannen tyst. Han reste sig, böjd och gammal, och tog farväl:

— Adjö då, Taras. Stanna du här. Din garnison är inte dum alls, skämtade han vemodigt på tröskeln.

Taras stängde och låste dörren omsorgsfullt efter honom.

— Det här angår inte oss! sade han till sig själv. Men det var inte sant. Nyheten, som grannen hade fört med sig, angick honom alltför mycket. Dörren kunde han låsa, men hur skulle han kunna låsa sin själ?

Familjen och fabriken — det var hela livet för Taras. Det hade inte varit något annat. Familjen och fabriken. Vad fanns kvar nu? Familjen? Var är de nu, mina söner, mina gesäller? Jag har inga söner. Det är bara kvinnfolken kvar. Det är hela garnisonen. Och fabriken? Var är den nu, min kära fabrik, mina egna händers verk? Det finns ingen fabrik längre. Bara ruiner. Ruiner och kråkbon.

Vad finns då kvar? Endast tron finns kvar. Med mina händer har jag byggt fabriken och förstört den. Med mina händer skall den också byggas upp igen. Tyskarna skall dö och försvinna, som en sjukdom, som ett oväder. De skall inte bli långvariga här.

Men nu tänkte Taras för första gången med fasa: Men tänk om de skulle bli här länge?... Han sköt genast bort den hemska tanken. Det är inte möjligt! Men den gnagde ihärdigt på hans själ: Tänk om de stannar här för alltid? Och fabriken börjar ryka som förr om åren? Och kanske Hartmann eller hans arvtagare tar fabriken i besittning? Skulle då allt detta ha varit förgäves, både skyttegravskriget 1918,

hungerraseriet 1921 och de stormiga nattskiftena 1931? Han gick fram och tillbaka genom rummet och tänkte hela tiden på en och samma sak: Är detta verkligen något beständigt? Ska de verkligen kunna finna några usla arbetsvilliga? Han gav sig själv svaret: Kanske finner de några, men inte de mina! Mina söner höll inte stånd i försvaret. Men jag ska göra det. Jag ska överleva detta tillstånd. Han fortsatte att gå fram och tillbaka genom rummet, och de gamla golvplankorna knarrade sakta under hans tunga steg. Från den gamla väggklockans urtavla under general Skobeljevs häst hördes ett tungt, regelbundet tickande. Sekund efter sekund gick till evigheten, droppe efter droppe, droppe efter droppe...

s. 17

3

Tredje kapitlet.

DROPPE EFTER DROPPE, droppe efter droppe...

Precis klockan sex på morgonen ringde väckarklockan gällt inne hos Taras och väckte honom. Gubben skyndade sig upp, men kom så ihåg, att han inte behövde ha bråttom längre. Han steg emellertid upp, kastade en blick på väggklockan och flyttade fram visarna, vilka som vanligt hade dragit sig en halv timme efter. Dagen började och med den alla omsorger. Och varje ny dag medförde nya bekymmer.

Tyskarna hade låtit kungöra, att alla som förut hade arbetat i stadens tjänst var skyldiga att utan dröjsmål inställa sig på sina vanliga arbetsplatser. Antonina, hustrun till den näst äldste sonen Andrej, talade om det för Taras. Men gubben slog ifrån sig med händerna:

— Det här angår inte oss!

— Men mig angår det... svarade hon blygt.

Innan tyskarna kom hade hon arbetat som bokhållare vid stadens hyresnämnd.

— Nej, det gör det inte, det angår ingen av oss! skrek Taras ursinnigt åt henne och vägrade att höra på hennes fortsatta utläggningar.

Några dagar senare fick Antonina en kallelse från de nya myndigheterna. Hon uppmanades att ofördröjligen inställa sig på sin arbetsplats. Nu börjar det! tänkte Taras med klapp-

pande hjärta. De är helt enkelt på jakt efter arbetskraft! Han tog kallelsen ifrån Antonina, skrynkade ihop den och kastade bort den.

— Min familj ska inte arbeta för tysken! Aldrig i livet! skrek han åt Antonina, som om hon bar skulden för allt. — Jag kommer aldrig att tillåta det. Varken vad dig eller mig själv anbelangar. Så nu vet du det!

Efter ytterligare några dagar hördes tunga slag mot dörren till det lilla huset i Kamenyj Brod. Det var polisen. Taras' alla lås och regler hjälpte föga — han måste öppna.

De klev in helt ogenerat och utan att ta av sig uniformsmössorna och de svarta kapporna. Utan att ens bevärdiga Taras med en blick satte de sig. De frågade naturligtvis inte om lov.

— Vem av er är Antonina Jatsenko?

s. 19

— Det är jag, svarade Antonina, som darrede i hela kroppen.

— Får vi se passet!

Hon lämnade fram passet. En rödbrusig polis, som var blind på ena ögat, tog det och stoppade det i fickan. Därefter reste han sig utan att säga ett ord och gick mot dörren.

— Men passet? frågade Antonina ängsligt och rusade efter honom.

— Det får du på arbetsbyrån.

Taras, som knappt förmådde tygla sitt raseri, försökte ingripa till hennes försvar:

— Jag vet inte hur jag skall titulera er, herr...

Men polisen mönstrade honom föraktfullt med sitt enda öga:

— Du ska inte lägga dig i det här, gubbe. Det blir nog din tur. Jag har dig antecknad här! Därefter ryckte han upp dörren så att låsen och kedjorna skramlade, muttrade något om odågor, som låste sina dörrar för myndigheterna, och gick ut.

I fem minuter hade denna scen varat, men Taras tyckte att det var tjugofem år. Det var som om han plötsligt hade flyttats tjugofem år tillbaka i tiden, då det kunde bulta på arbetarhemmens dörrar i Kamennyj Brod mitt i natten och man kunde höra hessa röster ropa »telegram« genom dörren, samtidigt som polissablarna slog emot stövlarna.

— Och jag som trodde, att jag skulle få dö utan att någonsin mera ha behövt höra ordet polis... sade han, krökte läpparna och skakade på huvudet.

Nästa morgon gick Antonina till arbetsbyrån för att hämta passet. Hon kom inte tillbaka förrän sent på kvällen. Taras kastade en granskande blick på henne men frågade inget. Han hade inget att fråga.

Antonina satte sig på bänken utan att säga ett ord. Så satt hon en lång stund i det halvmörka köket med händerna vanmäktigt korslagda i knät. Mor Eufrosyne kom och slog sig ned bredvid henne.

— Har de slagit dig? frågade hon i viskande ton.

— Nej, de slog mig inte! Men annars gjorde de allt med mig. Jag har aldrig fått krypa så mycket i hela mitt liv... svarade Antonina.

— Hur gick det?

— Jag slapp komma till Tyskland, men till arbetet måste jag.

— Till arbetet? Gumman slog ihop händerna. — Vad skall gubben säga? Du skulle ha spottat svinen i trynet...

— Spotta! Folk spottar blod på den där arbetsbyrån. Det såg jag själv. Nej, mamma, någon hjältinna blir jag aldrig. Jag kröp på alla fyra.

På natten sov hon illa. Hon tyckte sig hela tiden höra Taras' tunga steg på andra sidan väggen. Han bara går och går. Nu förbannar han mig säkert, tänkte hon dystert. Sedan tyckte hon sig se Andrej. Han var alldeles nersölad av blod och tittade på henne och rakt igenom henne som om hon hade varit tom och genomskinlig. Hon föll på knä framför honom. Aldrig har jag svikit dig, Andrej, varken i sinne lag eller gärning. Men han bara tittade rakt igenom henne utan att säga ett ord. Det var som om hon inte alls existerade. Bakom dörren hördes fortfarande Taras' steg och en håfull, retsam röst, som yttrade: — Det är förräderi i din garnison, Taras! Förräderi!

Då hon på morgonen begav sig till arbetet, försökte hon undvika att möta Taras med blicken, men i hela sin kropp kände hon, hur han följde henne. Hans tysta, tunga blick följde henne ständigt — det gick inte att undkomma den.

Då hon just skulle gå och redan fattade i dörrhandtaget, bönföll hon gubben:

— Döm mig inte så hårt Taras!... Jag... jag kan inte, då slår de mig...

4

Fjärde kapitlet.

JAG KAN INTE, då de slår mig. Hon levde nu i ständig fruktan och väntan på nya slag. Varje gång någon skrek, löpte kalla kårar utefter hennes rygg. Ryggen var nu den känsligaste delen av hennes kropp. Allt annat i den hade blivit stumt som trä. Det var bara ryggen som levde.

Dagen på arbetsbyrån hade endast bedövat och förtrampat henne. Allt det andra kom efteråt.

Tjänsten på stadens hyresnämnd lugnade henne till en början. Ingen ville arbeta. Alla satt och tuggade solrosfrön. Skalen spottades ut i de tomma skrivbordslådorna.

— Spotta flickor, spotta bara, sade Zoya Jakovlevna, som var första bokhållare på avdelningen, åt dem. — Se bara till att ni låtsas arbeta, då någon tysk kommer in. Låtsas arbeta, det ber jag er varmt.

Ibland kom kommendanten själv på besök. De måste resa sig och bocka och vänta, tills tysken svarade med en nick. Han tog god tid på sig. Det gjorde han med flit. Han lät sin iskalla blick glida över ryggarna och väntade, tills de böjdes ännu djupare.

— Lågre, lågre! viskade väninnorna åt Antonina. Hon kunde inte buga sig, hon hade ald-

rig gjort det förr. Och hennes rygg började darra i väntan på slag.

En gammal arkitekt på kontoret led av astma. Då han bugade sig, rann blodet till hans visnade kinder och han började plågas av hosta. Han försökte behärska sig och böjde sig ännu djupare. En vacker dag dör jag på det här sättet! tänkte han.

Till sist svarade kommendanten med en vårdslös nick och fortsatte till sitt tjänsterum. Antonina försökte låta bli att titta på väninnorna, och de tittade inte på henne. Den gamle arkitekten sjönk tungt ner på en stol och började hosta länge och plågat.

Så småningom lugnade sig Antonina, men det gick kalla kårar utefter ryggen på henne var gång det knackade på dörren. — Bara de inte slår mig! Bara de inte slår mig! Arbetskamraterna försökte lugna henne: Din lilla dumbom, vem skulle komma på idén att slå oss? Vi är ju anställda av stadsförvaltningen. Stadsförvaltningen tycktes vara ett säkert skydd för dem.

Men en morgon kom en tysk löjtnant inrusande på hyresnämnden alldeles blå av ilska. Så våldsamt att spottet sprutade kring honom skrek han några osammanhängande fraser och pekade hela tiden på sin klocka. Ingenjör Maritskij försökte göra sig förstörd av honom.

Darrande i hela kroppen mumlade han, att om en halv timme, senast om en halv timme skulle arbetarna komma hem till herr löjtnanten och göra i ordning spisen. Han själv, ingenjören, skulle komma och göra alltsammans egenhändig, om det behövdes. Att han hade blivit försenad en halv timme, bara en halv timme, herr löjtnant, berodde på att herr översten hade gett order om att det skulle skickas folk till hans våning, och det var ont om arbetskraft, och fast vi förklarade för herr översten, att herr löjtnanten...

Löjtnanten hörde på hans ursäkter och knäppte långsamt upp sin livrem. Vad tänker han göra? undrade Antonina. Varför knäpper han upp remmen? Plötsligt hörde hon remmen vina i luften. Ett gällt skrik följde. Då skrek hon själv till i fasa och dolde ansiktet i händerna. Det värkte i ryggen på henne som om det var henne de slog. Remmen ven fram och tillbaka i luften och slog med en tung smäll ner på något mjukt.

Alla i rummet vände sig bort eller blundade för att slippa se, hur en stor, vuxen och i staden välkänd person pryglades. Det var skamligt... Det var omöjligt att se på. Endast den unga Ninotjka följde hela scenen med ögon, som var vidöppna av förvåning och fasa. För första gången i sitt liv såg hon en människa pryglas.

Men tysken bara fortsatte att piska Maritskij med remmen. Nu gjorde han det inte längre i vredesmod utan metodiskt och kallt som en maskin. Först ansiktet, sedan skuldrorna och ryggen. Ingenjören stod böjd framför honom, stor och axelbred. Han böjde sig inte undan slagen, skrek inte och grät inte. Han drog endast ner huvudet mellan skuldrorna, kröp ihop som en igelkott och försökte dölja ansiktet i händerna. Hans skuldror darrade.

Det rädde en underlig tystnad i rummet. Människorna teg vid sina bord. Tigande utdelade tysken sina slag, och tigande tog ingenjören emot dem. En hemsk och skamlig tystnad.

Därefter satte tysken lugnt och långsamt på sig remmen, knäppte uniformen och gick ut. Alla stod tigande kvar vid sina bord. Antonina grät. Maritskij tittade generat upp. Han försökte småle för att dölja sin förvirring och smärta, men musklerna i hans ansikte ryckte krampaktigt och i stället för leende blev det en ömklig och plågad grimas. Han satte händerna för ansiktet och började högljutt snyfta i allas närvaro.

Sedan dess gick det kalla kårar utefter ryggen på Antonina vid varje högt skrik, varje gång det knackade på dörren eller sporrar hördes klirra i trappan. Hon gick inte längre till och från arbetet som förr utan smög sig fram utmed husväggarna. Hon var rädd för gatukorsningarna. Hon var numera rädd för alla, till och med för Taras. Hon kände sig hemsk till mods i staden, som ännu för någon dag sedan — innan tyskarna kom — hade varit en så kär och glad hemvist för henne. Hon kände sig hemsk till mods i det egna hemmet, som ännu för någon dag sedan — innan tyskarna kom — hade varit en så kär och fridfull vrå. Hon var rädd för att leva.

Hon grät nu ofta och av minsta anledning. Hon grät på arbetet, grät hemma, då hon såg sin lilla dotter Maria, och grät när hon låg till sängs och hörde Taras gå av och an i rummet bredvid. Tårarna gjorde henne inskränkt och åldrad i förtid. Hon vågade inte se sig i spegeln. Jag får inte gråta! försökte hon intala sig. Jag blir ju så gammal. Hur ska jag kunna visa mig för Andrej, då han kommer tillbaka? Men vid tanken på Andrej började hon gråta igen.

I rummet på andra sidan väggen gick Taras fram och tillbaka hela nätterna igenom. Hans

s. 27 steg ekade dovt i det tysta lilla huset. Han bara går och går. Bara går och går. Nu förbannar han mig säkert.

Men Taras tänkte nu endast sällan på henne.

5

Femte kapitlet.

HAN TÄNKTE NU på Nastja, sin dotter. Han iakttog henne i smyg med sin skarpa, uppmärksamma blick. Hon frågade förvånat:

— Vad är det med dig, pappa?

— Ingenting, svarade han och suckade.

Men en hemlig tanke plågade honom och lämnade honom ingen ro. En dag frågade han sin hustru med en missnöjd grimas:

— Jag kan inte förstå, mor, men vår lilla Nastja har visst gått och blivit en riktig skönhet? Eller hur?

— Ja, riktigt söt är hon. Och en bra flicka är det, det är ingen synd att säga, svarade Eufrosyne stolt.

— Ja, ja... suckade Taras bittert. — Jag ser på henne, jag...

En annan gång frågade han:

— Hur gammal är hon egentligen nu, vår lilla Nastja?

— Aderton år, far. Har du verkligen glömt det?

Han suckade åter tungt.

— Ja, aderton år, hur kunde jag glömma, visst minns jag...

Förr om åren hade Taras inte ens lagt märke till Nastja bland alla de andra barnen, som fyllde huset. Egna och andras ungar bråkade och väsnades alltid i alla vinklar och vrår, och han hade bara sett till att ingen rörde hans verk-

tyg. Allt det andra fick skolan och ungdomsföreningen sköta. Barnen växte upp, blev stora och fann själva sin lycka. Men nu fanns det varken ungdomsförening eller skolor till hjälp. Han var ensam, Taras — familjens överhuvud. Både domare och lärare. Han svarade ensam för barnens själar.

Till råga på olyckan blommade Nastja plötsligt upp och utvecklades till en verklig skönhet just denna bittra vår. Hennes kropp fylldes av vårens saft, den blev spänstig och hungrig. Nu hade tiden kommit för henne att älska, lida och vänta på sin jungfruliga lycka.

Vilken lycka? Det sved i hjärtat på Taras, då han såg Nastja. Hon varken sågs eller hördes hemma. Hon gick tyst, arbetade tyst, talade tyst och teg för det mesta. Hon satt långa stunder på bänken vid fönstret utan att säga ett ord. Varför tiger hon? frågade han sig med ett plågat uttryck. Hon bara sitter och tiger. Sitter alldeles tyst. Och hon tiger på ett så tungt och underligt sätt. Hon tänker väl på sitt. Men på vad? Vad är det för lycka hon drömmer om? Hon bara tiger...

— Du går inte ut, sade han strängt åt henne, då han märkte att hon tog på sig schaletten.

— Nej, pappa, svarade hon undergivet, vek noggrant ihop schaletten och satte sig som vanligt på fönsterbänken. Men han gick med

s. 29

s. 28

tunga steg genom huset och kände sig betryckt. Därefter återvände han till dottern.

— Varför sitter du så här hela dagen? Gå ut och promenera. Men ta inte på dig den bästa schaletten, det är inte sådana tider nu!

Hon satte undergivet på sig sin gamla träsiga schallett och ett par uttrampade skor. Men inte ens dessa utslitna plagg kunde hindra hennes unga skönhet att oemotståndligt tränga igenom och triumfera. Och Taras suckade oroligt! Sådana tider man får uppleva! Nu kan man inte ens glädja sig åt sin egen dotters skönhet!

Men hennes själ var och förblev en gåta för honom. Vad är de egentligen gjorda av, dessa moderna ungdomar? Han kände dem inte alls. De var något mystiskt och obekant för honom. Men fast han inte kände dem, tvivlade han på dem. Inte har de sett något av livet! De har studerat på sina pappors pengar, aldrig mött sorgen i dess verkliga gestalt och aldrig kämpat under Alexander Parchomenko.¹ Nu förbannade han sig själv för att han aldrig hade sysslat med barnen. Han visste inte, hur han skulle tala till dem, och visste inte, hur han skulle tränga in i deras själ. Men han hade att svara för dem inför människorna och världen.

— Varför tiger du? Varför säger du aldrig något? skrek han en gång åt dottern.

Nastja tittade förvånat upp, ryckte på axlarna och svarade:

— Vad skulle jag säga, pappa? Fråga om det behövs.

Men han visste inte, vad och hur han skulle fråga henne. Han började iaktta Nastjas flickbekanta, strängt och efterhängset. Det fanns både goda och dåliga bland dem. Men en fat-

tade han en bitter motvilja för från allra första stund. Det var Lisa. För övrigt hade hon redan börjat kalla sig Louise.

Då Taras för första gången märkte och skärskådade den besynnerliga varelsen, gapade han av pur förvåning. Louises elegans var på något sätt brokig och skrikig, hennes kjol slutade ovanför knäna och håret var inte kammat på ryskt vis. De blonda lockarna var på ett så löjligt och utmanande sätt lagda i pannan. Allt hos henne var varken ryskt eller tyskt utan något apliknande.

— Vad är du för en? undrade Taras.

— Anton Lukitjs dotter... Louise, svarade Lisa rappt.

— Ge dig iväg, din odåga! fräste Taras. — Jag ska minsann säga åt din far, den gamle dumbommen, att han ger dig ett ordentligt kokstryk.

Men han lade genast band på sig och kastade en förstulen och urskuldande blick på Nastja. Flickan teg. Taras slog igen dörren och gick sin väg.

Louise fortsatte emellertid att umgås i Taras' hus. Till att börja med var hon rädd för gubben, höll sig helst inne i köket så nära tröskeln som möjligt, pratade med kvinnfolken i viskande ton och tittade då och då med ett förskrämt uttryck på dörren in till Taras. Hon blygdes fortfarande över sin elegans och sina lockar. Men så småningom blev hon djärvare och rent av en smula fräck. En gång samlade hon mod och gav sig på Taras:

— Vad menar ni med att aldrig låta Nastja gå ut, Taras? Hon är i sin bästa ungdom nu, hon vill ut och roa sig.

Taras blev alldeles ifrån sig av vrede. Men han behärskade sig, gick fram till Nastja och såg länge och vemodigt på henne.

¹A. Parchomenko, död 1921, en av ledarna för de röda styrkorna i Ukraina under inbördeskriget 1918–21. Övers. anm.

— Vill du ut och roa dig, flickan min? frågade han vänligt, så vänligt som han aldrig förut hade talat till henne. Hans röst darrade.

Hon såg förvånat upp mot fadern, men slog genast ner blicken.

— Nej, pappa.

— Där hör du! vände sig Taras till Lisa. — Hon vill inte ut och roa sig. Det är inte sådana tider nu, Lisa.

— Förräderi förstås! vräkte Lisa ur sig.

— Ja, just förräderi, svarade Taras lika kort och allvarligt. — Det är värre än förräderi. Om din far dog och det blev sorg i huset, skulle du gå ut och roa dig då? Och nu för tiden har vi sorg i vartenda hus. Det är inte tid för nöjen. De våra kommer aldrig att förlåta oss, om vi roar oss under den här tiden.

— Kriget urskuldar allt!

— Nej! Taras skakade övertygat på huvudet. — Nej, du ljuger, Lisa. Kriget urskuldar inget. Kriget för bok över allt. Ingenting ska förlåtas och ingenting glömmas. Kom ihåg det, flicka! De våra kommer att återvända, ställa oss framför sig och se in i vår själ med sina rena ögon. Ända in i själen. Och de kommer att se allt: vilka som har väntat och trott, och vilka som har förrått och glömt.

— När kommer de då?

— Det kan jag inte säga, flicka. Men de kommer, det kan du vara säker på. Kom ihåg det.

— Och ungdomsåren rinner bort! suckade Lisa. — Den bästa tiden förgår. När de våra kommer tillbaka, är vi kanske rynkiga gummor, som ingen vill titta åt. Nej, då är det bättre att försöka ha roligt medan tid är, sade hon och skakade sina lockar.

Men Nastja teg.

Någonstans ur mörkret kom Lonka — den bästa soldaten i Taras' garnison — framrusande, fnissade slyngelaktigt och sade:

— Farfar! Om sådana där — han gjorde en grimas åt Lisa — finns det en visa, som folk sjunger ute på stan. Jag kan den utantill.

— Vad är det för en visa?

— Den kallas »Skam för flickan, som roar sig med tysken«. Han ställde sig i dramatisk pose och började sjunga den med sin spröda gossröst.

Mor Eufrosyne suckade, då hon hörde sången. Antonina grät stilla. Lisa rodnade och kröp ihop, brast så plötsligt ut i snyftningar och rusade ut.

Men Nastja bleknade och sade:

— Alla flickor är inte sådana. Det finns andra också.

Något annat sade hon inte. Och Taras kunde inte begripa, vad som dolde sig bakom dessa ord, lika litet som han förut kunnat förstå, vad som dolde sig bakom hennes envisa tystnad. Vad tänkte hon på, varför teg hon, vad väntade hon på? Han suckade tungt. Jag får allt se till henne bättre, det måste jag minsann!

Men det var inte gott att se till dem alla! Till och med mor Eufrosyne smög sig ut på morgonen och kom tillbaka först vid middagstiden. Hon var på sitt värsta humör. Hon fräste och skramlade med sina kastruller hela dagen.

— Varför går du omkring och är sur som en citron? frågade Taras till slut, när han inte kunde lägga band på sig längre. Var har du förresten hållit hus hela morgonen?

— I kyrkan.

— Nå, hur var det?

— Usch!

— Vad nu då, trivdes du inte i Guds tempel? frågade Taras hånfullt.

— Det är väl dig detsamma, din hedning.

Men den allestädes närvarande Lonka ville även nu ha sitt ord med i laget.

— Farfar, vi tyckte inte om prästen.

— Prästen? Vilken präst?

s. 34

s. 33

s. 35

— Jo, tyskarna har satt dit en ny präst.

— Var har de fått tag i honom?

— Jo, Kostja från biljardsalongen har nu blivit tysk präst.

— Kostja? Har den gamle fyllbulten gått och blivit präst? utbrast Taras förvånat och såg på sin hustru. Eufrosyne satte grytorna på spisen utan att säga ett ord. Taras kunde inte behärska sig.

— Tyskarna gör sig lustiga över dig, din lilla dumbom. Över din Gud, ditt tempel och din tro, men du går ändå i kyrkan. Be till Gud hemma, om du vill, men gå inte till tyskarnas präst! Hör du?

En annan gång, det var på kvällen, kom Antonina hem storgråtande. Hon hade varit på bio. Hon hade gått dit med sina väninnor för att slippa gå hem. Den kvällen var hon särskilt rädd för Taras. Hon plågades av att höra hans steg på andra sidan väggen.

s. 36

De hade sett en tysk krigsfilm. Till tonerna av gälla triumfmarscher svepte tyska stridsvagnar fram över vita duken, och man fick se tyskt artilleri i aktion. I alla hörn av salongen satt tyska poliser i svarta kappor och följde publiken vaksamt som slaghökar. Man fruktade demonstrationer. Men inga skrik eller visslingar hördes. Något helt annat inträffade — publiken började gråta. Och ju högra det tyska artilleriet mullrade, desto bittrare snyftades det i salongen.

Tyskarna kunde inte alls förstå, varför de ryska kvinnorna grät, när det var en så glad film och kanonerna mullrade så ljuvligt. Officerarna blev misslynta, men de ryska kvinnorna bara grät allt högre. Var och en tyckte, att den tyska kanonen sköt just på hennes man, son eller bror. Och var och en grät över sina egna bekymmer. Det gick inte för sig att skrika, men de grät.

En gestapoofficer kunde till sist inte behärska sig utan rusade upp och vrålade:

— Sluta med det här förbannade tjutandet! Det här är ingen begravning! Skratta i stället! Skratta, era ryska svin!

Ljuset tändes i salongen. Från alla hörn kom tyska poliser framdrällande. Officeren svängde sitt ridspö och skrek:

— Skratta då! Le åtminstone, era svin, era svin!

Men kvinnorna fortsatte att gråta. . .

— Varför skrattade du då inte? frågade Taras hånfullt, sedan han hade lyssnat till Antoninas berättelse. — När du i alla fall går och ser tyska filmer, kan du lika gärna skratta! Dina tårar kan du sitta med hemma. Förstår du då inte, att tyskarna gör sig lustiga över dina tårar! s. 37

De förhånar allt — Eufrosynes tro, Antoninas sorg, Lisa-Louises ungdom och hennes lockar; de förtrampar allt, de kommer också att trampa ner Nastja, om man inte skyddar henne, och Lonka och lilla Maria. De krossar själen under sina järnbeslagna stövelklackar. Hur ska jag skydda de mina?

6

Sjätte kapitlet.

ALLA TÄNKER PÅ att rädda den egna livhanken, men de borde tänka på att rädda sin själ. . .

Taras »räddade sig« i sitt hem. Han satt fortfarande hemma bakom stängda fönsterluckor. Vad som försiggick ute i staden visste han inte.

Men staden utövade alltjämt en hemlighetsfull dragningskraft på honom, kallade på honom och tycktes säga: Du har sett mig i min äras glans, se — nu är jag korsfäst. Rör vid mina sår, Taras. Dela mina kval.

Han kunde inte längre sitta bakom hemmets stängda dörr. En dag tog han sin käpp och gick ut.

Framför sig såg han staden på kullarna, en stad som inte liknade någon annan i världen men var som den alltid hade varit: hustak och skorstenar, hustak och skorstenar; samma gator som sluttade från utkanterna mot centrum; samma hus under tak av plåt och tegel; samma akacior i stadsparken. Och alldeles som förr om åren vid denna tid föll ett muntert och lätt sammetsdun från popplarna, kretsade över gatorna och lade sig på hustaken. Det var som snö. Som ljum rosensnö.

— Allt är som förr om åren! mumlade Taras och skakade på huvudet. — som förr om åren!

Men tysken är herre i staden!

Förolämpad och upprörd vandrade Taras omkring i staden. Vad är detta för folk? Vad är detta för folk? tänkte han i vredesmod och märkte först i samma ögonblick, att det inte fanns något folk på gatorna. Det var tomt och stilla. Så tyst som om det inte var en stad utan en kyrkogård. Det var som om någon hade slitit tungan ur stadens mun och den nu varken kunde skrika, sjunga eller skratta utan endast stöna sakta likt en dövstum, som lider av att inte kunna tala.

Några skuggor gled fram utmed stake-ten, ilade över gatukorsningarna och försvann i portgångarna. Någonstans där bakom de stängda fönsterluckorna rörde och vred sig livet, men varken högljudda röster, sång eller gråt trängde ut genom springorna. Till och med röken från spisarna var mager och blek; kanske därför att det inte fanns något att elda med, kanske därför att det inte fanns någon mat att laga. Den tunna röken steg darrande upp mot himlen, smälte ihop och försvann.

Några bekanta skyndade förbi Taras. Han vände sig efter dem med en viskning. Det var som om den knarrande, besvärliga tystnaden på gatorna tvingade honom att tala i viskning- ar i den egna hemstaden. De hörde honom inte och vände sig inte om. Folk hade börjat göra underliga rörelser med halsen, som han inte

s. 39

s. 38

hade sett förut. De såg sig om med en invand, snabb och förskrämd blick. De var rädda att möta någon på gatan.

s. 40

Vid ruinerna av stadsteatern stötte Taras ihop med doktor Fischmann, som hade skött hans barn och barnbarn. Taras tog av sig mössan för att hälsa som vanligt, då han på Fischmanns rockärm fick se en gul bindel med en svart sexuddig stjärna — judestämpeln. Han bugade sig djupt, så som han aldrig hade gjort förut.

Denna bugning skrämde läkaren. Han steg åt sidan och satte instinktivt handen för ansiktet. Taras stod tyst framför honom.

— Var det för mig... för mig ni bugade så där? frågade läkaren till slut med en viskning.

— Ja, det var för er, Aron Davidovitj, svårade Taras. — För er och era lidanden.

— Jaså, ack ja... mumlade Fischmann tankspritt. — God dag för resten... Hur står det till? Själv har jag det någorlunda skapligt...

Men plötsligt var det som om hans strupe snörptes ihop. Han slog ifrån sig med händerna och utbrast: — Tack ska ni ha, människa! Därefter skyndade han bort utan att se sig om.

s. 41

Taras stod länge kvar och såg efter honom. På den folktomma gatan kunde han länge följa läkarens krökta rygg och vacklande gång. Och runt omkring såg det ut som vanligt: hustak och skorstenar, hustak och skorstenar; samma hus under tak av plåt och tegel; och gatorna som sluttade från utkanterna mot centrum, och akaciorna i stadsparken. Och alldeles som vanligt föll ett muntert och lätt sammetsdun från popplarna, kretsade över gatorna och lutade sig på hustaken som snö.

Vart ska du gå nu, Taras? Vad kan du se mera? Har du inte sett nog än. Men han bara gick och gick utmed de döda, korsfästa gatorna i staden, som hade fått sin glada levande själ ut-

sliten ur kroppen. De hade slitit ut och trampat sönder den. Och nu var den borta. Ingenting fanns kvar. Det var en stad av dövstumma och tiggare.

Taras var ensam på gatorna, och det dova ljudet, då hans käpp slog emot trottoarstenarna, väckte och hopade gamla minnen. Som ett eko strömmade de emot honom från alla håll, från varje sten, från varje hus, från varenda gatukorsning. Här hade han fötts till världen för många år sedan. Här hade han mött sin hustru. Här hade han åldrats år efter år. Här på torget hade det förr om åren hållits stormiga möten. Vorosjilov¹ hade talat och skakat sin kraftiga näve i luften. Parchomenko hade härifrån gått till odödligheten. De unga kommunisterna hade sjungit sina sånger och byggt lokomotiv. Dag och natt hade järnets glada klang och sångerna på andra sidan floden och barnens skratt i trädgården tonat över staden.

s. 42

Nu hade allt tystnat — sången var kvävd och skrattet arkebuserat. Minnena var det enda levande, som fanns kvar på denna plats.

Utan att själv märka det hade Taras styrt stegen till salutorget. Här hade kärrorna gnisslat och folk trängts förr om åren. Hela torn av strimmiga vattenmeloner hade höjt sig bredvid stora berg av varmt, rykande kött; i raden av lergods hade de glaserade krukorna och skålarna glänst i solen; handelsmannen i lekaksståndet hade för fulla krafter provat sina visselpipor; den befängda musiken blandades med stojet på salutorget, men alla röster, visslingar och oljud överröstades av förtvivlat jublande och glädjedruckna tuppar från fågelburarna, ty utan tuppar var det ingen riktig marknad.

¹K.E. Vorosjilov, född 1881, marskalk av Sovjetunionen, en av ledarna av Ukrainas försvar mot tyskarna och de vita styrkorna 1918–20. Övers. anm.

Fastän Taras var fabriksarbetare älskade han dessa marknader. På söndagarna, sedan han hade fått veckolönen, gick han gärna dit med sin hustru och stoltserade mellan stånden och kände sig som ägare till alla dessa ting, som var till salu. Han kunde köpa allt. Salutorget var rikt, men rik var också Taras — verkmästaren.

Nu fanns det inget att köpa och inget att köpa för. Vid de glesa stånden stod långa köer: åldrade kvinnor med insjunkna kinder och trasiga skor samt orakade män med grå skäggstubb. I torglådorna låg enstaka ynkliga potatisar, som liknade gummiansikten, och rynkiga morötter, lika oåtkomliga som importerade apelsinger. Här såldes spannmål glasvis, potatis styckvis och socker — bitvis. Det var fattigdomens bittra mått.

De skövlade byarnas elände kom hit till salutorget och mötte den korsfästa stadens svältande fattigdom. Eländet förde till torget allt, som ännu kunde letas upp på botten i de ärvda förvaringskistorna. En brudklänning med vissa blommor, en kofta, täckt av silverfärgat naltalinglitter, en sliten matta, ett barntäcke med himmelsblå band, den sista skjortan av kroppen. De, som inte ens hade detta, förde med sig fullständigt värdelösa och onyttiga saker till torget: ljusstakar som var ärgiga och rostiga av ålder, gröna samovarer med inbucklade sidor och leksaker, såsom en ihopkrupen tyghare eller en orimligt lycklig docka.

Ägarna till dessa obehövliga föremål insåg själva deras värdelöshet och bjöd inte ens ut dem till folk. De stod hela dagen på torget utan att säga ett ord och höll fram sina ärggröna ljusstakar och tittade vemodigt bönfällande på de förbigående. Och varje föremål tycktes ropa för sin ägare: — Köp mig! Jag är det sista han har. I morgon svälter han ihjäl.

Det var nödens fruktansvärda språk! Taras kunde se hela staden krampaktigt vrida sig i hunger och förtvivlan. Han kände igen människorna och föremålen, men det var skuggor av människor och spillror av föremål. Dessa samovarer hade han en gång i tiden sett på teborden i trädgårdarna under de stilla akaciorna. Det var dessa fredliga, lyckliga lördagskvällar, då folk satt och drack te i bersåerna! Han kände igen mattorna, damastdukarna, porslinsstatyetterna och grammofonskivorna — symboler för den enkla, mätta lyckans förgångna dagar. Han visste, att en hel generations liv gömde sig bakom dessa symboler. Nu såldes allt detta för en handfull spannmål på marknaden. Tiggare köpte av tiggare, hungriga idkade byteshandel med hungriga. De gjorde det under tystnad. På torget hördes inget av det glada sorl, som hade präglat marknadslivet förr om åren. Det rådde en förtvivlad tystnad. En gammal man med glasögon och tom portmonnä stod länge framför en potatislår, tog långsamt av sig kavajen, vred och vände på den samt räckte till sist över den till försäljaren. Taras kände igen mannen med glasögonen och vände sig bort. Det var rektorn för den tekniska s. 45 mellanskolan, där Nikifor hade studerat.

Taras mötte många bekanta på torget. Det var bittra möten! Folk kände inte igen varandra, alla skämdes och kände sig ruggiga. Den välkände verkmästaren från järnverket försökte sälja en grammofon. Han hade några år tidigare fått den som belöning för sina arbetsmeriter. En kemist från fabrikslaboratoriet handlade med hemmagjorda tändstickor. Någonstans här stod också Eufrosyne och försökte byta till sig bröd mot Taras' lås.

Här på salutorget, vid de levandes fötter någonstans på trottoaren, låg illa medfarna lik. De levande gick försiktigt förbi dem, vände sig bort och försökte slippa att se dem — i de av-

lidnas glasartade ögon tyckte de sig se sin egen morgondag. De var vana vid döden i staden.

Trasiga zigenerskor i smutsiga färggranna schaletter erbjöd enträget sina spådomstjänster. Männerna slog sorgset ifrån sig med händerna. Kvinnorna var mera medgörliga. Spåkaringarna såg försiktigt efter att ingen tysk eller polis var i närheten och viskade med lidelsefull övertygelse:

s. 46 — Din man lever, kära vän. Vänta, han kommer tillbaka. Han har fått lida mycket. Han var i floden, men drunknade inte. Han var i elden, men brann inte upp. Fienden har inte dödat honom, ingen kula har tagit honom och ingen bomb har rört honom. Han kommer tillbaka, kära vän, han kommer tillbaka med den första snön på slädvägen. Du kan hoppas.

— Gud give det! suckade kvinnorna och gjorde och gjorde korstecknet.

Särskilt många kvinnor hade samlats kring en blind, som spådde efter en besynnerlig bok. Den blinde förde fingrarna över de osynliga bokstäverna och profeterade. Kvinnorna lyssnade ångestfullt.

— Floder av blod skola rinna, läste den blinde siaren monotont. — I dessa floder skall människosläktets fiende möta sin bittra död. Och detta skall ske... Han lät fingrarna ansträngt glida över de upphöjda bokstäverna, och kvinnorna höll andan av fruktan och hopp i väntan på svaret.

s. 47 Över torget och hela staden låg en sjuk, vanmäktig tystnad. Röster och ljud var kraftlösa alldeles som om det inte var människor utan spöken, som strövade omkring här. Endast de italienska soldaterna var högljudda och muntra under kommersen. De är sevärda, dessa kungliga musketörer i fjäderhattar, då de med liv och lust ger sig in i köpslåendet, säljer sina egna tillhörigheter och sitt tjuvgods samt byter, köper och genast säljer det köpta igen.

Men plötsligt bröts tystnaden på torget. En hysterisk röst vrålade: — Razzia! Allt blev kaos och villervalla. Folk rusade förbi Taras. Han såg ansikten, vanställda av fasa. Han hörde skott och tjut. De slog ner någon, så att huvudet dunkade mot stenläggningen. En kvinna med kluven panna skrek fruktansvärt. Hennes svarta hår var klabbigt av tjockt blod. Över torget flög kajorna lågt och oroligt. En yngling, som hade blivit gripen, försökte slita sig ur soldaternas järngrepp alldeles som om han ännu inte kunde fatta, att han var fast. Han teg i vanmäktigt raseri och gnisslade med tänderna, som om han inte ville ödsla någon kraft på meningslöst skrik, men hela hans stora kropp skrek och tjöt efter frihet och sökte slita sig ur fångenskapen. De slog honom hårt och förbittrat, men han fortsatte att slita och dra och ville ännu inte tro, att det var slut. Plötsligt sjönk han vanmäktigt ihop och tystnade. För sista gången lät han sin lidelsefullt långtande blick svepa över sin ungdoms fria värld. Allt var slut för honom. Nu skulle det bli slavarbete i Tyskland och sannolikt döden.

Allt fler människor rusade förbi Taras, gripna av fasa. De sprang utan att känna sig skuldmedvetna på något sätt. Hela deras skuld bestod i att de var människor. Och här gällde det s. 48 jakt på människor. Även Taras var människa, de jagade efter honom, och han sprang hostande och flåsande och väntade, att hjärtat skulle brista när som helst... Han sprang in i en portgång för att hämta andan. Där utanför rusade hela kopplet förbi och tystnade någonstans långt borta.

I portgången och på gården hade många människor samlats. Alla andades de tungt. Någon spottade blod och sade:

— Maskinpistoler skulle vi ha! Maskinpistoler!

— Det behövs inte! genmälde Taras. — Yxor duger lika bra.

En tysk patrull kom marscherande på gatan, och alla tystnade. I tystnaden kunde man höra tyskarnas järnskodda stövlar slå mot trottoarstenarna. Själva stenarna tycktes stöna under dessa stövlar, själva stenarna tycktes ropa på hjälp. Från alla fönster, springor och portar följdes tyskarna av brinnande, hatfulla blickar. . . Tyskarna marscherade genom döda gator. Torgen låg öde. Den dövstumma staden teg. En fruktansvärd tystnad låg över den, det fördolda hatets tystnad. I denna tystnad var stöveltrampet mot stenarna som en förbannelse, en mara, en feberdröm. Vid ljudet av detta tramp — antingen det var på dagen eller på natten — stelnade allt liv till i fasa, gömde sig allt levande, tystnade barnen och sökte kvinnorna skydd i källarna. Männen knöt nävarna: Är de på jakt efter mig nu? Det var redan omöjligt att höra detta tunga, förhatliga stöveltramp. Det var redan outhärdligt att se en tysk. . . Till och med kvinnan som delade säng med tysken för en bit bröd, flämtade av skarpt, brinnande hat. Med fasa såg hon på tyskens rödhåriga bröst och hörde honom snarka och äcklades av hans lukt.

Över hela staden hängde denna hemska soldatlukt — lukten av kasern och stinkande tysk tobak.

Det var omöjligt att leva.

7

Sjunde kapitlet.

DET VAR OMÖJLIGT att leva.

Tyskarnas yxa hade ännu inte gått lösa på Taras' familj. De hade inte dödat någon av hans anhöriga. Inte torterat någon. Inte deporterat. Inte plundrat. Ingen tysk hade ännu satt sin fot i det gamla huset i Kamennyj Brod. Men det var omöjligt att leva.

Det var omöjligt att andas i denna luft, som var förpestad av tyskarnas stank. De hade inte dödat, men kunde döda vilket ögonblick som helst. De kunde bryta sig in på natten eller gripa sitt offer på gatan mitt på ljusa dagen. De kunde fösa in folk i en godsfincka för deportation till Tyskland. De kunde utan dom och rannsakan ställa vem som helst emot muren. De kunde arkebusera, men de kunde också släppa sitt offer efter att skrattande ha sett människan gråta i deras närvaro. Det var ett omtyckt skämt bland tyskarna! De kunde göra vad som föll dem in. Det kunde de — och detta var värre än blotta döden. Över Taras' lilla hus och alla andra hus i staden bredde ångesten ut sina svarta vingar.

Det fanns inga lagar. Det fanns varken dom, rätt eller ordning. Endast order. Varje order var ett hot. Varenda order var ett förbud. Dessa order fastställde i detalj, vilka rättigheter stadens invånare hade berövats. Det var en människans ofrihetsförklaring. Människolivet ha-

de blivit billigare än pappersslappen, vilken det stod tryckt: . . . straffas med döden.

Hemmet var inte längre en fristad för människan. Lås och reglar kunde varken skydda henne till liv eller egendom. Det var sällsynt, att folk bodde eller sov i sina hem. De gömde sig i källare och skjul. Då de hörde stöveltrampet, tryckte de sig in i vinklar och vrår. Hade det funnits grottor under staden, så skulle folk ha gömt sig där och levat som råttor bara för att slippa »nyordningen«.

Hela livet i staden bestod nu i att gömma sig. Gömma sig för tysken, stiga åt sidan för honom på gatan, hålla sig undan då det var husundersökning och fly då människojägarna var i farten. Men tyskarna klev omkring i staden uppblåsta som kalkontuppar och med hjälmarna nerdragna över pannan. De klev omkring som livlösa robotar, krossande och förtrampande allt i sin väg. Det var omöjligt att leva.

Det var omöjligt att leva, men det var nödvändigt att leva.

Hur skulle man leva? Den frågan gick det inte att komma ifrån. Det gick inte att säga: — Det här angår inte oss. Varenda människa i staden ställdes nu inför denna fråga: Hur skulle man kunna leva, vad skulle man ta sig till?

s. 50

s. 51

Och varena människa måste själv svara för sig och sitt samvete.

s. 52

Numera kom grannen Nasar Ivanovitj ofta och hälsade på Taras om kvällarna. I fyrtio år hade de bott som grannar, tak vid tak, och i lika många år hade de grälat. Men nu hade den gemensamma olyckan försonat dem. De satt tillsammans hela kvällarna igenom, rökte och suckade. . .

För det mesta var det Nasar som inledde samtalet. Han var en orolig själ och brukade hålla till ute i staden mest hela dagarna.

— När jag var ute i dag såg jag, att de höll på att laga trottoarerna, berättade han. — Jag fick hjärtat i halsgropen. Herre Gud, tänkte jag, är det verkligen meningen att tysken ska stanna här i vår stad för alltid?

— Det är möjligt. Trottoarer! fräste Taras.

— Trottoarerna är bara den yttre sidan av saken. Trottoarerna kan de nog göra om, men inte min själ! Inte kan de förvandla dig eller mig till tyskar? Inte kan de trampa sönder mina minnen? Nej! Han skakade kraftigt på huvudet. — Nej, de är inte herrar här i vår stad, inkräktare är de. De ska försvinna härifrån.

Nasar ryckte på axlarna. — Det har inte hörts av någon skjutning på länge, och våra flygplan har inte synts till. Ifall de åtminstone bombade oss, skulle man känna sig gladare i själen. Fronten är så långt borta nu! Ända borta vid Volga.

— Fronten är långt borta nu, men den kommer tillbaka. Man måste hysa tro.

s. 53

— Ja, det är lätt att säga, tro, bara tro!

Tobaksröken kröp fram under det låga taket och slog mot fönsterluckorna.

— Hur ska man kunna leva, Taras? frågade Nasar med en suck. — Kan du säga mig det? Vad ska man ta sig till?

— Samvetet bjuder oss att slåss! Men vad ska vi slåss med? Vi är ju vapenlösa gubbar, Taras.

— Yxor har vi, det är ett säkert gammelmansvapen, sade Taras och nickade eftertänksamt. — Till partisanerna kunde vi nog leta oss fram! Vi kunde nog vara till nytta, fast vi är gamla, Nasar! Han böjde sig fram mot Nasar och viskade:

— Något måste göras, Nasar, jag står inte ut längre. . .

Varena människa i staden tänkte på samma sak: Hur skulle de kunna leva, vad skulle de ta sig till?

8

Åttonde kapitlet.

OM JAG RÄTT förstår det politiska läget, så har nu min tid kommit. Vi öppnar en kommissionshandel!

Det var Jakob Startjakov, före detta inköpschef hos trusten, som yttrade dessa ord till sin hustru.

Hustrun blev inte förvånad. Hon visste, att hennes mans harlika kropp gömde en tigers själ. Kanske Startjakovs tid verkligen hade kommit — det privata geschäftets gyllene tid? I ortstidningen infördes följande annons: »Med den tyska ledningens samtycke öppnar herr Startjakov inom kort en kommissionshandel.« Annonsen var satt med fetstil.

Mattorna och ljusstakarna ändrade färdriktning. De gick inte längre till torget utan till Startjakovs butik. De flöt i en tjock och kompakt massa som timmerstockar på en strid flod. Startjakov hade fullt upp att göra med att skriva ut alla kvitton. Han jublade. Han tog emot, kände på, smekte och värderade allt. Han tyckte, att alla dessa saker tillhörde honom. Den lilla staden började redan bli honom för trång. Han drömde om en butik på Unter den Linden i Berlin.

Varorna staplades på varandra i den lilla butiken. Startjakov måste meddela, att han inte kunde ta emot flera saker till försäljning. Nu

väntade han på köpare. Men några köpare syntes inte till.

Han gick omkring i sin lilla butik, ställde ut varor i skyltfönstret och väntade. Han väntade på kunder. Men några kunder syntes inte till. Ingen kommers kunde trivas i den svältande stadens karga jordmån. Han började förnimma en egendomlig önskan: att ta och hänga sig i den antika ljuskronan mitt ibland mattorna, som alla ville sälja men ingen kunde köpa.

I ortstidningen infördes en ny annons: »Med den tyska ledningens samtycke stänger herr Startjakov sin kommissionshandel. Alla till försäljning inlämnade varor kunna återfås.« Annonsen var denna gång satt i mager petitstil. Mellan dessa båda annonser låg den förste privathandlaren hela kortvariga karriär i den tyskockuperade staden — hans storhet och fall.

Då ägarna kom för att hämta tillbaka sina tillhörigheter, befanns det, att butiken var tom. Tyskarna hade »beslagtagit« det mesta och slagit sönder resten. Porslinsbitar knastrade under fötterna. I en krok på väggen gungade en sönderskuren tavla. Den föreställde »Striden vid Ostraja Mogila«.

Denna tavla var målad av en konstnär, som hade bott och arbetat i staden så långt tillbaka man kunde minnas. Många kulturpalats, klub-

bar och skolor var prydda med hans målningar. Varenda söndag hade han brukat gå och se på dem. Han tog på sig sin helgdagskavaj och hatt.

s. 56

— Jag ska gå och träffa mina barn, brukade han säga. De levde nu sitt eget liv — hans tavlor, hans barn. Var och en av dem hade sin bestämda ålder och karaktär samt sin egen levnadshistoria. Några hade kostat honom föga arbete, men andra hade kommit till världen under svåra kval. Han tyckte inte lika mycket om dem alla — några älskade han särskilt, andra mindre. Han hade både skötebarn och missfoster. Men han var fäst vid dem alla.

Då tyskarna hade slagit sig ner i staden, ville han ta reda på hur det hade gått med hans barn.

Han fick se dem söndertrampade, skabbiga, nersmutsade och slitna ur sina ramar. De låg och dog på en sophög. Han kunde endast gråta över deras lik.

Han ville dö denna natt! — men räddades av sina anhöriga. Någon sade med sträng röst åt honom:

— Ni måste leva för att måla det som ni har sett. En fruktansvärd tavla ska ni måla för de efterkommande.

— Ja, ja... mumlade han. — Jag måste leva... Jag måste leva...

s. 57

Han dog inte. Han fortsatte att leva för att se och lägga på minnet. Han strövade omkring över gator och torg och på kyrkogårdarna och såg hemska syner. Men nu kunde han inte måla. Hans händer var i fångenskap, hans kropp var i fångenskap. Endast hans brinnande, ärliga konstnårsande var fri och förbannade de bundna händerna.

För att inte svälta ihjäl målade han brokiga akvareller, föreställande det ukrainska landskapet, men sådant det aldrig hade sett ut. Det var bara de italienska soldaterna, som köpte dessa »ukrainska« akvareller. De tyckte om

dessas färggranna målningar och skickade dem hem till Italien. — Så här ser det land ut, som er son har erövrat, skrev de.

Mekaniskt fabricerade konstnären dessa kvarnar, floder och stugor och sålde dem om söndagarna på torget — styckvis eller en gros, alldeles som man säljer kålhuvuden. Jag måste leva, jag måste leva, sade han till sig själv. Jag måste leva för att se och lägga på minnet.

En dag anmodades han att inställa sig hos Gestapo.

— Vi behöver duktiga konstnärer, sade man åt honom där. — Ni kan måla plakat åt oss, så ska vi se till att ni får hyggligt med mat.

Han smålog vemodigt:

— Jag kan inte måla plakat. Bara akvareller... floder... stugor...

— Det var tråkigt. Annars kunde ni ha fått äta er mätt. s. 58

— Jag är inte hungrig, svarade han med en suck. — Jag är proppmätt.

Han tänkte därvid på sina tavlor, som hade skurits sönder av de tyska knivarna.

Han gick hem till sin ateljé och satt länge och grät, ensam i det tomma, nakna rummet. Plakat? Ja, visst kan jag måla plakat. Jag ska måla plakat. Jag ska själv klistra upp dem ute i staden. Jag är själv beredd att hänga bredvid dem. Fruktansvärda plakat ska jag måla.

En korsfäst blödande stad. En järnvägsstation, som badade i tårar. Blå mödrahänder. Gröna vagnar med galler. Svarta popplar, förgråtna änkor. Och unga flickor som tog farväl av hembygden, ungdomen, friheten. »Fångarnas gråt« — just så skulle han kalla denna tavla. Han skulle börja arbeta på den nu genast. Han kunde inte längre låta bli att måla.

Fångarnas gråt. Den slog mot hans öron. Den slog mot hans hjärta. Över hela Ukraina hördes dessa unga kvinnors vemodiga klagan.

Mödrars och änkors gråt. Deporterade kvinnors bittra skrik.

Allt oftare och tätare gick slavtågen mot väster. Allt tommare och tommare blev det i staden. Från klass 10 B i mellanskolan, där Nastja studerade, innan tyskarna kom, hade sex flickor redan deporterats. De fördes bort i vagnar med galler. Vad väntade dem i fångenskapen? Vad väntade Nastja? Vad väntade dem alla, flickorna från klass 10 B?

De var fem väninnor, en stridbar kvintett: Nastja, Larisa, Lisa, Galja och Maria. Denna vår skulle de sluta skolan. De gick arm i arm i parken på kvällarna och drömde om framtiden. Livet föreföll dem lika rakt och klart som allén framför dem, himlen var lika nära och uppnåelig som den stora poppeln och framtiden lika glad och munter som den vackra björken.

Så kom tyskarna. Under stridsvagnarnas tunga drivband krossades de unga flickornas alla drömmar och förhoppningar. Flickorna från klass 10 B hann inte ens samla upp spillrorna. — Farväl flickor! skrev Galja under färden till det främmande landet. — Vingarna är brutna och händerna bundna, det finns inget hopp längre. Farväl du liv, farväl du ungdom, farväl vackra hembygd!

Vems skulle turen bli i morgon? Larisa började arbeta vid den av tyskarna öppnade kabaréteatern för att slippa bli sänd till Tyskland. Hon hade alltid tänkt bli skådespelerska. Hon hade en varm flickröst. Hon brukade sjunga melankoliska visor och grät alltid, då hon sjöng. Hennes väninnor grät också.

Men Larisa fick inte en enda gång sjunga sin lilla visa till slut på teatern — de tyska soldaterna skrånade och visslade och drev bort henne från scenen. De hade inget nöje av hennes visor. De ville se nakna lår. De applåderade endast kvinnolåren. På den kalla scenen dansa-

de stelfrusna, plågade flickor. Tyskarna skrek missnöjt: — Mera liv, mera liv, era suggor! En officer smällde med sitt ridspö som en kusk med sin piska. Flickorna svängde alltmera frenetiskt på sina blåfrusna ben. Bara de slapp komma till Tyskland!

Bakom kulisserna skockade sig hela tiden tyska och italienska officerare. Kulisserna var för dem som ett cirkusstall. De klatschade utan vidare flickorna på deras bakdelar och inviterade dem till intima supéer.

Ena riktiga svin är de! Herregud vilka svin! sade Larisa med avsky och fasa till Nastja.

— Jag kommer att dö, ifall någon av dem antastar mig. Då dinglar jag hellre i galgen!

Lisa-Louise hade upphört att umgås hemma hos Nastja. En tysk officer hade gett henne en kofta i present. En härlig kofta av blått angoragarn; ingen i staden hade en så fin kofta. Då Lisa-Louise promenerade på stadens huvudgata, tittade alla på henne. En kvinna följde henne hack i häl tre kvarter utan att slita blicken från koftan.

Denna kvinna hade en vansinnig blick, trånande svarta ögon. Lisa-Louise blev upprörd. Vilken fräckhet — att följa efter henne och blänga! Det var alldeles för många tokiga kärningar, som gick lösa i staden.

— Varför blänger ni på mig hela tiden? skrek hon åt kvinnan.

— Ni har en vacker kofta, flicka.

— Nå? Än sen då?

Kvinnan smålog förläget. — Ja, det angår ju egentligen inte mig. Men om ni vill veta, så kan jag tala om att det var min kofta en gång i tiden. Jag fick den i present av min man. Sedan dödade de honom, och jag bar den inte längre. En tysk kom hem till oss och tog den. Han tog andra saker också. Min lilla flicka Irotjka började gråta, den lilla dumbommen, och tysken slog ihjäl henne. Men det är inget att tala om. . .

Bär ni koftan. . . Den är vacker. Den är fläckad av Irotjkas blod, det är därför jag tittar på den. Det är mycket vackert — rött mot blått. . .

s. 62

Louise vände sig bort i fasa och sprang sin väg. — Det är mycket vackert mot blått! skrek kvinnan efter henne. Louise sprang hem och grät hejdlöst. Det dröjde lång tid, innan hon började lugna sig. Hon tog av sig koftan. Men nu tyckte hon, att det var svarta blodfläckar både på kjolen, strumporna och skorna. Och på hennes läppar var det inte smink utan blod. Och på naglarna inte lack utan blod. Det var fläckar över hela hennes kropp, blodfläckar. . .

— Hur kommer det sig att dina flickbekanta aldrig syns till här hemma nu för tiden? frågade Taras en dag Nastja i försmädlig ton. — Det har blivit riktigt tomt efter dem. Inte har de väl redan kommit ut i livet?

— Jo. . . svarade Nastja kort. — De har kommit ut i livet.

— Ja, inte underligt då att man aldrig ser till dem. Vart har de tagit vägen, din Katja och Masja.

— Galja har de drivit till Tyskland.

— Aj-aj!

— Maria har klarat sig särskilt bra. Nastja log vemodigt. — Hon har nu gratis kost och logi av tyskarna.

— I fängelset? undrade Taras. — Varför har de satt den flickan i fängelse?

— Jag vet inte. . . För flygblad, påstås det. . . svarade Nastja motvilligt och vände sig bort.

s. 63

Taras försökte komma ihåg Maria. Han erinrade sig något uppnäst, muntert och odygdigt. . . Men han kanske misstog sig? Det hade sprungit omkring så många barbenta flickungar i huset. — I fängelset! mumlade han för sig själv. — Ser man på! För första gången tänkte han med respekt på den unga generationen, som han kände så föga. Men Nastja? Vilken

väg skulle Nastja välja, vilken väg skulle hon gå? Galjas väg, eller Louises eller Marias?

Hon teg. Teg som förut — med själen bakom sju lås. Men Taras såg, att hon redan hade valt sin väg. Fast han visste inte vilken.

Varenda människa i staden sökte en väg för sig och sitt samvete.

— Hur ska man leva, hur ska vi leva, Taras? frågade grannen Nasar sorgset. — Kan du tala om för mig, hur man ska leva och vad man ska ta sig till? Ska vi finna oss i det här?

— De ska aldrig kuva oss! svarade Taras och tyckte sig skymta ett uppnäst, muntert och odygdigt ansikte. — De ska aldrig kuva oss!

9

Nionde kapitlet.

DE SKA ALDRIG kuva oss!

Den tyska yxan hängde också över Taras' familj. Gubben anmodades att inställa sig på arbetsbyrån. Han gick inte dit.

— Jag vill inte arbeta, sade han åt polisen, som kom för att hämta honom. För första gången i sitt liv yttrade han dessa ord: — Jag vill inte arbeta. Hans händer längtade efter arbete. Hans lungor längtade efter järnluften på fabriken, hans öron längtade efter de glada hammarslagen i smedjan, hela hans själ trånade efter arbete. Men han sade åt polisen: — Jag vill inte arbeta och tänker inte göra det. Att arbeta nu var förräderi. Att svälta nu — var att inte låta sig kuvas.

Han behandlades på samma sätt som alla de andra. Man tvingade honom att gå till arbetsbyrån.

Endast tyskarna kan ge fredliga ord ett fasansfullt innehåll. Endast tyskarna kan förvandla allt till tortyrkammare. Skolan, där de pinade barnens själar, var en tortyrkammare. Sjukhuset, där de tyska läkarna prövade sina giftpreparat på ryska sårade, var en tortyrkammare. Krigsfångarnas läger var tortyrkammare. Teatern, kyrkan och gatorna var också tortyrkammare.

Men den fasansfullaste tortyrkammaren i arbetarstaden, där Taras bodde, var arbetsby-

rån — den första etappen på vägen till slaveriet.

Ingen gick dit av fri vilja. Dit släpades folk, som hade gripits vid husundersökningar, fångats på gatan eller dragits fram från källare och underjordiska gömställen. Ännu för en timme sedan hade dessa människor haft namn, familj, hem och hopp. Ännu för en timme sedan hade den här pojken lekt med sina kamrater och den här flickan tryckt sig mot moderns varma knän. Nu var allt slut för dem. I stället för namn fick de en nummerbricka, i stället för hem en vagn med galler och i stället för familj — slavarbete i främmande land. Endast hoppet finns kvar hos slaven. Hoppet och hatet.

Här på byrån tog människorna avsked från allt — i krampaktiga ryckningar och svår kamp. Här vid grinden till slaveriets väg tyckte människorna, att de ännu kunde spjärna emot och ännu slita sig fria. De kunde bönfälla om frihet och krypa på sina knän. De kunde slita till sig friheten med tänderna. De stötte med fasa bort oket från sina skuldror. De skrek om sina människorättigheter, visad skrynkliga och värdelösa intyg, bad, bevisade, hotade och grät. Men allt var förgäves. Härifrån kunde ingen slita sig lös. Här böjdes de styvaste nackar och piskades de hårdaste själar till underdånighet.

s. 66

Taras fick vänta på sin tur. De hade ännu inte slagit honom, men hela hans själ var redan full av blåmärken. Han såg väggarna fläckade av blod, han hörde stönanden och klagoskrin.

En havande kvinna med stor, framskjutande mage krälade i stoftet framför en tjänsteman och bönföll honom att inte ta hennes ende son. Över henne stod sonen, en fjortonårig blek pojke, och sade:

— Res dig mamma! Stig upp! Det tjänar ingenting till! Blod rann från hans läppar. Han torkade bort det med ärmen och bad åter, bönföll och fordrade: — Stig upp, res på dig, mamma! Det tjänar ingenting till!

Han bad inte tjänstemannen om något.

Tjänstemannen röt vilt:

— Sådana här spolingar sätter ni till världen i massor, men när det gäller Stortyskland är ni rädda om dem! Förbannade svin! Han föste undan kvinnan med en stövelspark i magen.

Hon skrek vilt och tog sig för magen. Hennes skrik slog emot rummets fyra väggar, fönstren och taket samt tystnade. Med händerna försiktigt under magen krälade hon åter fram över golvet till tjänstemannens stövlar och benen på hans ekbord för att bönfälla, be och gråta. Endast döden kunde ha hindrat henne att kämpa för sonen.

s. 67

Framför tjänstemannen stod redan ett ungt par — man och hustru. Han talade och hon grät. Han avbröt sitt tal och tröstade henne: — Du ska inte gråta, Katja! Det är säkert ett misstag, allt kommer att klaras upp nu. Det märktes, att hustruns tårar plågade honom och hindrade honom att tala sammanhängande.

— Det här måste vara ett misstag, herr byråchef, sade han med övertygelse. — Vi är äkta makar. Här har ni papper på det. Vi är äkta. . . Inte kan ni skilja oss åt? Vi går med på att resa. Men inte skilda från varandra? Vi är ju äkta. . . Er Gud och vår Gud har ju samma bud om äk-

tenskapet. . . Vi ber er bara om en sak — skilj oss inte åt!

Denna begäran tycktes av någon anledning roa tjänstemannen mycket.

— Besynnerligt, mycket lustigt, mein Gott! sade han skrattande. — Men vad skulle ni tillsammans att göra på en bordell? Han skrattade och slog sig för höfterna och föll med magen mot bordet, kiknande av skratt.

Dörren till kommandantens rum slogs upp och en klump blod och kött sparkades ut därifrån. Klumpen smällde i golvet. Alla klev i fasa åt sidan. Men klumpen krälade sig fram på golvet och flämtade hest:

— Det är lögn! Det är lögn, jag ger mig inte!

Taras grep hårdare tag om sin käpp och beslöt för sig själv: De ska inte få slå mig! Då dör jag hellre. s. 68

Men de hade inte tänkt slå honom. Han anmodades till sist att gå in till kommandanten, som själv reste sig och artigt gick honom till mötes. Taras igenkände i kommandanten tysken Stein, som sedan många år bodde i staden.

— Sitt ner, herr Jatsenko, uppmanade kommandanten.

Taras ryckte till.

— Det blir en storslagen arbetsuppgift. Vi båda är inga unga gröngölingar, vi kan skjuta politiken åt sidan. För en verkmästare finns det inget som heter politik, bara arbete. Vi erbjuder arbete, verkmästare. Ni ska få ordentligt med mat, och er familj kan känna sig lugn. . .

— Jag är inte verkmästare, svarade Taras s. 69 tyst. — Jag är vanlig arbetare.

— Hur sa? Stein reste sig förvånat men brast så ut i skratt. — Ett gott skämt? Jag förstår. En verkmästares skämt.

— Jag är vanlig arbetare! upprepade Taras bistert.

Stein tittade på honom och såg de envisa, bistra gubbrynorna vid munnen och den vassa hakan, som stödde sig mot käppen.

— Händerna! skrek han plötsligt hysteriskt.
— Visa händerna, ditt svin!

Taras sträckte långsamt fram sina händer mot honom. Starka, seniga händer med hårda valkar, handflator i vilka järndammet och maskinoljan för alltid hade ätit sig in.

— Är detta en vanlig arbetares händer? skrek Stein. — Detta är en verkmästares händer, herr Jatsenko. Det är händer av guld. Det finns inget pris på dem. Men Tyskland kan sätta värde på sådana händer.

— Jag är vanlig arbetare! upprepade Taras åter och reste sig, stödd mot käppen.

Stein reste sig också. Deras blickar möttes. Stein var en av de bofasta tyskarna i staden. Han förstod mycket väl inte bara det ryska språket utan också den ryska blicken.

— Det är bra! skrek han flämtande. — Vanlig arbetare? Utmärkt. Vi behöver vanliga arbetare också. Du får gå som vanlig arbetare. Går du inte frivilligt, så ska vi släpa dig till fabriken. Om du försöker spjärna emot, ska vi begrava dig levande.

Stein höll sitt ord. Varje morgon kom nu en polis och hämtade Taras till arbetet. Taras satte på sig gamla trasor, tog sin kapp och gick. Inte en enda gång tog han på sig sin arbetsoverall. — Jag vill inte fläcka mina arbetskläder! Polisen gick från den ena våningen till den andra för att fösa ihop alla de okuvliga fabriksarbetarna. De fördes under bevakning genom staden och till fabriken.

De gick in genom den gamla bekanta fabriksporten. Framför dem låg fabriken döda kropp. Söndervridna och förbrända järnbalkar. Högar av död sten.

Gubbarna gick omkring på fabriksområdet. . . Alla vägar var bevuxna med högt gräs.

Det hade börjat växa mossa på väggarna. Svarta kråkböns syntes under takbjälkarna. Genom det trasiga taket blickade den dystra himlen in i fabriken. Rött stäppgräs frodades nu, där glödgat järn en gång hade dånat. Rätt som det var föll en rostig järnbalk ner; de ruttna stöden kunde inte längre bära sin tyngd. Moln av svartbrunt damm steg upp över ruinerna. Förskrämda kråkor flaxade upp. De kraxade hest och oroligt. De slog vingarna mot takbjälkarna. De kretsade ännu länge över fabriken som gamar över ett lik.

Verkmästarna, som fördes till den döda fabriken under bevakning, liknade själva skelett. Alla gick med huvudena sänkta, det var hemskt att se ruinerna. Runt omkring luktade det dött järn. En tung tystnad rådde. Endast fötterna hördes skrapa mot de rostiga plåtarna.

De okuvliga gubbarna fördes till kraftverkets ruiner. De tvingades att ta ner de halvt instörtade väggarna och röja hela området. Nå, än sen. Bryta sten kunde de göra, men bygga något — aldrig. De flyttade stenarna från den ena platsen till den andra. De gjorde det långsamt och utmanande. Den tyske uppsyningsmannen blev arg: Ryssen kan inte arbeta! Ryssen är en åsna! Taras log hånfullt: Du skulle ha sett, tysk, hur den ryska »latmasken« stod i här, då han var sin egen herre, hur Pjotr Lichodid hanterade sin tunga hammare, vilken iver som rådde här, hur svettiga skjortorna var. . .

Då tysken avlägsnade sig, slutade gubbarna genast med »arbetet«. De satte sig tungt på stenarna och började röka. De välkända verkmästarna satt här på ruinerna. De hade byggt denna fabrik. De hade också förstört den. Skulle någon av dem få uppleva dess uppståndelse från de döda?

— Hur gammal är du, Taras? frågade den gamle Artamonov, en pensionerad verkmästare.

s. 71

s. 72

— Sextio år, Pal Petrovitj, svarade Taras vördnadsfullt.

— Då är du ung än, suckade Artamonov. — Ung och kry. Du hinner uppleva det.

Alla tittade med avund på den kraftigt byggde, undersätsige Taras. Ja, den som fick leva tillräckligt länge för att uppleva det! Dagar och veckor återstod till befrielsen, men för gubbarna var varje timme den sista.

— Vi får inte uppleva det! sade Nasar och skakade bittert på huvudet. — Alla har blivit skelett, alla är skelett. Jag undrar, hur folk egentligen bär sig åt för att hålla sig vid liv.

— De lever på tron, Nasar, på sin tro, svarade Taras bistert.

— Fabriken kan snart sättas i stånd! sade den gamle Artamonov. — Jag skulle först och främst. . . Och han började utlägga sitt förslag. Varendra en av gubbarna hade sitt förslag. Genomtänkt, genomlidet, utnött, som en dröm. Var och en ville börja återuppbyggnadsarbetet med sin avdelning. De bevisade för varandra, att det var den riktigaste metoden. De råkade i tvist, blev hetlevrade och ivriga. Och alla drömde de.

s. 73 Att få uppleva det. Bara man fick uppleva det! Bara man fick se den första blyga gulaktiga rökslingan stiga ur fabrikskorstenen. . . Och höra den första hammaren börja arbeta i smedjan. . .

Men ingen av dem skulle härda ut, om fabrikskorstenen började ryka för tysken. Nej, det fick inte ske. De såg hellre sin kära fabrik som lik än som slav. Det var bättre, att den fick ligga död, tills tiden var inne. Den fick inte besudlas med slavarbete.

Den tyske uppsyningsmannen kom tillbaka och for ut i en ström av skällsord, då han fick se de overksamma gubbarna. De började arbeta igen. Långsamt tog de ner väggen. Tungt flämtande släpade de på stora stenar. De

flyttade tegelstenarna från den ena platsen till den andra. Teglet var sönderslaget. Väggen var förstörd. Döda stenar, gravhällar.

10

Tionde kapitlet.

DÖDA STENAR, gravhällar...

Gamle Artamonov dog. Han släpade sten, föll omkull och reste sig inte mer. Han låg kvar, omfamnande stenen med sina gubbar. Han begravdes i tysthet och största brådska; inte så som arbetarna på fabriken begravdes förr om åren. Tyskarna berövade den gamle verkmästaren inte bara ett hedersamt liv utan också en hedersam död.

Endast nio gubbar följde honom till graven. Den orolige Nasar berättade hemska saker på vägen till kyrkogården. I Sverdlovschaktet hade tyskarna arkebuserat sjuhundra gruvarbetare, kvinnor, gamlingar och barn.

— Alla gångar är fullproppade med lik. Det är en fruktansvärd stank, som stiger upp från schaktet, sägs det... Han skakade på huvudet och tillade profetiskt: — Tyskarna gör slut på oss alla, sanna mina ord, de tar livet av var enda människa. Snart är det vår tur! Först gör de slut på varenda jude, sedan tar de livet av oss.

Det såg ut som om hans profetia skulle gå i fullbordan. En morgon fick Taras se en väldig skara judar försas fram genom gatorna.

De gick omgivna av en mur av bajonetter, dessa dödsskrämda förtryckta människor. De visste inte, vart och varför de fördes bort — till döden, tortyrbänken eller straffarbetet? Men de förstod, att allt hopp var ute för dem, och

vandrade undergivet i den riktning de beväpnade vakterna drev dem. Det hördes varken skrik eller gråt. En fuktig, kall blåst piskade människorna i ansiktet. Regnet föll som piskslag över ryggar och skuldror.

Kvinnor, som snavade på de blöta stenarna, hade sina sjuka barn i armarna. Gubbar och krymplingar stapplade fram sist i kolonnen i ständig fruktan att bli efter och få känna på vakternas bajonetter. En gumma ramlade omkull och slog sig i fallet mot stenläggningen, men vågade inte skrika eller ropa på hjälp. Hon slog ansiktet mot den våta kullerstenen och kippade krampaktigt efter luft. Förlorade människor vandrade långsamt förbi henne. Ryggarna böjdes under fuktiga byltens tyngd. De släpade med sig sina sista ägodelar. Allt annat hade de måst lämna — det egna hemmets härd, livets alla glädjämnen. Av allt, som de hade arbetat ihop under många års liv, återstod blott ett ynkligt litet knyte. Men de hade anmodats att medföra sina personliga tillhörigheter, och de hade glatt sig däråt. Det var alltså inte döden. Det var alltså ännu inte döden. De hakade sig fast vid sina bylten som vid själva livet, symbolen för det flämtande, varma livet.

Endast en av dem vandrade utan ägodelar och tillhörigheter, liksom avskild från all jor-

s. 75

s. 74

s. 76

disk flärd. Det var den gamle doktor Fischmann. Han hade ingenting med sig utom sin gamla läkarväska. Det var som om han inte gick mot döden utan endast på den vanliga morgonronden till sina patienter.

Runt omkring honom vandrade hans stamfränder, flämtande under sina bördors tyngd. De visste inte och trodde inte, att detta var deras sista dag, deras sista timme i livet, den sista dimman över staden, det sista regnet på hustaken. De bekymrade sig över sina knyten, täcken och yllehalsduken åt den förkylda dottern.

Men han visste. Han visste, att detta var hans sista väg. För sista gången i livet gick han genom staden, där han hade fötts till världen och vuxit upp. Han höll så oändligt mycket av den fuktiga ryska blåsten i de svarta popplarna, doften av den ryska jorden, som var täckt av gula vissnade löv, de gråtande, ryska hustaken och det ryska höstregnet, som föll över staden.

Taras stod länge och följde honom med blicken. Människoskaran vandrade fram under tystnad, till och med barnen teg. Likgiltigt tysta marscherade tyska poliser och vakter med automatvapen vid deras sida. Dimman föll allt tätare och regnet piskade mot gatan. . .

— Farväl doktor Aron Davidovitj! viskade Taras. — Döm mig inte för hårt — jag kan inte hjälpa dig på något sätt. Vi väntar själva på döden.

s. 77

Judarna arkebuserades någonstans utanför staden. De som genom ett under överlevande gömdes hos ryska familjer. Ryssarna hjälpte gärna och utan fruktan dessa martyrer — det var en samvetsplikt.

Gatan, där Taras bodde, gömde en sexårig flicka. Polisen fick reda på hennes existens och sökte förtvivlat efter henne. Detta kunde inte ens Taras förstå sig på. — Skulle det tyska riket verkligen bryta samman, om en liten sexå-

rig flicka får leva i fred på jorden? frågade han sig. Men polisen fortsatte att snoka igenom vartenda hus. Den var gripen av jaktens upphetsning. Den nosade som hundar efter spår. Men gatan gav sig inte.

Varje kväll fördes den lilla flickan, insvept i en mörk schal, till en ny plats, från granne till granne. I varje hus gjorde man i ordning en klädkista åt henne och bäddade ner henne där. Den lilla flickan bodde, åt och sov i kistan; då det hördes någon misstänkt lade man på kistlocket. Barnet vande sig vid sitt lilla skyddsrum. Den var inte längre en kista för henne. Det lilla flickan luktade nu naftalin och mögel som en gammal gumma.

Lilla Maria fick höra talas om flickan av sina lekkamrater — barnen talade om det i viskande ton. Då flickan fördes hem till Taras, frågade Maria ängsligt sin farfar: — Är det flickan från kistan? Taras visste inte vad han skulle svara henne.

s. 78

Flickan från kistan var blek och sjuklig. I hennes stora svarta ögon bodde förskräckelse. Det skulle ha tagit år att göra dessa ögon lugna och glada igen! Maria gick plötsligt fram till flickan omfamnade henne och tryckte henne intill sig. Svarta och lingula små huvuden. . .

— Ska vi leka med dockorna? frågade Maria och sneglade på Taras. — Får vi göra det? Vi kan leka i kistan! skyndade hon sig att tillägga, och Taras vände sig bort för att torka en tår ur ögonvrån.

På natten trängde poliserna in i Taras' hem. De vände upp och ner på alla rum och garderober, hittade kistan och öppnade den. Flickan sov. Hon fortsatte att sova till och med i polisens armar, fridfullt småleende i sömnen och stilla smackande med de fina läpparna. En hård knuff väckte henne. Hon såg främmande fruktansvärda ansikten och svarta kappor. Hon

skrek så hemskt, att Taras inte kunde behärska sig utan kastade sig över polisen.

Då Taras ymnigt blödande till sist reste sig från golvet, gick hans första tanke till den lilla ljushårig Maria, hans sondotter. Han tittade efter henne och fick se hennes ögon. Våldiga, blå ögon med pupillerna vidgade av fasa. — Vad har de gjort? Vad har de gjort, farfar? Varför har de gjort så här? frågade hennes ögon.

Men det fanns inga tårar i dem.

Det fanns inga tårar. Barnen hade lärt sig att inte gråta. De hade vant sig av med att skratta och lärt sig att inte gråta.

11

Elfte kapitlet.

BARNEN ÅLDRADES. De förvandlades till små gubbar och gummor. Ibland tyckte Taras, att han var jämnårig med Maria. Som en liten gumma med rynkad panna och händerna korslagda över magen satt Maria någonstans i ett hörn och tänkte. Vad tänkte hon på? Taras vågade inte fråga henne.

— Farfar, frågade hon en dag, kommer inte ryssarna snart?

— Ryssarna? Du pratar som om du inte själv var ryska! svarade Taras vresigt.

— Nej. Vi är tyska nu. Inte sant?

— Nej! Du är ryska! Det här är den ryska jorden. Och vår stad är och förblir rysk. Så här ska du säga, Maria: De våra kommer. De våra kommer snart! De våra ska driva bort tysken.

Han lärde henne dessa ord som en bön. Och hon visste redan, att dessa ord måste behållas i själen. Tysken fick inte höra dem.

Hon gick inte längre till skolan. Hon var där en enda gång och kom då tillbaka nerstämd och förgråten.

— Vad är det med dig? frågade farfadern oroligt.

— Jag går... aldrig mer... till skolan... viskade hon så bittert att Taras darrade.

Ett helt år hade lilla Maria drömt om hur det skulle vara, när hon för först gången gick till skolan. De äldre flickorna hade berättat myc-

ket om skolan för henne, men i hennes minne och drömmar stannade bara en sak — i skolan sjöng barnen i kör. Nu hade Maria varit i skolan och hört på en hel lektion, men någon sång hade det inte varit. Under rasten ville flickorna själva börja sjunga, men lärarinnan kom springande och vinkade åt dem: — Sch! Sch! Det är förbjudet att sjunga! Så slocknade skolan för lilla Maria.

— Du kan ju sjunga ensam, rådde Taras henne.

— Nej, suckade hon och skakade på huvudet alldeles som en liten gumma. — Det går inte. Tysken kan höra.

Endast när hon låg i sin säng och skulle till att, vyssade hon sig själv med en liten visa, som hon hade satt ihop: — De våra ska ko-o-omma... Barnen i skolan ska gå-å-å... Vi ska sjunga hela dagen lå-å-ång... Så tog hon om det igen och upprepade många gånger: — De våra ska ko-o-omma... Barnen i skolan ska gå-å-å... Vi ska sjunga hela dagen lå-å-ång...

Lonka tyckte inte heller om skolan. Han kom hem dyster och försagd, följde en lång stund efter farfadern utan att veta hur han skulle börja och sade till sist:

— Nu, farfar, ska det bli avgift för skolan. Ett fång ved i veckan, två ämbar kol och dessutom pengar...

s. 80

s. 81

Taras mulnade och knackade med fingrarna mot bordet.

— Inte har väl jag varit snål, då det gäller vetenskapen? frågade han förolämpad.

Lonka stod kvar, tittade i golvet och yttrade:

s. 82

— Jag måste lära mig många ämnen, far-
mor. Jag vill läsa om vårt lands geografi, jag
vill läsa historia och fysik. Men den undervis-
ningen ger oss tyskarna aldrig. Han vände sig
åter till farfadern och frågade bevekande: —
Då slipper jag väl gå i den här skolan, farfar?
Jag... Han tänkte säga: Jag skäms, men avbröt
sig och sade i stället: — Jag kan inte.

— Låt bli då! svarade Taras kort.

På det sättet slutade skolgången för Lonka
och Maria. Ett nytt bittert ärr stannade kvar i
deras barnasjälar.

Det var nu ofta tyskar hemma hos Taras.
Genom staden passerade ändlösa kolonner på
väg till fronten vid Stalingrad. De brukade
stanna för en kort vila över natten, ibland en
hel dag.

Tyskarna var dystra och vresiga. De var
rädda för stäppen. De fruktade själva ordet
»Stalingrad« och uttalade det endast sällan och
motvilligt. På nätterna suckade de högt, kasta-
de sig av och an i sina sängar och yrade. En
natt hörde Taras till och med, hur en tysk grät.

Ryssarna retade dem, särskilt barnen. Taras
hade för länge sedan upphört att förvåna sig
över tyskarna, men deras brist på kärlek till
barnen förvånade till och med honom. Man
kunde ännu få se en tysk småle mot någon flic-
ka; men Taras såg aldrig någon tysk le mot ett
barn.

s. 83

Antingen de var gamla eller unga, så blev
de lika rasande vid åsynen av ett ryskt barn.
De jagade bort det från rummet, slog det då
det kom i vägen för dem, och kunde slå ihjäl
det, om det grät i sömnen på natten. Barnen
kände detta och betalade tyskarna med ömse-

sidigt hat, instinktivt och omedvetet — men
oförsonligt. Taras började bli rädd för Lonka,
man kunde vänta sig vad som helst av den poj-
ken. Mer än en gång hade gubben märkt den
brinnande blicken hos pojken och strängt hött
åt honom med fingret; nu tog Taras varje kväll
yxan från köket och gömde den inne i sitt rum,
och knivarna låste han in.

Det hände för resten en gång, att en tysk log
vänligt mot Maria. Det var en rödbrusig, till
synes godmodig och tjock tysk — han skulle
inte till Stalingrad. Han satt till bords och åt,
medan Maria inkrupen i ett hörn följde honom
med blicken. Hon visste, att det var farligt att
komma i närheten av en tysk, men tysken åt
sådana sällsynta läckerheter att hon inte kun-
de behärska sig utan gick närmare. Tysken åt
korv och smör! Något sådant hade Maria inte
sett på länge.

Hon hade till och med glömt, att det fanns
sådana härliga godsaker i världen. Hon stod s. 84
två steg från tysken och såg på hur han åt. Det
föll henne inte ens in att be tysken om en bit
korv, hon såg bara på...

Tysken märkte hennes blick och log. Sedan
tog han sin kniv och skar långsamt av en tjock
skiva vitt bröd. Sedan bredde han lika lång-
samt på ett tjockt lager smör. Därefter skar han
av en skiva fet korv och lade på smörgåsen. Så
tittade han på Maria och log åter mot henne.
Och... kastade smörgåsen åt katten, som ja-
made vid hans fötter.

Nu skrattade han. Han skrattade länge och
vällustigt — hans rödbrusiga, tjocka ansikte
riktigt guppade av skratt. Han väckte till och
med sin kamrat, så att de skulle få skratta till-
sammans.

Maria gick tyst tillbaka till sitt hörn. Hon
skrek inte och grät inte. Hon satte sig på sin
lilla bänk med händerna under hakan och bör-
jade tänka.

Lilla Marias hela själ var nu full av blodiga ärr. På nätterna fick hon ofta egendomliga anfall — skräckanfall. Hon började skrika och gråta och kastade sig av och an i sängen, hon såg förskräckliga saker, blod, den lilla flickan i kistan. . . Hon lugnade sig först då Taras tog henne i sina armar. Han var den ende, som kunde lugna henne. Det var som om någon lugn, övertygande kraft strömmade ut från honom. Maria tryckte sig mot gubbens bröst, grep med sina små händer fast i hans skuldror och somnade.

Han lade henne varsamt i sängen, satte sig bredvid på en pall och kunde sitta där i timmar.

Allt kan läkas, återställas och rättas till, tänkte han, då han såg det i en sjuklig grimas förvridna flickansiktet. Kriget kommer att ta slut och alla sår läkas, alla fabriker byggas upp igen och hela livet förnyas. Men hur ska man bota den blodlösa, stympade, skändade själen hos ett litet barn?

— Var är ni då, mina söner? Var är ni?

II

Andra delen.

12

Första kapitlet.

s. 86

VAR ÄR NI då, mina söner, var är ni?

Taras hade tre söner — han hade inte hört något från dem. Levde de? Han försökte tro, att de levde. Han väntade på dem.

Det var den stora väntan, som inte känner tidens gränser, det var tron. Vår armé lever, mina barn lever också. Armén skall komma tillbaka, och med den skall även mina söner återvända. Mina söner skall komma tillbaka, och med dem — armén. Utan armén kunde de inte återvända. Han kunde inte tänka sig dem åtskilda.

Andrej kom ensam. Han kom på hösten, sent i skymningen, mager, skäggig, svart — han stod först inte att känna igen. Även kläderna på honom var främmande — en grå bonddräkt av gammalt snitt; och dammet på hans ansikte, skägg och bastskor var främmande, utsocknes, Gud visste från vilka vägar; och hela hans person var främmande, obekant, bitter. De blå groparna under ögonen, de skarpt framträdande gulsvarta käkbenen och de hårda rynkorna kring munnen var märkta av en besvikelsernas och lidandenas sorg, vars orsaker han allena kände.

— God dag då! sade han med ett sorgset leende, tog av sig mössan och började försiktigt borsta dammet av den — som en gäst.

Antonina skrek fruktansvärt och kastade sig om halsen på sin man. Mor Eufrosyne började gråta. Barnen stojade. Taras höll på att alldeles tappa fattningen och blev stående på tröskeln med ljusstaken i handen.

— Vem är det? frågade lilla Maria förskräckt.

— Det är din pappa, svarade Lonka.

— Han liknar inte pappa! sade Maria besviket och gick misstroget fram till fadern.

Andrej fördes in i rummet och placerades vid bordet. Hela familjen samlades kring honom. Maria tryckte sig förskrämt mot den sig så olike fadern. Antonina grät och skrattade om vartannat, sprang fram och tillbaka kring mannen, satte sig till sist vid hans knän, lugnade sig och tystnade. Mor Eufrosyne arbetade vid spisen och bordet.

Andrej, som fortfarande föreföll främmande och utsocknes, satt och strök Antonina obetsamt över håret, tryckte hjälplöst Maria till sig, sade något och kastade en förvirrad men girig blick över rummet, som om han frågade sig: Är det sant, är jag verkligen hemma eller drömmer jag?

Det första han mötte var de från barndomen bekanta lukterna — lukten av råttor i skafferi-
et, baktråg i köket, järn- och träbitar inne hos Taras. Därefter föll hans blick på familjefoto-

s. 88

s. 87

grafierna i ramar av snäckskal, väggklockan med general Skobeljev till häst, hyllan med målade tallrikar och den lilla lampan i koppar-kedjan. Allt var på sin plats, inte en enda fläck på väggen.

— Här tycks allt vara som förr! sade han med en blandning av förvåning och glädje.

Ute i världen vacklade allt, allt var ostadigt, osäkert och löst, Andrej själv svävade mellan liv och död; han tyckte, att han inom sig bar på hela världen, den förtrampade och blödande världen, men i själva verket hade han blott detta rum i sin själ. Han tänkte endast på detta rum. Blott dit hade han strävat. För att få sitta så här vid bordet och runt omkring sig se de bekanta väggarna, känna de bekanta lukterna, se de bekanta, kära ansiktena, familjen. . . Han hade själv aldrig vetat, att han älskade sitt hem och det stilla lampskenet så högt.

s. 89

Allt skulle gå över — både kriget och världens rubbning. Endast detta var evigt: familjefotografierna på väggen, lukten av baktråg i köket, det stilla lampskenet framför ikonerna.

Han skrattade glatt och lätt, gned händerna och kände sig för första gången riktigt hemma.

— Pappa är hemma, då har väl de våra kommit till staden? frågade Maria i viskande ton Lonka.

— Nej, din pappa kom ensam.

Taras hade ännu inte sagt ett ord, sedan Andrej kom hem. Med en tung blick följde han sonens alla rörelser, både då Andrej satt vid bordet och då han började tvätta sig, glädde sig åt det varma vattnet och förvånade sig över hur fort det blev svart av smuts, och då han var nära att börja gråta, när Antonina räckte honom de rena, vita, underkläderna — hans egna underkläder, som hade väntat på honom och luktade naftalin, klädkista, ömma kvinnohänder. . .

Då Andrej rentvättad, omklädd och skinande av lycka åter satte sig till bords, bröt Taras till sist sin långa tystnad.

— Varifrån kommer du Andrej? frågade han tyst.

Andrej ryckte till. Taras upprepade sin fråga med ännu större eftertryck. s. 90

— Från fångenskapen. . . svarade Andrej knappt hörbart.

Plötsligt började han skyndsamt berätta om fångenskapen. Antonina tryckte hans hand och hela familjen tystnade. Han blev alltmera upphetsad, medan han berättade om sina lidanden i fångenskapen och kände sig nu själv förvånad över att han hade stått ut med allt detta och inte dukat under.

Men fadern avbröt honom:

— Hur kom du i fångenskap, Andrej?

— Hur? återtog sonen misslynt. — På det gamla vanliga sättet, förstås. Vi blev inringade. . . Tyskarna pressade på. . . Jag tittade på geväret: Vad skulle jag göra med det? Ett världelöst vapen! . . . Jag slängde det ifrån mig och gav mig. . .

— Gav dig? skrek Taras. — Gav du dig, förbannade slyngel?

Andrej bleknade. En besvärande tystnad inträdde.

— Nej, men farbror! sade Lonka missbelåtet och tog blicken från Andrej. — Hur kunde du? . . . Jag skulle aldrig ge mig.

Nu blev Andrej verkligt ond:

— Skulle du aldrig ge dig? Du! Snorvalp! Slagskämpe! Ni är ena riktiga slagskämpar s. 91 här, ser jag! Ni har inte nosat på döden och inte sett tysken, men prata — det kan ni. Vad kunde jag göra ensam mot tysken? De är starka. . . Men jag?

— Hade du inte samvete nog att kunna dö? skrek Taras åt honom.

— Dö? jämrade sig Antonina och grep tag i Andrej med båda händerna. Alldeles som om man redan hade slitit honom ifrån henne och nu förde honom mot döden.

— Dö?... grimaserade Andrej. — Det är lätt att säga, far... Visst hade jag kunnat dö... Det är inte svårt... Han lät sin missbelåttna blick glida över hela familjen och tillade: — Ni har kanske rätt, det hade nog varit bättre för mig att dö!

Alla teg. Antonina tryckte Andrejs hand ännu hårdare.

— Där ser du! återtog han bedrövat. — Jag gick från fångenskapen... med vingar Jag trodde, att de väntade på mig där hemma. Jag tänkte, att de skulle bli glada att få mig tillbaka. Och nu, ser du, är jag hemma, men det är bara... tråkigheter.

— Vi väntade inte, att du skulle ha blivit sådan, sade Taras och skakade på huvudet.

— Nu är ni orättvis, Taras! utbrast plötsligt Antonina med en röst, som darrade av gråt. — Ni är orättvis mot alla. Det har ni alltid varit. Ska han dö ensam för alla, menar ni? Jag är glad, att han har kommit hem med livet i behåll. Hon tittade vädjande på de andra kvinnorna i rummet. Mor Eufrosyne skakade som alltid obegripligt på sitt grånade huvud. Nastja teg.

— Kräk! sade Taras föraktfullt. — Du borde hellre se till att barnen kommer i säng... Vår för ligger de inte? skrek han och lät sin förtvivlan gå ut över dem. — Ja, nu är han hemma! Med livet i behåll! Föreställningen är slut! Nu ska ni sova!

Mor Eufrosyne och Antonina började lägga barnen. Lilla Maria kröp genast ner i sin säng — hon var skrämmd och utmattad av den besynnerlige faderns oväntade hemkomst. Lonka bråkade och stod i länge — han ville inte sova. Andrej satt tyst kvar vid bordet och vände och

vred på brödbitarna. Nu var han hemma, men det var inget hem. Taras gick med tunga steg fram och tillbaka genom rummet.

— Om du har kommit från fångenskapen, så kan man alltså fly? frågade plötsligt Nastja, som hade suttit tyst hela kvällen.

— Hur sa du? frågade Andrej yrvaket och ryckte förargat på axlarna. Nastja upprepade frågan. Antonina kom och satte sig bredvid Andrej. Hon tog mannens hand i sin. s. 93

— Kvinnorna hjälpte oss... förklarade han motvilligt. — Kvinnorna räddade oss... Det var främmande kvinnor, som räddade oss! upprepade han med förebråelse och utmaning mot fadern. — Alldeles obekanta, mörka kvinnor, men de hjälpte oss... Men i samma ögonblick kom han att tänka på hur kvinnorna hade räddat dem: »Stackare« hade kvinnorna kallat dem, och det var ett bittert, föraktfullt medlidande med deras egna, misslyckade män.

De hade vandrat genom byarna i en bedrövlig hop. De hade inte sett ut som vare sig bönder eller soldater utan som — fångar. Det är inte gott att säga, varifrån en fången soldat får detta utseende — kappa utan slag och livrem, en förskrämd blick, händerna bakom ryggen som en straffånge. Så vandrade de som en värnlös hop genom byarna. Genom samma byar, som de endast en månad tidigare hade passerat som starka och ståtliga krigare. Då hade kvinnorna också tyckt synd om dem, följt dem till gärdesgårdarna och gråtit i smyg. Men de hade inte kallat dem stackare den gången, o nej!

Plötsligt sade han åt fadern:

— Tror du kanske, att den där fångenskapen inte har kostat mig något? Jag har kanske själv hundra gånger förbannat, att jag inte stupade på slagfältet. Det är lättare att dö! Vi drevs fram på landsvägen... Så fort vi stannade ett ögonblick, slog de oss med gevärskol- s. 94

varna. Fötterna blödde och ansiktet blödde, vi badade i blod. Många av våra bröder dog på vägen. Tyskarna gjorde slut på dem, som inte kunde dö själva. . . Sedan drev de oss till ett läger. Det var vid Millerovo. Ett stycke barmark, avspärrat med taggråd — det var hela lägret. Då regnet öste ner, hade vi inget tak över huvudet. Då det var bitande kallt, hade vi inget att värma oss med. Vi fick sova på den fuktiga marken. Vi fick äta. . . Han gjorde en avvärijande åtbörd med handen. . . Vi fick inget att äta. Det, som kvinnorna lyckades kasta innanför taggråden, var det enda vi fick i oss. Vi slogs om varje liten smula. Som vilda djur. Många av oss dog också här. Själv klarade jag mig olyckligtvis, som du ser.

Han talade nu hetsigt och fort. Hemska bilder från lägret steg nu upp för hans syn, han hörde åter kamraternas dödsrosslingar, de vinande piskslagen och taggrådens eviga begravningsringning i blåsten.

— Runt omkring lägret satt kvinnorna. De satt där både dag och natt. De letade efter sina män. Och de grät, dessa kvinnor, de grät, så att det var hemskt att höra. De tjöt! Vi började också tjuta. Alla som ville leva tjöt. Men det fanns också sådana, som dog utan att ett ord kom över deras läppar. Det var hemskast av allt. Men jag tjöt. Som en varg ylar. Jag drömde hela tiden om hemmet. . . och Antonina. . . och lilla Maria. . . Ju värre det blev och ju mer döden närmade sig, desto mer ville jag leva. Och jag överlevde. Hur och på vilket sätt — kan jag inte förklara nu.

— Men hur lyckades du lämna fångenskapen, Andrej? upprepade Nastja åter sin fråga med ett underligt eftertryck.

— Det kan jag tacka kvinnorna för. Tyskarna har en slug politik, förstår du. Tusenden av oss dog i dessa läger — det syntes inte där utanför. Men släppte de ut en, så berättades

det härom i alla byar. Därför bestämde de, att kvinnorna — ifall de hittade sin man eller bror bland fångarna — skulle få ta honom med sig hem i frihet. Ja, det måste naturligtvis vara ett intyg från åldermannen. Men det är lätt att ordna! Det fanns kvinnor, som från olika läger har räddat upp till hundra »makar« på detta sätt. . . Han log bittert. . . Ja, men vem skulle hjälpa mig? Jag hade inga av de mina i närheten. Men jag längtade så efter friheten! . . . Jag kände, att jag skulle dö här som en blind hundvalp — utan att någon tänkte på mig. Och den där taggråden plågade mig så fruktansvärt, det var som om den borrhade sig in i min själ och rev den i blod med sina taggar. Ja, så var det. . . Jag lyckades kasta ut en lapp till kvinnorna utanför taggråden. Rädda mig, bad jag, om det finns någon god själ på jorden! Jag hade antecknat mitt fullständiga namn och min hemort. . . Han hejdade sig för ett ögonblick, tänkte sig för och fortsatte så med ett stilla leende. . . Det fanns en god själ, Lukerja Pavlovna. . . Lusja. . . kallade jag henne. Hon befriade mig. . . Jag fick börja arbeta i hennes hushåll. . . Allt hade råkat i oordning och förfall, sedan hennes man gick bort. . . Han avbröt sig rodnande men samlade sig snart och slutade. . . Du får säga vad du vill om mig, Antonina, men jag levde faktiskt med den där kvinnan. . . som med en hustru. . .

Antonina ryckte till, kastade en förskrämd och hjälplös blick på mannen och släppte utan att tänka på det greppet om hans hand.

— Ja. . . mumlade Andrej. — Jag visste ju inte, om ni levde där hemma?

Om ni fanns kvar i staden? . . . Allt på jorden har ju vacklat och störtat omkull nu. . .

Taras skrattade hånfullt. — Genera dig inte för din hustru, du! Har du förrätt Ryssland, så kan du väl också bedra din hustru? Men en sak vill jag säga dig, Andrej. Du får nog förlåtelse

av din hustru, hon är en menlös varelse. Men tror du Ryssland kommer att förlåta?

— Jag har inte gjort Ryssland något ont. . . mumlade Andrej dovt.

— Du ljuger! Du ljuger! skrek Taras åt honom. — Alla har du bedragit! Både Ryssland och din hustru och mig, gamle dumbom, och min väntan. . . Han vände sig tvärt om, gick in i sitt rum och slog igen dörren med en smäll efter sig.

Det blev åter tyst. Den stackars Antonina satt och grät med huvudet dolt i händerna. Nastja teg. Mor Eufrosyne satt tyst ihopkru-
pen och skakade bittert på huvudet.

För att på något sätt göra slut på den out-
härdliga tystnaden frågade Andrej:

— Nå, hur har ni det här hemma?

Ingen svarade honom. Endast Nastja ryckte på axlarna. Andrej tittade på hustruns böjda huvud och märkte plötsligt, att det hade blivit alldeles grått. Han trodde inte sina ögon. Han såg efter en gång till. I det svaga lampskenet glänste silverfärgade hårtestar matt. Herre Gud! Vad har de gjort med henne? tänkte Andrej med fasa. Han såg sig förskräckt omkring. Nastja teg. Mor Eufrosyne mumlade något för sig själv. Var det en bön?

Nu hade han kommit hem, men det var inget hem! Samma stormar och olyckor, som hade gått fram över honom, Andrej, brutit och knäckt honom till kropp och själ, hade också svept fram över det tysta lilla huset i Kamennyj Brod, gjort Antonina åldrad i förtid och Taras bitter till sinnes. Allt här var till det yttre som förr, både fotografierna under de matta glasen och det stilla lampskenet. Men det gamla livet var borta. Det var inget hem. Och det fanns ingen ro. Och ingen lycka, som förr i tiden.

Andrej greps av en plötslig lust att omfamna hustrun, smeka hennes bleka, trötta, gråna-

de huvud, trycka henne till sitt bröst och gråta tillsammans med henne: Det som har varit är glömt, Antonina. Nu är jag här, nu är jag hos dig. Vi ska nog klara oss! Vi ska vänta tills kriget är över, det måste ju ta slut någon gång. Men han gjorde det inte. Varför? Jo, därför att han själv inte trodde på sina ord. Och Antonina skulle inte göra det heller. Hans ord var inte sanna.

Nej, han hade inte slitit sig ur fångenskapen! Taggtråden var ju fortfarande kvar. Han var fortfarande i fångenskap, familjen var det också, hela staden var i tysk fångenskap. Hans själ var i fångenskap. Allt var omgivet av taggtråden. Taggarna borrar sig in i själen.

Men den gamle faderns själ var fri. Den kunde inte slås i bojor. Den kunde inte avslutas med taggtråd, den odödliga, förbittrade själen hos gubben Taras. Sonen greps plötsligt av en bitter avund mot fadern.

Denna natt sov ingen i det bräckliga lilla huset i Kamennyj Brod. . .

s. 99

13

Andra kapitlet.

DENNA NATT sov ingen i det bräckliga lilla huset i Kamennyj Brod. . .

Fastän Andrej steg upp mycket tidigt, var många på benen sedan ännu tidigare. Golvplankorna knarrade, det prasslade i alla vinklar och vrår. Andrej steg upp och klädde på sig. Antonina låtsades att hon sov. Andrej såg på henne och suckade. Det var hans första natt hemma sedan skilsmässan. . . Den hade inte förflutit så som han hade drömt. . . Nå än sen! Allt på jorden var nu annorlunda. . . Han gick ut i förstugan för att tvätta sig.

Där var modern redan i fullt arbete. I den hemgjorda handkvarnen strödde hon sädeskorn och malde dem. Kvarnstenarna knarrade sorgset.

— Den har far gjort själv, förklarade modern då hon märkte att sonen iakttog hennes arbete. — Och han har hittat på ett namn åt den också — »aggregat«. Men den är ett elände och inget »aggregat«, tycker jag. Rena rama eländet, inget annat. . .

Fönsterluckorna var fortfarande stängda. Ett magert och liksom tillskrynklad morgonljus trängde in genom springorna.

— Ska vi inte öppna fönsterluckorna? undrade Andrej. — Det är mörkt som i graven.

— Vi har det så här! svarade modern. — Det finns inget att se på.

Nu på morgonen föreföll allt i hemmet Andrej annorlunda än förr. Nödens fruktansvärda ansikte stirrade plötsligt på honom, han hade inte märkt det kvällen förut. Han skulle själv inte ha kunnat förklara, hur han såg det nu — i Taras' »aggregat«, i de sura kakorna, som skulle föreställa bröd, eller i den omständigheten att samovaren stod dammig i ett hörn (»De har alltså varken socker eller te här hemma. Hur kan mor klara sig utan te, hon som är galen i te?«), men nöden var herre här, det såg han klart och fattade det av en eller annan anledning som en förebråelse mot sig själv. Som om han, Andrej, bar skulden till att det var krig, att tyskarna var i staden och att det inte fanns något bröd.

Så småningom började familjen samlas vid bordet. Alla var dystra och tystlåtna. Till och med Lonka sneglade förstulet och klart ogillande på farbrodern. Antonina dröjde längst av alla med att komma till bordet.

Då hon till sist kom och med en underlig oro gick fram mot mannen, begrep han varför hon hade dröjt så länge — hon hade pudrat sig. Men inte ens pudret kunde dölja, att Antonina hade blivit gammal och insjunken. Särskilt hade hennes ögon åldrats — de var alldeles matta och förskrämda. Hon gråter mycket, gissade Andrej och vände sig bort.

Frukosten förflöt fort och under dyster stämning. Alla teg. Endast lilla Maria kvittrade och ställde sig in hos Andrej.

— Går du i skolan? frågade han.

— Nej... svarade hon häpet. — Nu är ju tyskarna...

— Ja, ja... mumlade han. — Jag tänkte inte på det.

Han fattade även detta som en förebråelse mot sig själv, som om han bar skulden för att lilla Maria inte kunde gå i skolan längre.

s. 102 — Men jag kunde nog själv läsa med dig! skyndade han sig att tillägga.

Efter frukosten började Taras göra sig i ordning för att gå till fabriken. Han plockade högtidligt fram sina trasor och började ta på sig dem.

— Vad nu då, arbetar far på fabriken? frågade Andrej sin syster med oförställd häpnad.

— Ja... det kan man väl säga... svarade hon undvikande.

— Vakterna tvingar farfar att gå till fabriken! skrek Lonka. — Annars skulle han inte göra det.

Taras, som var inne på sitt rum, hörde pojken rop.

— Ja, ja! svarade han där inifrån. — Det är ett hedersuppdrag! Ett hedersuppdrag, som tyskarna har gett mig på gamla dar för att jag inte vill lyda dem. Som själve guvernören förr i tiden förs jag till fabriken. Under väpnad eskort.

— Arbetar du också? frågade Andrej Nastja.

— Jag? Nej!

— Vad gör du då?

— Jag håller mig gömd.

— Håller du dig gömd? För vem?

s. 103 — För alla. För Tyskland. För arbetet. För tyskarnas blickar.

— Hur kan du... hålla dig gömd?

— Jo, så här... Jag begraver mig här hemma, sticker aldrig ut näsan. Hela mitt liv består nu i att jag håller mig gömd, sade hon med ett hånfullt leende. Andrej tänkte med förvåning och till och med avund: De tycks föra sitt eget krig här mot tyskarna; ett litet krig, naturligtvis, men desto mera oförsonligt.

— Min polis tycks vara försenad i dag! sade Taras, då han kom ut från sitt rum och tittade på klockan. Han var klädd i de mest obeskrivliga trasor — var hade han fått tag i dem! Nu förstod Andrej, att gubben klädde sig så med flit.

— Polisen kommer för sent! upprepade Taras hånfullt. — Vad är det för skick och fason! Fast man kan ju förstå det — deras poliser har fullt upp att göra nu för tiden. Det finns så mycket okuvligt hos folket, som de inte kan få bukt med!

Han tittade på sonen och frågade liksom oförhappandes och vårdslöst:

— Ska du börja arbeta hos polisen nu, Andrej? Va?

Andrej bleknade.

— Hur kan ni tänka något sådant om mig, far? mumlade han förolämpad. — Det förstår jag då rakt inte! s. 104

— Var skulle du annars arbeta? fortsatte gubben obarmhärtigt. — Du har valt din väg. Du är förtappad nu... Han fnös i mustaschen... Det är jag, som ska vara ond på dig, du har ingen anledning att vara ond på mig.

Nu blev Andrej verkligt ond. Vad menade fadern? — Jag hade inga sötebrödsdagar hos tyskarna. De pryglade mig med sina piskor... Ni kan inte ens drömma om vad jag upplevde. Han tänkte nu åter på lägret. Det skulle han aldrig kunna glömma! Det skulle han aldrig komma ifrån!... Han ville nu ösa ut hela sin vrede och allt sitt ursinne i ansiktet på fadern. — Nå, gubbe, ska vi se efter vem som har mest

ondska i sin själ? Men nu hördes plötsligt ett kolvslag mot dörren och en röst, som ropade: — Hallå där inne! Kom ut!

— Jaså, nu har han kommit i alla fall! mumlade Taras och satte på sig sin mössa. — Då får jag väl ge mig iväg. Nu, Andrej, kan du få se, vilket hedersuppdrag vi gamlingar har fått. Kom, kom! skrek han åt sonen, när han märkte att denne stod kvar. — Du måste se det här.

Andrej följde lydigt fadern ut på förstukvisten. På gatan stod gubbarna redan stödda mot sina käppar. Alldeles som fångar, tänkte Andrej. Han kände igen alla. Varenda en! Det var ju de välkända verkmästarna.

De okuvliga gubbarna hade vållat Andrej mycken förargelse på den tiden, då han själv utbildade sig till ung verkmästare under deras ledning. De hade alltid varit gubbar för honom. De duade honom alltid, och han niade dem. Visst kände han igen dem! Dem kände alla. Berömda professorer brukade rådfråga dem. Fabrikscheferna var rädda för dem. Den nye direktören presenterade sig först för dem. De kunde övertygas och någon gång övertalas, men några befallningar tog de inte emot.

Taras ställde sig på sin plats i ledet, polisen vinkade med handen och gubbarna satte sig i rörelse.

De gick tungt stödda mot käpparna. Nu såg Andrej, att verkmästarna hade blivit gamla och orkeslösa. Även fadern, den yngste av dem, hade blivit orkeslös. Den trasiga rocken hängde så hjälplöst och gubbaktigt på hans magra skuldror. . .

Men var och en höll huvudet högt och rakt. Med sina sista krafter, med en okuvlighet, som övervann själva styrkan, ansträngde de sig att gå stolt och värdigt. Alldeles som om de verkligen gick under hederseskort.

Nej, de är inga fångar, tänkte Andrej motvilligt. De. . . är. . . okuvliga.

Taras gick som alltid bredvid Nasar.

— Vad nu Taras? Var det inte Andrej jag såg på förstukvisten? frågade Nasar genast. Just den frågan hade Taras fruktat.

— Jovisst! mumlade Taras.

— Jaså. . . Då får jag väl gratulera dig till besöket, Taras! Till sonens hemkomst! Hade tiderna inte blivit så förändrade, skulle vi ha firat det. . .

— Det behövs inte!

— Nej, nej. . . Nu är ju allt. . . annorlunda. . . Nå, vad har Andrej att berätta? Hur har han haft det? Var håller vår armé hus?

— Vad skulle han kunna berätta nu?

— Jo, men i alla fall. . . Något har han väl att säga. . . Varifrån kom han, din Andrej? fortsatte Nasar utan att släppa frågan.

— Han bröt sig ur inringningen, ljög Taras. Han kunde inte få ordet »fångenskap« över sina läppar.

— Jaså! Ja, ja. . . Nu för tiden är det många som kommer på det sättet. Men minns du, hur vi slogs under inbördeskriget. Då hörde man aldrig det ordet — »inringning«. Inte sant? Eller har du glömt?

De fortsatte sin väg under tystnad.

— Ja. . . återtog Nasar fundersamt. — De våra har skingrats åt alla håll. . . Inringning. Många saknas. . . Kanske vår armé inte längre finns kvar, Taras? Bara våra drömmar? Kanske hela armén är inringad på olika håll, kanske alla har flytt hem som din pojke. . . Va? Och vi som går här och väntar.

Taras hade själv tänkt på den saken ända sedan Andrej kom hem, men nu svarade han inte Nasar. De gick vidare under tystnad.

— Hallå där! ropade plötsligt gubben Bulyga, som gick i främsta ledet. — Hallå där, polis, du går fel väg. Hallå där!

— Tig! röt polisen åt honom och hötte med sin maskinpistol.

Gubbarna började bli oroliga.

— Vart för man oss egentligen? frågade Nasar ängsligt. — Ska vi kanske till fängelset nu?

— Det har ingen betydelse nu! inföll Taras.

— Jo men... i alla fall...

— Om det är meningen att vi ska arkebuseras, så tackar jag min lycka, sade plötsligt gjutaren Omeltjenko. — Vi får ändå inte uppleva den ljusa dagen. Och att leva så här... Han gjorde en avvärjande åtbörd med handen.

s. 108

Men de fördes inte till fängelset och inte till arkebusering, utan till en reparationsverkstad. Det var en liten, nästan hantverksmässig verkstad, som inte hade blivit förstörd vid evakueringen. Nu steg en blekgul rökslinga upp från dess enda skorsten.

Polisen avlägsnade sig och lämnade de brydda gubbarna ensamma. En man i tysk arbetsdräkt kom plötsligt utspringande från verkstaden. Taras kände igen honom. Det var en rysk hantverkare från platsen.

— Ser man på! utropade hantverkaren glatt, då han fick syn på gubbarna. — De nya skiftarbetarna har redan kommit...

— Stopp där! avbröt honom gubben Bulyga i sträng ton. — Vad har du här att göra?

— Jag, skrattade mannen. — Jag är verkmästare här.

— Verkmästare! morrade Taras. — Son av en hynda är du, och inte verkmästare... Judas!

— Stopp! inföll Bulyga åter med myndig stämma. — Men vad ska vi här att göra?

— Jag antar, att det är samma sak... Är ni verkmästare?

— Ja, det kan man säga.

— Jaså! Då kommer ni säkert att få arbeta! Det är brådskande arbeten, som måste utföras...

— Vi tänker inte arbeta! sade Nasar.

s. 109

— Då kommer ni att tvingas arbeta! Det gäller militära beställningar. Så den saken lö-

nar det sig inte att orda mycket om, suckade verkmästaren i den tyska arbetsdräkten. — De har forslat hit en väldig massa skadade stridsvagnar, förstår ni...

— Tyska?

— Naturligtvis! Vad skulle det annars vara? Det är en väldig massa! Jag har aldrig sett så många tyska stridsvagnar, inte ens oskadade. De har tydligen ont om egen arbetskraft. De stridsvagnar, som är minst skadade, reparerar de naturligtvis i egna verkstäder. Men de här stridsvagnarna — ja, det är fullständigt otroligt så de ser ut! Och dem är det meningen att vi ska reparera nu...

— Vänta lite! avbröt Taras honom med förvåning. — Skadade stridsvagnar! Vilka är det, som har skadat dem?

— Ja, det kan jag faktiskt inte säga, svarade verkmästaren skrattande. — Men det måste ha varit duktigt folk. Det är väl de, som tyskarna för krig mot, kan jag tro... Han såg sig försiktigt om... Ja, hur ska jag uttrycka mig? Motståndaren.

Från verkstaden kom en högdragen och tjock tysk i glasögon och militäruniform skyndsamt emot gubbarna.

— Jaså! utropade han glatt. Det var bra! Ni s. 110
är de ryska verkmästarna? Ja! God dag, ryska verkmästare!

Gubbarna mumlade lågmält:

— God dag!

— Låt oss bli bekanta! sade den glade tysken. — Jag är ingenjör. Ni är ryska verkmästare. Mycket bra. Här finns ett arbete... ett mycket stort arbete, förstår ni. Det gäller att reparera stridsvagnar... Mycket fort! På två veckor. I annat fall blir det arkebusering.

— Vi måste få se på arbetet, sade Taras lågmält.

— Javisst! Det är inte för mycket begärt. En verkmästare måste se sitt arbete... Ingenjören

var förtjust över att han kunde tala med de ryska verkmästarna på deras eget språk. . . Ni kan få se på arbetet genast. Bitte!

Gubbarna fick komma in i verkstaden. De såg en lång rad deformerade, brända och sönder skjutna tyska stridsvagnar. Det var inte längre samma stridsvagnar, som hade skrämt dem på stadens gator och torg. Det var hjälplöst, vanmäktigt, dött järn.

— Här har vi det, sade den glade ingenjören. — Mäktiga skapelser av den tyska tekniken. De är just nu sjuka. Ni och jag är doktorer. Han skrattade högljutt åt sitt eget skämt.

— Ett förträffligt arbete! sade Taras entusiastiskt och betraktade de stora skothålen och sönderslitna pansarväggarna. — Det måste man verkligen säga! Var har de blivit så här illa åtgångna? Vid Stalingrad?

— Det angår inte er! skrek ingenjören och blev alldeles blodröd i ansiktet. — Tig! Tig! Tig!

— Jag säger ju inget, svarade Taras och ryckte på axlarna.

— Tig! sade ingenjören åter, men denna gång redan tystare. Han kom ihåg, att han kunde tala med de ryska verkmästarna på deras eget språk, och fortsatte lugnt: — De här stridsvagnarna ska snart sättas in i striden. Lyckas ni inte få dem färdiga, så betyder det arkebusering.

— Vi kan inte göra det här arbetet, sade gubben Bulyga lågmält.

— Was? skrek ingenjören. — Vad menar ni. . . kan inte göra?

— Vi kan inte! morrade nu alla.

Tysken såg som förstened på dem. Han hade inte väntat sig något avslag. Han tog av sig glasögonen och vände dem i händerna.

Plötsligt log han förstående:

— Javisst, ja! Jag förstår. . . Det är inte för mycket begärt. . . En verkmästare måste äta. . .

Ni — han pekade på den magre Bulyga — ni är ett skelett. . . Jag ska se till att verkmästarna får mat. Det är inte för mycket begärt. . .

— Nej, hånlog Bulyga. Vi behöver ingen mat. . . Vi är mätta! . . .

— Vi kan inte göra det här arbetet, sade Taras bestämt. — Vi är inte verkmästare.

— Vad menar ni, inte verkmästare? utropade ingenjören förvånat.

— Vi är vanliga arbetare.

— Vad menar ni, vanliga arbetare? tjöt tysken. — Han där borta sade åt mig, att ni var verkmästare! Han pekade på verkmästaren i den tyska arbetsdräkten, men denne vände sig bort, fruktansvärt blek och med svettpärlor på pannan.

— Vi är inte verkmästare! sade Nasar lidande och såg tysken rakt i ögonen. — Vi har ingen utbildning. . . Vi är vanliga arbetare. . . Och inte duger vi ens till grovarbete nu för tiden. . . Vi är gamla skelett! Det tjänar ingenting till att ge oss mat, det skulle vara rena slöseriet. . . Vi sitter bara och väntar på döden. Låt oss gå. Inte är vi några verkmästare.

Tysken lyssnade tankspritt på honom och lät under tiden blicken glida från den ene till den andre.

— Är alla vanliga arbetare? frågade han.

— Ja! svarade gubbarna i korus.

Tysken såg misstroget och nästan förolämpat på dem.

— Jag ska ge er bra mat, sade han obestämt. Verkmästarna rörde sig inte ur fläcken. De stod kvar tysta och stilla med huvudena sänkta i underdånighet. Mera än deras ord övertygade detta tysken om att de inte kunde arbeta.

— Marsch! skrek han hysteriskt och höjde armen som om han ville slå till. Därefter vände han sig tvärt om och gick sin väg.

Gubbarna stod fortfarande kvar utan att röra sig ur fläcken.

— Vad ska jag nu göra med er? mumlade polisen vresigt. — Ni är ena riktigt odrägliga gubbar, ska jag säga er. Ni har inte ens vett att dö! Vart ska jag nu ta vägen med er? Han tänkte efter och gjorde en avvärijande åtbörd med handen samt fortsatte: Ja, ni får väl gå hem tills vidare. Men jag tänker anmäla er för herr kommandanten. Ni måste arkebuseras allihopa, någon annan utväg finns inte.

— Tackar för vänligheten, herr polis! sade Bulyga med en avmått bugning.

Vid ingången till fabriken han verkmästaren i den tyska arbetsdräkten ifatt Taras. Han var alldeles blek.

s. 114

— Ursäkta mig, viskade han och tog Taras i armen. — Ni måste förlåta mig. Jag kunde inte vägra att utföra det där arbetet, jag tänkte inte på det. Och nu är det redan för sent. . . Men glöm inte, att jag nyss vägrade förråda er, tillade han skyndsamt. Kom åtminstone ihåg det! . . . Jag visste ju mycket väl, att ni var de bekanta verkmästarna.

— Jag är varken präst eller domare, svarade Taras och skakade oförsonligt på huvudet. — Var och en följer sitt eget samvete.

Hemma fann Taras endast Andrej. Kvinnfolken var ute.

— Jag skulle vilja tala ett par ord med dig, sade Taras till sonen. — Sätt dig!

Andrej satte sig.

— Hör du, Andrej, började Taras. Du har ju i alla fall varit militär. . . Inte sant?

— Jovisst. . . svarade sonen och tänkte besvärat: Tänker han reta mig länge på det här sättet? Ska han alltid hålla på så här?

— Du är naturligtvis ingen krigare, det ska vi inte tala om, fortsatte Taras. — Men du har väl ändå fått lära dig ett och annat i det militära? Eller hur?

— Jovisst.

— Då kan du kanske säga mig, från vilket avstånd man ska kasta en handgranat, om man vill förstöra en stridsvagn? s. 115

— Varför vill ni ha reda på det, far? hånlog Andrej. — Tänker ni börja kasta handgranater?

— Ja, det är nog inte utan. . . Hade jag varit yngre, så skulle jag ha börjat för länge sen. Mig skull de aldrig ha fått som fånge, det kan du vara lugn för.

— Från fem eller tio meters håll är nog bäst. . . svarade Andrej vresigt.

— Så nära? undrade Taras. — Då måste man ju vänta, tills stridsvagnen kör på en? Inte sant?

— Ja, nästan. . .

— Man måste vara mycket djärv för att kunna utföra en sådan bragd. Man måste ha en järnhård själ!

— Jaa. . . Naturligtvis. . .

— Finns det verkligen så djävrt folk? frågade Taras.

— Javisst. . . Men vad angår det er, far? fräste sonen.

— Jaså, finns det. . . suckade gubben. — Lyckliga de fäder, som har sådana barn! Ja, det var den saken. Så har jag en fråga till — hur är det med pansaret? Man kan väl inte rå på stridsvagnens pansar med en vanlig handgranat? Man måste ju ha en kanon? Eller hur?

— Javisst, med en kanon går det bra. . . s. 116

— Men inte vilken kanon som helst! En tung stridsvagn rår man väl inte på med en lätt kanon?

— Nej, naturligtvis inte. . .

— Då måste man alltså ha tunga, kraftiga kanonen? Inte sant?

— Jovisst. . .

— Då har de våra också kanoner! utropade gubben triumferande och slog handflatan i

bordet. — Då lever och kämpar vår armé fortfarande! Och jag som höll på att förlora tron för din skull. . .

— Sluta! skrek Andrej och rusade upp.

— Nej! avbröt honom fadern. — Nu ska du höra på mig. Min order. Han ställde sig framför Andrej och hötte åt honom med sitt svarta, knotiga finger. — Vid Stalingrad eller på något annat ställe, var vet jag inte, har många tyska stridsvagnar förstörts. Tyskarna har forslat hit dem. De ska repareras. De söker efter usla arbetsvilliga. Nu ska du höra min sista önskan, Andrej. Du kan göra vad du vill med dig själv, du kan gå i polisens tjänst, om du vill. Jag har inget att göra med dig! Jag har huggit ut dig ur min själ. Men om du börjar på fabriken. . . Hör du? Om du börjar på fabriken. . . Han avbröts av en hostattack. Andrej stod likblek framför fadern.

— Jag tog dig till fabriken som pojke och ställde dig vid min hyvelbänk, fortsatte Taras. Jag gav dig min hyvel och visade, hur du skulle hålla den. Och jag förklarade, vad de olika hyvlarna skulle användas till. . . Inte sant? Och om du nu bara skulle våga använda din fars hyvel. . . Om du bara skulle våga. . . Då kommer jag att med mina egna händer. . . Men annars kan du leva som du själv vill, tillade han med en trött handrörelse. Gör vad du vill!

14

Tredje kapitlet.

GÖR VAD DU VILL! hade fadern sagt åt honom, men Andrej visste inte vad han skulle göra med sig själv.

Själv berövad alla mänskliga rättigheter kunde han varken vara beskyddare eller försörjare åt familjen. Han var en överflödig mun, inget annat.

Hans liv hade nu varken innehåll eller mening eller ens ett mål. Varför lever du på jorden, Andrej? Han kunde inte svara på den frågan.

Till och med i fångenskapen hade han haft ett mål för sitt liv — att ta sig ut, rycka sig lös från taggtråden. Och han kom ut! Medan han levde hos Lukerja, hade han ett nytt mål — att ta sig hem, att till varje pris ta sig hem till familjen. Och han tog sig hem! Nu låg han familjen tungt till last. Hur skulle det gå i fortsättningen? Det visste han inte. . .

Hans far, Taras, levde och uthärdade alla kval och skyddade familjen för att få uppleva de egnas återkomst. Att leva utan att på något sätt ge efter för fienden — det var för den skull gamle Taras levde vidare med sammanbitna tänder.

Andrej hade inte rätt att vänta. Vänta tills de kommer och befriar dig, en stor, stark karl i soldatåldern? Hur ska du kunna se befriarna i ögonen?

Det var outhärdligt också att vänta — svälten hängde över familjen. Andrej funderade på hur han skulle kunna vara till hjälp, men kom inte till något resultat. Börja arbeta? Var? Det skulle inte ens hjälpa mycket att börja arbeta för tyskarna. Kanske var den bästa lösningen att gå i tjänst hos polisen.

Poliserna fick reda på att Andrej hade kommit hem. De vände och vred länge och väl hans papper i sina händer. De ställde närgångna frågor. De krävde, att han skulle anmäla sig till arbete. Andrej försökte skylla på sjukdom. De begärde läkarintyg, men antydde att saken kanske kunde göras upp »i godo« — med mutor. Men Andrej hade inga mutor att ge. Han gav polisen en cigarettändare, som han själv hade tillverkat, för att få tiden att gå. Polisen tog emot den.

Om jag skulle bege mig till Lukerja på landet och skaffa bröd åt familjen? tänkte Andrej plötsligt och gick därefter länge och bar på denna tanke. Men han vågade inte tala om det för hustrun. Antonina hade inte sagt ett ord till svar på hans erkännande den gången och hade sedan dess aldrig försagt sig, men Andrej kände, att det var bäst att inte röra vid den saken.

Lukerja Pavlovna kom själv hem till Taras. Alldeles oväntat. Mitt på dagen, då endast mor Eufrosyne och Antonina var hemma.

s. 119

s. 118

Blygt öppnade hon grinden.

— Jag undrar, är det här Andrej Jatsenko bor? frågade hon förläget Antonina.

— Jaa... svarade Antonina häpet och började mönstra den obekanta gästen — hennes lantliga klädsel och det lilla knytet som hon bar i händerna.

— Går det an... att få träffa honom?

— Han är inte hemma. Men han kommer snart. Ni kan vänta så länge.

s. 120 — Vad är ni för en?... frågade kvinnan med darrande röst. — Hans hustru?

Något i hennes röst tvingade Antonina att svara:

— Nej... hans syster.

— Jaså! fortsatte kvinnan glatt och drog en lättnadens suck. — Då är han alltså lyckligt och väl hemkommen? Hon skrattade glatt.

De stod kvar vid grinden.

— Är ni Lukerja Pavlovna? frågade Antonina lågmält och kände plötsligt, att hon blev alldeles röd i ansiktet.

— Javisst! svarade gästen förvånad. — Har Andrej verkligen sagt något om mig?

— Ja... Han har berättat om er... sade Antonina utan att se på henne och rynkade förklädessnibben. — Men varför står ni här ute? tillade hon plötsligt. — Ni måste stiga in, kliv på bara...

— Nej, det behövs inte. Gör er inget besvär! Gör er inget besvär för min skull! Jag kan vänta här. Då lever han alltså? återtog hon och drog åter en lättnadens suck.

Antonina följde henne in i rummet och bjöd henne att sitta ner vid bordet. Lukerja Pavlovna såg sig försiktigt omkring.

s. 121 — Men var är hans hustru?... frågade hon med svårighet. — Har inte Andrej återfått sin hustru?

— Nej... svarade Antonina stammande. — Han har ingen hustru nu.

— Hur så? Han talade om att han var gift.

— Javisst... Men hon har rest sin väg... Hon blev evakuerad. Försvann spårlöst. Vi har inte hört något ifrån henne...

Lukerja skakade på huvudet. — Och han som längtade så vansinnigt efter dem, hustrun och den lilla flickan. Ni vet ju, hurdan han är... Hon log blygt... Han är ju så nervös och nyckfull...

— Ja, det vet jag...

— Då lever han alltså! upprepade hon för tredje gången och log åter stilla och lyckligt.

Vid denna tid kom Andrej in. Då han fick syn på Lukerja bredvid sin hustru, drog han sig förskräckt tillbaka. Sedan gick han fram... Lukerja reste sig glatt, gick honom till mötes och tryckte rodnande sina händer mot halsen. men stannade plötsligt, efter att ha råkat kasta en blick på Antonina. Något — hon visste själv inte vad det var — tvingade henne att gissa, att Antonina inte var syster till Andrej... Hon satte sig skamset på stolen och försökte göra sig så liten som möjligt.

— Ni får ursäkta... sade hon med ett konstlat leende. — Varje kvinna är naturligtvis mån s. 122 om sin lycka...

— Det behövs inte! svarade Antonina och satte sig med en sorgsen suck. — Vi har ju samma sorg att bära på.

Det här var inte bra! tänkte Andrej och satte sig. — Mycket illa! Fult! men vems är felet? Är det bara mitt eget fel, eller är det de här oroliga tiderna... kriget?

Plötsligt anlände Taras. Mor Eufrosyne hade tydligen redan sagt honom, att det var en gäst i huset. Han gick rakt fram till Lukerja och bugade sig djupt.

— Tack ska du ha, kvinna! sade han med darrande röst. — För din goda själ ska du ha tack. Och för din mänsklighet. Men du räddade inte rätt man. Den där var inte förtjänt...

Han kastade en föraktfull blick på sonen och gick ut.

Alla kände sig ännu obehagligare till mods.

— Han är argsint av sig, farfar... sade Antonina urskuldande. — Han har sina principer, gubben... Dem kan man inte rubba på. Han är nu en gång sådan...

— Oroa er inte för min skull... skyndade sig Lukerja att säga. — Jag kom bara hit för att titta in ett slag och övertyga mig om att han levde. Nu kan jag gå...

— Vart ska ni ta vägen? undrade Antonina förskräckt. — Stanna hos oss. Stanna över natten. Var vår gäst här. Eller hur?

Hon tittade på sin man. Han stod tyst och orörlig.

— Nej för all del, tack ska ni ha, men gör er inget besvär för min skull... mumlade Lukerja förläget. — Jag har en anhörig här i staden. Hon reste sig för att gå, men visste inte vad hon skulle göra med det lilla knytet, som hon hela tiden hade haft i knäna. — Ursäkta mig, sade hon obeslutsamt och lyfte det lilla knytet... — Jag har... en liten present. Hon tittade först på Andrej och sedan på Antonina och räckte henne knytet.

— Nej, nej, för all del! svarade Antonina, tog ett steg bakåt och slog ifrån sig med händerna.

— Ni får inte göra mig ledsen! mumlade Lukerja tyst.

Andrej följde henne ut. Från förstukvis- ten såg Antonina tyst på hur de gick bredvid varandra. Hon suckade och satte sig på trappan...

— Vilken god kvinna! sade mor Eufrosyne, då hon packade upp det lilla knytet. — Hon tänkte på oss. Den här presenten kommer väl till pass.

Taras hörde detta och rusade ut från sitt rum, alldeles röd av skam.

— Spring ifatt henne! skrek han ilsket. — s. 124
Lämna tillbaka allt! Än har vi inte blivit tiggare! Vi tar inte emot några allmosor... I samma ögonblick fick han se lilla Maria; med lyckligt glänsande ögon betraktade flickan de uppradade äggen som om de vore ett under. Taras slog ifrån sig med händerna och gick ut.

Tiggare!... Värre än tiggare! tänkte han, skakade på huvudet och mönstrade det lilla huset med en kritisk blick. Allt hade råkat i förfall... Huset hade blivit lika böjt som gubben själv. Det andades knappast längre. Det måste repareras, men hur skulle det gå till!... Människan lider, metallen blir rostig och det går maskar i träet. Så är det. Allt förvandlas till aska och stoft. Det är tid för hela familjen att göra i ordning sina likkistor. Men det finns inte ens trä till kistorna... Han log bittert... Tre furuplankor är allt som finns här hemma.

15

Fjärde kapitlet.

TRE FURUPLANKOR... Av dem kan man inte ens göra en kista! Men Taras tänkte inte heller snickra någon likkista åt sig själv. Han ville ännu inte dö, han hade ännu inte förlo-
rat sin tro. Av furuplankorna snickrade han en låda. Han gjorde ett hjul till dem och satte på skaklar. Det blev en skottkärra.

Mor Eufrosyne följde oroligt mannens ar-
bete.

— Tänker du ge dig iväg, Taras?

Han svarade inte.

— Vi kanske klarar oss i alla fall? sade hon
tveksamt.

Han ryckte vresigt på axlarna:

— Asch! Tomma ord!

— Tänker du gå själv?

— Vem skulle annars göra det?

— Kanske Andrej? frågade hon försiktigt.

— Andrej har inget att skaffa med oss!
mumlade gubben dystert.

Mor Eufrosyne skakade sorgset på sitt grå-
nade huvud.

— Du är inte i den åldern, Taras... suckade
hon.

— Jag kan inte skylla på åldern, svarade Ta-
ras med ett sorgset leende. — Det är inget att
spilla ord på... Vi kunde inte försvara vår rätt,
vi kunde inte uppfostra våra söner — nu har vi
inget att skylla på.

På kvällen gjorde mor Eufrosyne och Nastja
i ordning Taras för den långa färden. De tog
fram klänningar, kostymer och underkläder ur
de ärvda förvaringskistorna, borstade av naf-
talindammet och höll upp plaggen mot ljuset:
skulle man ta emot dem på landet, vad skul-
le man ge för dem? Om varje plagg, som togs
fram ur klädkistan, hade mor Eufrosyne kun-
nat berätta en hel historia: hur pengar hade
lagts undan efter varenda avlöning, hur alla
kvinnorna i huset länge och väl hade rådsla-
git och hur hela familjen därefter hade gått ut
för att handla. Men det var bäst att inte tänka
därpå, och det gjorde mor Eufrosyne inte hel-
ler. Hon endast suckade tyst, då hon lade ner
plaggen i skottkärran.

Men en av kistorna kunde hon inte besluta
sig för att öppna. Hon gick länge och väl fram
och tillbaka framför den.

— Här har vi Nastjas hemgift, sade hon till
sist.

— Min hemgift? undrade Nastja. — Jag
visste inte, att jag hade någon hemgift!

— Jovisst! fortsatte modern. — Lika fin
som någon annan flickas.

— Det hade jag ingen aning om! skrattade
Nastja. — Ja, lås upp kistan då, mamma! Någ-
ra friare finns det i alla fall inte. Det kommer

s. 126

s. 125

inga friare, de har blivit kvar på andra sidan Don. Lås upp!

s. 127

Eufrosyne öppnade kistan, grävde i innehålllet och började gråta.

Nastjas hemgift lades också i skottkärran.

På natten bakades färdbröd åt Taras av det sista mjölet.

— Tänker du ge dig av i gryningen, Taras? frågade hustrun försiktigt.

— Hur så! svarade Taras lika försiktigt. Han hade själv tänkt ge sig iväg i gryningen.

— På dagen är det inte bra att gå med skottkärran, tror jag. . . Folk får se hur fattiga vi är.

— Jag har inget att skämmas för! skrek Taras.

— Förr om åren skämdes du för fattigdomen. . .

— Det var på den tiden! fräste han. — På den tiden var de fattiga sådana som inte ville arbeta. Men nu har jag inget att skämmas för. Jag går på dagen! skrek han hysteriskt. — Mitt på ljusa dagen. Alla kan gärna få se min skottkärra!

Efter att ha tagit avsked från familjen, men utan att ens ha sett åt Andrej, lämnade han sitt hem vid middagstiden.

s. 128

Med högburet huvud och uppblåsta grå mustascher gick han och rullade sin skottkärra genom hela Kamennyj Brod, genom hela staden, utmed de livligaste gatorna. De som kände honom såg efter honom under tystnad.

Men han gick sin väg framåt utan att se på någon. Högtidlig och vemodig, alldeles svart av den bitterhet, som brände hans själ.

Så gick han genom hela staden och kom ut på den stora landsvägen. Vid en vägkorsning stannade han för att räta på ryggen. Men det som han såg på vägen, tvingade honom att glömma allt.

Skottkärror, skottkärror, skottkärror, så långt ögat kunde se — bara skottkärror och

ryggar, som böjdes över dem. Ryggar och skottkärror — något annan syntes inte till. Det var som en väg med straffångar. Gnisslande och knarrande rullade skottkärrorna fram över stenarna och släpade efter sig människor, som var utmattade, svettiga och alldeles svarta av damm. Det såg ut som om inte människorna utan skottkärrorna själva gick, med människohänder fastbundna vid sina skaklar.

Som om det aldrig hade funnits vare sig järnvägar eller bilar eller ånga eller elektricitet på jorden, och människan ännu inte hade lärt sig tämja hästen; som om det aldrig hade funnits butiker på jorden och människorna alltid hade hämtat brödet, där det såddes, som om det aldrig hade funnits någonting på jorden — utom skottkärror och böjda ryggar och en dammig väg framför. . .

s. 129

Människorna gick trötta och modlösa bakom sina skottkärror. Gubbar och kvinnor. Hela familjer. Man och hustru turades om att dra kärran. En åttaårig flicka bar sin lille bror i armarna och tryckte honom till sig, varsamt och ömt som en mor. På en skottkärra satt ett litet barn och snyftade bittert och gnuggade sig i sina av dammet uppsvällda ögon. Denna familj hade inget kvar på jorden — varken hemstaden eller den egna härden eller ens tak över huvudet.

För dem fanns varken den höga himlen eller de bevingade molnen eller de gröna trädtopparna. Ett stycke dammig väg framför — det var allt. De förbannade denna väg. De kände solen endast i nacken, en obarmhärtig ondskefull sol — och de förbannade solen. Deras skuldror darrade och kröp ihop under plötsliga regnskurar — och de förbannade regnet. Deras blodiga, illa medfarna händer orkade inte längre dra skottkärran — och de förbannade sina händer. Men den, som ensam bar hela ansvaret för deras sorg, fick inte förbannas högt.

s. 130 De förbannade tyskarna med varje suck ur det trötta bröstet, med varenda spottning ur den förtorkade och dammiga gommen, i alla stönanen från barnen. . .

Taras stod vid vägkorsningen och såg tankspritt på vägen. Herre Gud! Herre Gud! upprepade han och skakade på huvudet. Han hade aldrig kunnat föreställa sig, att ett dylikt elände kunde drabba ett helt folk. Herre Gud! Herre Gud! Inför denna ocean av ett folks tårar föreföll honom hans egen sorg så liten och obetydlig.

Och liksom en bäck — varifrån den än kommer — till slut alltid rinner ut i havet, så rann den gamle Taras ut i denna ocean av ett helt folks tårar — och u p l ö s t e s där. . .

Människoströmmen tog emot honom, böjde honom över skottkärran och förde honom med sig. Nu hade också han bara sin skottkärra och ett stycke väg framför. Också för honom fanns det varken himmel eller skog längre. Ett helt folk gick böjt över skottkärran, också den gamle Taras.

Efter några timmar kände han sig mycket trött. Det värkte outhärdligt i midjan och armarna kändes som trä och tycktes brinna. Jag är inte van ännu, tänkte Taras och vek av från vägen. På dikeskanten satt folk och vilade. En livlig, gråhårig man med glada ögon frågade genast Taras:

— Varifrån kommer ni?

Taras talade om det.

— Vart är ni på väg? frågade den livlige mannen och gjorde en förvånad rörelse med handen.

— Varför frågar ni det? svarade Taras och ryckte på axlarna. — Åt Dnjepropetrovsk till, om ni vill veta. . .

— Vad ska ni där att göra?

Frågan retade Taras och han brydde sig inte om att svara.

— Om ni går dit för att skaffa bröd, så förstår jag er sannerligen inte, tillade den livlige. — Jag är själv från Dnjepropetrovsk. Får jag föreställa mig. Mitt namn är Petusjkov, barberare. Om ni har varit i vår stad, så har ni säkert blivit rakad hos mig. Minns ni, Röda Korsets frisørsalong på. . .

— Nej, jag har aldrig varit där!

— Jaså? Det var synd! Och ni är på väg till Dnjepropetrovsk? undrade barberaren. — Jag är på väg därifrån. Det råder ett obeskrivligt elände där nu för tiden.

Taras ryckte misstroget på axlarna.

— Tror ni mig inte? skrek Petusjkov med förolämpad röst. — Tvivlar ni på att det här området har kunna bli fattigt? Då ska jag säga er. . . Men här hejdade han sig plötsligt och såg sig försiktigt åt sidorna. — Nej, jag ska inte säga er något. Ge er iväg dit bara!

— Har er stad länge varit. . . under föhrerns välde? hördes plötsligt en röst från diket och en gammal man med glasögon reste sig.

— Vår stad? upprepade Taras. — Fyra månader.

— Jaså! tillade den gamle mannen med ett gåtfullt leende. — Vi har redan varit det ett helt år. . .

Taras förstod, vad han menade, och satte sig bredvid sin skottkärra. Mannen med glasögonen och barberaren tittade medlidsamt på honom.

— Men vart ska ni ta vägen? frågade han dovt.

— Vi är på väg till Don, svarade barberaren. — Där måste det ännu vara ett paradiset. . .

— Paradiset! Ha ha. . . skrattade mannen med glasögonen. — Jag skulle vara nöjd med en ordentlig visthusbod.

— Paradiset! skrek Petusjkov ursinnigt. — Jag behöver absolut ett paradiset för min vara! Jag nöjer mig inte med mindre.

s. 132

s. 133

Taras kunde gå i vilken riktning som helst — mot Dnjepr eller mot Don, det spelade ingen roll. Han drog ut sin skottkärra på vägen, funderade en stund och började därefter gå mot öster. Nu hade han solen i nacken. Framför sig såg han barberarens böjda rygg. Bakom honom flåsade och hostade mannen i glasögonen, som kallades Pjotr Petrovitj.

På kvällen hade de hunnit fram till ett fält på andra sidan floden Donets.

— Ska vi övernatta här? frågade barberaren.

— Vi borde försöka hinna fram till någon by... sade Taras tveksamt.

— Till någon by? Nej då. Det lönar sig inte för oss landstrykare. För oss är inga dörrar öppna på natten... Det är förbjudet att vistas ute på natten.

— Vilka har förbjudit det?

— Vilka? De, så klart...

— De är rädda för partisanerna... viskade barberaren och log för sig själv.

Över fältet höjde sig här och var den fredliga röken från vandrarnas bål, och folket på vägen vek av ditåt. De valde ut en plats på fältet, ställde ifrån sig sina skottkärror och sjönk utmattade ner bredvid dem.

Fältet var alldeles nertrampat. Under den grymma sommaren hade arméer och folk gått fram och tillbaka över det. Överallt syntes spår av strider och lämningar efter vandrarläger; sönderbränt gräs, splittrade träd, skyttegravar, varggropar, aska, svarta lämningar efter bål... Flyktingströmmen hade runnit fram över detta fält och skingrats åt alla håll. Endast liken av stupade hästar vid vägen återstod, jämte kärornas hjulspår, djupa och bittra som rynkor.

s. 134

Hela arméer hade gått fram över detta fält, trampat ner det i ursinniga strider, begravt sina stupade, samlat upp de sårade och marscherat vidare utan att minnas detta fält. Endast de så-

rade mindes det: De hade lämnat sitt blod på det svarta gräset...

Nu hade de vandrande människoskarorna slagit upp sina läger på detta fält. En kvinna hade tagit av sig sin kattunkofta och tvättade den i en grop. Vattnet var rostigt. Det kunde bero på den leriga jorden. Men kanske var det också blod? Barnen sov i skyttegravarna. På lämningarna av de gamla bälgen blossade nya eldar upp. En bitter, föräldralös rökslinga steg redan långsamt mot himlen... Solen gick ner, purpurröd som om den hade druckit allt blod och allt elände på jorden, elden från dess strider och röken från dess eldar. Från vägen kom ständigt nya skaror av människor med skottkärror. Det var redan trångt på fältet. Folk sov redan i diken, tryckta mot varandra. Folk från Charkov och Poltava, från Donetsbäcken och Saporosje. Folk från Artemovsk med saltsäckar på sina skottkärror, folk från Kremtjug med tobak, som hade stulits från fabriken. Gränsbor med färgburkar. Alla städer i Ukraina tycktes vara samlade på detta fält. Ett helt folk tycktes vandra bakom skottkärrorna, på väg efter bröd... Bröd!

s. 135

Ukraina, du kära! Ukraina! Vi har blivit fattiglappar, du och jag! tänkte Taras och skakade bittert på huvudet.

Under tiden hade barberaren gjort upp eld och njöt nu av att se lågorna slicka sitt bränsle, som om det var den bästa frisyren han någonsin utfört.

Från alla håll sträcktes händer fram mot elden. En man i rutig rock och mjuk filthatt, som satt för sig själv, sträckte sig utan att tänka på det mot elden, men flyttade sig inte från sin plats.

— Varifrån kommer ni? ropade barberaren älskvärt åt honom som om han ville inbjuda honom till elden och till ett samtal.

— Förlåt... hm... kom det dovt från mannen i den mjuka filthatten. — Jag... hm... brukar inte tala så här utomhus. Han dolde åter sitt ansikte under rockkragen.

— En intellektuell! sade Petusjkov med förolämpad min till Taras. — En intellektuell med högskoleutbildning! Men om du ska vara intellektuell, så sitt för Guds skull hemma och ge dig inte ut på det här sättet, skrek han vresigt.

— Förlåt... hm... yttrade mannen med filthatten. — Jag ser att ni inte har förstått... Jag är sångare... Hm... Jag måste vara rädd om halsen... Här är det så fuktigt och rått...

Petusjkov hånskrattade:

— Men rösten kunde ni väl vara rädd om hemma!

— Jag hade inget val, genmälde skådespelaren kort.

— Nej, man har inget val, suckade Pjotr Petrovitj. — Om jag för två år sedan hade drömt, att jag — gamle bokhållare — skulle bli... hm... landstrykare, så skulle jag ha tänkt: Asch, vilken dum dröm! Men... nu sitter man vackert här... Kom själv och sätt er här för resten, skrek han åt skådespelaren. — Värmen kostar inget.

— Tackar som bjuder, svarade denne, lyfte på hatten och flyttade närmare elden.

— Hur har det gått så här för er? frågade Taras. — Det påstås ju, att tyskarna tycker om skådespelare.

— Men jag... hm... tycker inte om tyskarna. Förlåt mig, syndiga ryss.

— Vilket sällskap! utbrast barberaren förtjust. — Vilket sällskap här vid vår lilla eld! Inte sant, Pjotr Petrovitj? Inte ens på den gamla goda tiden hade man lika fint sällskap varje dag.

— Ack ja... mumlade bokhållaren drömmande. — I det här sällskapet skulle man ha en karaffin... Med citronskal.

— Apelsinskal... inpassade skådespelaren kort.

— Varför just apelsinskal? Det är vanligast med citronskal. Så har det alltid varit.

— Apelsiner är mjukare. Jag tål bara apelsiner... Förlåt... hm... det är rösten.

Barberaren kastade nya kvistar på bålet. De var fuktiga och slingrade sig som ormar i elden och fräste.

— Omelett med tomater, sade barberaren. — Det är min älsklingsrätt, om ni vill veta.

Ingen svarade honom. Han slängde åter kvistar på elden.

— Den där rödbetan kan kokas, hördes plötsligt en blyg kvinnoröst.

— Vad då? frågade barberaren och vände sig om.

Med ena sidan vänd mot elden och huvudet vilande på sin skottkärra satt en kvinna. Hon upprepade:

— Jag säger... den där rödbetan på fältet... den skulle kunna kokas.

— Ursäkta mig, inföll skådespelaren. — Men det är en foderbeta. Det är svinmat. s. 138

— Det spelar väl ingen roll, genmälde bokhållaren. — Inte ska väl vi människor vara sämre än svinen? Vi äter ju fläsk?

— Vi åt fläsk, rättade Taras.

— Ja, det är sant. Alltså...

— Men folk tycks redan ha rivit bort alla betorna, sade kvinnan sorgset.

— Om vi letar så finner vi nog något! utropade barberaren, reste sig och sprang ut på fältet.

Han kom snart tillbaka, svettig och smutsig.

— Ja... sade han och lade fram allt, som han hade lyckats få tag i. — Det är fullt slagsmål om betorna. Folk har blivit som vilda djur.

— Det är svälten. . .

— Men vad ska vi koka i? frågade kvinnan.

— Ja, vad ska vi koka i? Det tänkte jag inte på. . . Barberaren såg sig hjälplöst omkring. Det var mörkt, men från eldarna föll ljusa fläckar mot marken. — Vänta! Här har jag något! Han böjde sig ner och tog upp något från marken. — En hjälm! Han räckte den till kvinnan.

— Den kan du koka i.

Kvinnan vände på hjälmen och började plötsligt gråta.

— Vad är det? undrade alla.

s. 139

— Den är genomskjuten. . . Hon höll upp hjälmen, och alla såg ett svart hål i dess stjärna.

Det blev tyst vid bålet.

— Jag hittar säkert en annan! sade barberaren med ett nervöst leende och började treva med händerna i gräset.

— Det är kanske min mans hjälm. . . stammade den gråtande kvinnan.

— Jag har hittat en kastrull! skrek barberaren. — Den tycks vara hel. . .

Snart kokade betorna. Taras tog fram en halv brödkaka, de övriga plockade fram, vad de hade.

— Titta bara! utbrast barberaren häpet. — En fin soppa blir det!

— Hungern är de bästa kocken. Det vet man. . . sade Pjotr Petrovitj leende.

— Jag har inget att invända mot hungern! sade skådespelaren plötsligt med sann inlevelse. — En konstnär måste alltid vara lite hungrig, annars sjunger magen — och det är själen som ska sjunga. Men jag står inte ut, då folk frossar! skrek han. — Då folk smackar! Jag arbetade vid operan i Charkov. . . Jag känner tyskarna. De hade Wagner. Men det där. . . var inte tyskar! Nej! Säg inte emot mig! De tvingade mig att sjunga på deras middagar. . . och smackade. . . och skrek: åt helvete med Wagner! De

s. 140

begärde att jag skulle sjunga sådana saker, som förekommer på deras bordeller. . . Han hejdade sig plötsligt, tog sig om halsen och skakade fruset på axlarna. — Förlåt. . . Hm. . . Jag får inte bli upphetsad. Det är rösten. Jag måste vara rädd om den. Jag hoppas att ännu få sjunga Wagner. . . En gång i livet. . . Då. . . Han avslutade inte meningen, men alla förstod och succade.

— Ni måste svälja råa ägg. . . sade barberaren medlidsamt. — Råa ägg varenda dag. . . Jag förstår mig på konsten, och jag vet det. . .

— Ja, det är bra. . . ägg. . . yttrade skådespelaren matt.

— Vi hittar nog en rik by! fortsatte barberaren med inlevelse. — Vi hittar nog ett ställe, där det ännu finns ägg! . . . Och visthusbodar fulla med spannmål! . . . Och där vi hälsas som välkomna gäster. . . och. . .

— Sådana byar finns inte, Petusjkov, sade bokhållaren och skakade på huvudet.

— Jo, det finns! skrek Petusjkov. — Det måste finnas! För att kunna sälja min vara behöver jag en rik by, en glad by, den får inte vara utplundrad. . .

— Men vad har ni för vara? frågade Taras.

— O! Jag har en psykologisk vara! svarade barberaren undvikande.

— Åttiofyra potatisar och hundrasjutton s. 141 skedar mjöl, viskade kvinnan plötsligt tyst.

— Vad då? undrade alla och tittade på henne. Kvinnan blev förlägen. Hon hade inte märkt, att hon yttrade detta högt.

— Förlåt, men hörde jag något om potatis? utbrast den outtröttlige Petusjkov.

Och han lockade ur henne hela hennes historia. Kvinnan — hon kallades Matrena — hade två flickor kvar vid schaktet. Den äldsta var tio och den yngsta fem år gammal. Hon hade lämnat litet mjöl och potatis åt dem, i knappa portioner. Och sagt åt dem att ta tre pota-

tisar om dagen och lägga tre teskedar mjöl i soppan. Den äldsta flickan, Lubasja, hade fått lova att inte göra av med mer. Nu hade de hundrasjutton skedar mjöl och åttiofyra potatisar kvar...

— Och jag som inte har hunnit halvvägs än, suckade gruvarbeterskan.

— Ja, vi har också svältande anförvanter där hemma... sade bokhållaren dovt. — Hur länge har du och jag egentligen varit på väg nu, Petusjkov?

— De väntar oss inte tillbaka med tomma händer, de väntar att vi har bröd med oss. Hur skulle vi kunna komma tillbaka utan bröd? Vi måste hitta en by, en rik by som inte har blivit plundrad, där vi kan byta vårt krams mot matnyttiga saker...

— Var ska vi finna en sådan by? suckade bokhållaren. — Och kommer vi att finna någon?

— Ja, det kommer vi! svarade barberaren med övertygelse.

Efter att ha övernattat vid det glödande bålet begav de sig alla tidigt på morgonen i väg för att tillsammans söka nå områden, som inte var utplundrade...

16

Femte kapitlet.

DE SÖKTE efter områden, som inte var utplundrade. . . Aldrig hade Taras kunnat föreställa sig, att den ryska jorden var så stor och ändlös, att det fanns så många byar och stugor i bruna körsbärsträdgårdar på den, så många vägar. Både breda boulevarder med akacieplanteringar i dubbla led och gamla gräsbevuxna skogsstigar och nya spikraka landsvägar med vattenfyllda diken och puckelryggiga byvägar med för evigt förstenade hjulspår i smutsen och glada små vägar över fälten, täckta av gyllene halm som på något sätt erinrade om kosackernas revärer, och små sidvägar med sprickor och djupa hjulspår, ofarbara då det hade regnat, och blyga slingrande stäppstigar och pilraka uthuggningar i skogen. . . Det fanns många vägar. På dem alla hade Taras och hans kamrater vandrat, men de hade ännu inte funnit några områden, som inte var utplundrade.

Petusjkov, som aldrig förlorade modet, ledde dem och höll deras hopp uppe med vackra ord om de lyckliga områden, som de skulle nå fram till. Men inga sådana områden syntes vid horisonten. Byarna stod i brand, de av tyskarna bortdrivna boskaphjordarna bölade, kvinnorna grät och vid vägkanterna dinglade hängda människor; deras nakna, blåsvarta fötter nådde inte ner till gräset.

Till vandrarnas lägerbål kom nu ofta kvinnor med barn från de brända byarna för att söka en tillflykt.

— Låt oss värma oss, goda människor! Vi har inget kvar i världen. Ingen stuga, inga ägodelar. Själen är det enda vi har.

— Sextiosex potatisar och nittionio skedar mjöl. . . viskade Matrena och såg på barnen, som värmde sig vid elden.

Petusjkov frågade nu ibland ut mötande vandrare om trakterna, som de kom ifrån.

— Nå, hur är det där borta? Stora förändringar? s. 144

— Ja, stora förändringar. . . svarade folk motvilligt. — Herre Gud, vad allt har förändrats. . . Vi har ingenting kvar. . .

— Hur kommer det sig? undrade Petusjkov. — Vart har allt tagit vägen?

— Vart allt har tagit vägen? Jo, det vet vi nog vart allt tar vägen. . . Och de försvann i vägdammet med ett hopplöst uttryck i varenda rörelse.

Efter sådana samtal var det ännu svårare att fortsätta vandringen och tro att det på jorden ännu fanns områden, som inte var skövlade.

— Nej, det finns inte! tänkte Pjotr Petrovitj. Men han fortsatte i alla fall som alla de andra.

— Det måste finnas! skrek barberaren. — Tyskarna kan väl inte gnaga av så rika områden så att de blir som ben. . .

— Tyskarna kan allt! mumlade Taras och skakade på huvudet.

— Sextio potatisar och nittiotre skedar mjöl, viskade Matrena med en suck.

Röken steg upp från lägerbålet. . . Gamla visnade löv glödde svagt. . . Och det fanns ingen jord som inte var skövlad.

s. 145

Taras hade blivit svart av damm, mager och tystlåten. Ju mera främmande sorg han såg omkring sig, desto mindre föreföll honom hans egen. Han brydde sig inte om, vart han gick. Det gjorde detsamma vad han åt — betor från fälten, skogsbär, svamp eller bark från träden. Hans rygg blev alltmera böjd över skottkärran, och de blodiga valkarna på händerna blev hårda som sten. Han följde Petusjkovs ouppnåeliga dröm och visste själv inte, om han trodde att det fanns oskadade områden, eller om han redan hade slutat att tro. . .

Under de nattliga samtalen vid lägerbålen berättade Petusjkov med inlevelse om den rika, orörda jord, som väntade dem där framme. Taras teg och bokhållaren började tvista. Skådespelaren eldades av drömmen.

— Ja, ja! . . . sade han. — Det låter så vackert! Och han såg barberaren oroligt i ögonen. — Men kommer vi fram, kommer vi någonsin fram? Hans rock hade blivit illa medfaren under vägen, kardborrar och taggar hade fastnat i den, och den mjuka filthatten, som han aldrig tog av sig om nätterna, hade för länge sedan förlorat sin form. Han var en mager och åldrad man, orakad och med ett stort struphuvud; ingen skulle ha känt igen honom som den berömde operasångaren från Charkov.

s. 146

— Vi ska komma fram! svarade barberaren med övertygelse. — På andra sidan Don är jorden rik. . . Och han började berätta om denna

jord, och ju längre det var mellan byarna på deras väg, desto ivrigare och mera fantastiska blev hans berättelser.

— Sådana byar finns inte och har aldrig funnits! tvistade bokhållaren med honom.

— Jo, det har funnits, försvarade sig skådespelaren. — Vi gav en konsert en gång, och jag minns de dukade borden i körsbärsträdgården. . . Hela berg av mjukt vitt bröd. Stora tillbringare med mjölk. Gyllene honung i glasburkar. . . En omelett som själva aftonrodnaden. . .

— Ja, så levde man en gång i tiden! . . . suckade Taras.

Men Pjotr Petrovitj kunde omöjligen erinra sig, varför han tidigare varit missnöjd med livet.

— Missnöjd var jag i alla fall, det minns jag bestämt, sade han tveksamt. — Men varför jag var det, det minns jag för död och pina inte!

Han kunde inte heller dra sig till minnes, varför han hade råkat i tvist med sin chef.

— Det var för hans skull jag inte följde med vid evakueringen. . . Nej, sa jag, jag reser inte! Jag lever hellre med tyskarna än med er, direktör. Men varför vi tvistade? Det. . . minns jag då sannerligen inte. Jag kommer mycket väl ihåg, att han var en buse, ett riktigt fä. Men om jag någon gång fick träffa honom igen, så skulle jag. . . kyssa honom, den busen! På min heder, jag skulle kyssa honom!

s. 147

— Ja, vi hade det bra en gång i tiden. . .

— Femtiofyra potatisar och åttiosju skedar mjöl.

Men den oskövlade jorden syntes fortfarande inte till.

De hade redan kommit ut på stäpperna framför Don. — Nu snart, snart! sade Petusjkov. Han började bli gladare. Ibland visslade han till och med, böjd över sin skottkärra.

De vandrade nu över en fet, svart och god jord. På kvällarna steg så täta och mätta dunster upp över den, att Petusjkov försäkrade, att man kunde breda dem på brödet som smör. Men de hade inget bröd. De livnärde sig som sparvar med jordens avfall. Runt omkring dem utbredde sig över hundratals kilometer ruttande vetefält. Vandrarna plockade och åt de ruttna kornen. — Nu snart, snart! försäkrade Petusjkov. Han hade blivit som berusad av dunsterna från den feta jorden, klöver och bovetehonung. Han tyckte sig i allt se tecken på att de nalkades den lyckliga jorden, liksom en sjöman i havets dimma tycker sig se kusten på nära håll.

— Se, vilka byar! sade han. — Stora, välbärgade. . . Och han pekade på resterna av stora kollektivjordbruk och traktorstationer, på glada tak av plåt och tegel, på varma, ombonade ladugårdar. Men det störde honom, att man varken hörde kor råma eller höns kackla.

— Längre fram, längre fram kommer allt! sade han med övertygelse. Och nu trodde honom alla. Lukten av bovetehonung och ruttande vete kom deras giriga näsborrar att vidga sig. . .

På vägarna till Don mötte våra vandrare strömmen från Ryssland. Det kom folk från Kursk och Bjelgorod, från städerna kring Voronesj. Ryssland mötte Ukraina. . . Skottkärorna ställdes bredvid varandra. Vandrarna satte sig och började blossa på cigaretter, rullade av fjolårets torra gräs som de smulade sönder i sina av skottkärorna blodskavda handflator.

— Gå inte till de stora byarna, rådde de varandra. — Där finns tyska garnisoner. . . Och det finns inget att hämta där, tyskarna har rivit åt sig det sista.

— Ja, det lönar sig inte att komma till ett ställe, där de redan har varit. . . De äter upp allt. . . Som hela svärmar av gräshoppor. . .

— Nå, hur har ni det där hemma? frågade Taras vandrare från Kursk.

De slog endast ifrån sig med händerna till svar: s. 149

— Ja, likadant som ni själva! Det är då inget att skryta över. . .

— Far de hårt fram?

— Det ska vi inte tala om. . .

Och Taras funderade, där han gick med sin skottkärra: Finns det inga gränser för människans elände, tar det aldrig slut?

— Fyrtioåtta potatisar och åttioen skedar mjöl, viskade Matrena ängsligt. — Herre Gud, Herre min Gud! . . .

Den oskövlade jorden syntes ännu inte till. . .

Nästa dag förde Petusjkov ut dem från byvägen till en stor bilväg.

— Nu är vi snart framme! förkunnade han som om han likt en profet kunde se genom dimma och töcken. — Nu är vi snart framme!

De rullade sina skottkärror på den fasta, torra vältade vägen. Det första de fick se var en utsträckt kvinna.

Hon låg vid vägkanten, bredvid sin skottkärra, med ansiktet mot jorden och vänd mot väster. . .

— Död! utbrast bokhållaren häpet.

De samlade sig kring henne, förvirrade och nerstämnda. Kvinnans förstenade händer borrade sig fast vid en påse spannmål. Påsen hade trillat ur skottkärnan och gått sönder. Sädskornen hade runnit ut — och kvinnans döda händer tycktes försöka samla upp dem utan att kunna det. s. 150

— Hon kom inte fram! . . . viskade Matrena tyst.

Försiktigt, för att inte snudda vid den döda med hjulen, kringgick vandrarna liket och strövade under tystnad vidare. Åter utbredde sig vägen framför dem, rödbrun av damm.

Denna natt tvingade det kalla regnet dem att söka skydd i några höstackar. Mot tre fuktiga höstackar pressade sig talrika vandrare. De klubbade sig fast vid dem som en ömklig flugsvärm, de borrhade sig in i höet och tryckte sig mot varandra, alla lika blöta och darande. Från stackarna hördes oavbrutna hessa sjuka hostningar. . . Ingen kunde somna. Och regnet bara fortsatte att falla. . . Höstregnens tid hade börjat, men fortfarande syntes ingen oskövlad jord. . .

s. 151

Petusjkov tänkte plötsligt: Kanske den inte finns alls? Kanske är det bara en dröm? Men han störtade genast fram till skottkärran: Mina varor blir alldeles blöta! Han lade sig över kärran med hela kroppen. Bokhållaren Pjotr Petrovitj hostade illa och tänkte: Jag kommer aldrig fram! Inte kan man vid mina år stryka omkring så här? Han fick ett nytt hostanfall och spottade ut en tjock, klubbig vätska. Hela natten drömde Matrena om den döda kvinnan, som låg med de förstelnade fingrarna nerborrade i jorden och fortfarande försökte plocka upp sädeskornen, men inte kunde det. . . Hemma hos henne väntar hungriga munnar lika väl som hemma hos mig. Nu väntar de förgäves. Skådespelaren harklade sig högljutt: — Hm! Hm! Han ville övertyga sig om, att han fortfarande hade rösten i behåll. Han ropade till och med något med hes och förkyld stämma. . . Regnet rann över hela hans kropp. Också Taras såg hela natten den döda kvinnan framför sig. Hon stod upprätt i hela sin längd och sträckte fram sina händer mot honom som till en domare: — Taras, bestäm måttet av mina lidanden! Och han svarade henne: — Kvinna, något sådant mått finns inte.

På morgonen slutade det att regna och solen gick upp, ovanligt ung och glad. Petusjkov fattade åter mod.

— Jag har inte sovit på hela natten, jag har bara legat och tänkt, meddelade han skyndsamt. — Och vet ni, jag har funnit varför det går så dåligt för oss!

Alla såg tyst på honom.

— Vi stryker hela tiden omkring i närheten s. 152 av de stora vägarna, där tyskarna har gått fram. I deras spår lönar det sig inte att söka något. Vi måste ge oss ut i ödemarkerna! skrek han. — I ödemarkerna! Där ingen har sett sin fot!

Han talade mycket och ivrigt, och åter trodde de honom och följde honom.

De lämnade den stora vägen och började ta sig fram rakt mot Don. Petusjkov ledde dem. Besatt av den feberaktiga drömmen, som brann med ursinnig kraft inom honom, drev han på dem, hetsade och skrek: — Till ödemarken! Till ödemarken! Och de kröp efter honom, uppsvällda och sjuka, snavade och ramlade, men kröp vidare.

En dag, det var vid middagstiden, fick de utmattade vandrarna plötsligt höra något som de inte hade hört på länge — tuppar som gol.

— Hör ni! skrek Petusjkov jublande, sträckte armarna över huvudet och stod alldeles orörlig.

Alla hörde det och stannade. De stod också orörliga och trodde inte sina öron.

Det var tuppar som gol. De gol så högt, så klingande glatt och obändigt att ett varmt, förläget leende plötsligt visade sig på allas ansikten. Var och en av dem kom nu plötsligt att tänka på det bästa och lyckligaste, som hade funnits i hans liv. En tänkte på barndomen, en annan på bröllopet, en tredje på sin första framgång ute i livet. Dessa stadsbor tänkte var och en på sitt. Petusjkov stod på tå, alldeles stel av hänförelse, med ett uttryck av lycka och stolthet skrivet i anletsdragen. Matrena korsade armarna över bröstet som om hon ville be s. 153

till Gud. Skådespelaren tog av sig hatten. Så stod de tysta och saliga.

Från skogslunden strömmade den lyckliga jorden plötsligt emot dem. Gamla grånade oxar släpade långsamt på sina lass och sneglade misstroget på världen. Och på lassen reste sig hela berg av silverfärgad kål; vattenmeloner, spända som trumskinn, dunkade dovt mot varandra; väldiga säckar var fullpackade med potatis; tomaterna var saftiga och blodröda; i burarna kastade sig obändig tuppar av och an och snattrade ankor; rosenröda spädgrisar stirrade i dum förvåning på världen; surmulna bönder piskade ilsket på oxarna med långa förtorkade grenar; men vid sidan av lassen gick tyska soldater långsamt och makligt och tuggade hela tiden.

Fororna rörde sig långsamt och länge. Förbi vandrarna rullade hela tiden höga lass, kor med vemodiga, undergivna ögon, kärror med gyllene vete, surmulna bönder, kvinnor med förgråtna ögon, tuggande tyskar... Rullade förbi och försvann i fjärran. Nu hade det sista lasset uppslukats av skogen. Den lyckliga jorden hade rullat förbi och försvunnit. Skådespelaren satte sig långsamt på skottkärran, drog ner hatten över öronen och började gråta.

— Jag hatar dem så! Jag hatar dem så! yttrade Petusjkov med en förkvävd viskning och knöt nävarna. — Jag skulle inte ens kunna raka dem. Med kinderna skulle det nog gå. Men när jag kom till halsen...

— Trettio tre potatisar och sextio sex skedar mjöl, viskade Matrena och började gråta.

— Herre min Gud!

Ingen sade något mera.

Matrena reste sig plötsligt, torkade ögonen med ärmen och bugade sig djupt, först för Petusjkov, därefter för de andra.

— Tack ska ni ha, kamrater, för sällskapet och för er godhet. Innerligt tack!

— Vad tänker du ta dig till! sade Matrena allvarligt. — Jag går tillbaka. De minas sista matbitar håller på att ta slut.

— Men hur blir det då med brödet? Vad ska du ha med dig hem?

— Det får gå hur som helst. Jag byter eller tigger mig till något i Kristi namn. s. 155

— Ja, gå då! sade Petusjkov tyst och lät blicken tveksamt glida över de återstående. — Men vi fortsätter i alla fall... det är inte så långt kvar...

Matrena tog skottkärran och rullade ut den på vägen.

— Om jag fortsatte, skulle kanske mina barn vara döda när jag kom hem med bröd... sade hon.

— Farväl, Matrena! sade Taras lågmält. — Du måste komma fram.

— Kanske jag gör det! suckade gruvarbetterskan.

Vandrarna följde henne länge med blicken. Till sist var hon försvunnen...

— Jaha! sade barberaren så glatt som möjligt men fick plötsligt se skådespelarens ansikte. Denne satt med händerna för ögonen; hans förtorkade haka hängde ner och darrade gång på gång.

Han kommer inte fram! tänkte barberaren förskräckt. Han kommer aldrig fram.

— Hur är det fatt, mår ni illa? frågade han medlidsamt och lade försiktigt handen på skådespelarens skuldra.

— Hur sa? Ja... Ursäkta... Jag är verkligen dålig! erkände skådespelaren. Han försökte som alltid le, men det blev inget leende. Han slog ursäktande ifrån sig med händerna. — Det är verkligen dåligt! Ni får ursäkta... s. 156

Han ursäktade sig för sin orkeslöshet, och Petusjkov kände plötsligt för första gången sitt ansvar gentemot honom och dem alla. Hur kan jag släpa omkring dessa gamla männi-

skor, Gud vet vart? Kanske det inte finns några oskövlade byar i världen?

Men en vacker dröm var det! Så vacker! klagade han för sig själv och sade med en suck:

— Ja, det är inget annat att göra! Vi får bege oss till närmaste by. Där får vi se. . .

Den närmsta byn visade sig vara en stor, halvtom kosackby. Många stugor var tillbom-made med korsade bräder, ännu fler stod utan tak och dörrar. De var som obegravda lik mitt inne i byn.

Barberaren bestämde sig för den stuga, som såg rikast ut, och knackade på fönstret. En kvinna med ett snällt och sjukligt ansikte tittade ut. Hon skakade sorgset på huvudet, då hon fick se vandrarna.

— Får vi stiga på? frågade barberaren artigt.

— Ja, stig på! svarade kvinnan och öppnade grinden.

s. 157

De rullade in sina skottkärror på den breda och tomma gården, som var helt täckt av gula löv likt en matta.

— Jaha! sade barberaren glatt. — Nu får ni ta emot köpmän, mor!

— Köpmän finns nog, men ingen kan köpa något! svarade gumman sorgset.

— Nej, men du måste se varorna, varorna! skrek Petusjkov. — Ja, sätt igång! tillade han och vände sig till skådespelerskan. Denne hade utmattad sjunkit ner på sin skottkärre.

— Vad är det med er? viskade barberaren till honom. — Sätt igång!

Skådespelaren svarade endast med en hjälplös gest.

— Ja, då får väl jag. . . visa era. . . Petusjkov började gräva i skådespelarens skottkärre och drog upp några bylten.

— Gör er inte besvär med att packa upp. . . sade kvinnan. — Vi har ingenting, ni får ursäkta.

— Nej, ni måste se, ni måste se! trugade Petusjkov, vecklade upp ett bylte och bredde med en storslagen gest ut hela innehållet för kvinnan. Det var skådespelarens kostymer, fina eleganta kostymer, som med ens kom alla vandrarna att erinra sig den avlägsna förkrigstiden, då även de som annat folk hade gått på konserter, köpt nya kläder och diskuterat kostymens snitt med skräddaren som om det hade gällt världens öde.

s. 158

— Så fint och rent! sade kvinnan och kände med vördnad på kostymtyget.

— Det är min konsertfrack. . . yttrade skådespelaren med svag röst och vände sig bort.

— Vet ni vem han är? viskade Petusjkov och lutade sig fram mot kosackkvinnan. — Han är skådespelare! Hela världen känner honom. Han har själv burit dessa kostymer. Det måste man sätta värde på.

— Jag förstår, sade kvinnan. — Jag lider med er av hela min själ. . . Hon tittade sorgset på kostymerna och kände åter på det fina tyget. — Men vi har faktiskt ingenting, tro mig! Allt har de tagit. . .

Skådespelaren skakade nu som om han hade frossa. Han fällde upp rockkragen och pressade ner huvudet mellan axlarna. Men han darade och skakade av svaghet, ålderdom och svält. Hakan hoppade nu upp och ner, och skådespelaren kunde inte få kontroll över den.

Kosackkvinnan tittade ängsligt på honom.

— Är han sjuk? frågade hon med en viskning.

Petusjkov slog endast bittert ifrån sig med händerna till svar.

Kvinnan rusade plötsligt in i stugan och kom strax tillbaka med en brödkaka, en tillbringare och en tallrik tunna späckskivor. Hon ställde allt detta framför skådespelaren. Denne gjorde en förskräckt gest.

s. 159

— Var så god och ät! sade kosackkvinnan och bugade sig för honom. — Ta för er bara. De har tagit vår ko, så vi har bara getmjölk. . . ni får ursäktas. . .

— Nej, nej! utbrast skådespelaren med en förtvivlad handrörelse. — Jag kan inte ta emot det här gratis. . . Vad tror ni om mig?

— Jag tar inte emot pengar. . . svarade kosackkvinnan tyst.

Petusjkov kastade en lysten blick på maten. Inte på länge, inte på mycket länge, hade de ätit bakat bröd! Han svalde spottet i halsen och gick fram till skådespelaren.

— Ät ni! sade han med övertygelse. — Det gör inget! Ät bara!

På skådespelarens ansikte visade sig purröda fläckar.

— Men jag kan inte? viskade han. — Jag är skådespelare. . . Alla känner mig. . . Jag är stolt. . . Jag kan inte ta emot allmosor. . . Tack, men. . .

Han tittade på kvinnan. Hon stod framför honom med böjt huvud och drog i förklädet.

Skådespelaren reste sig långsamt från skottkärran, tog av sig hatten, blickade upp mot den gråblå kalla hösthimlen, tryckte hatten mot bröstet — och började plötsligt sjunga. Ur hans strupe steg svaga, hesa, sjuka ljud, men han märkte det inte utan fortsatte att sjunga. Och Taras fick till sin häpnad se, hur denne man liksom föryngrades i hans åsyn. . . Rösterna började bli starkare och klingade nu redan som metall. Men han kanske bara inbillade sig detta? Nej, kosackkvinnan stod saligt orörlig med armarna korsade över bröstet och stirrade skådespelaren rakt i ansiktet utan att blinka. Vid gärdsgården började grannarna samlas — män och kvinnor. De smög sig försiktigt in på gården. Kvinnorna grät redan, de unga flickorna torkade ögonen med sina halsdukar, gubbarna lutade sina huvuden mot kęp-

parna och tog av sig mössorna. . . Skådespelaren bara fortsatte att sjunga med hatten utsträckt framför sig, arior och sånger — allt i rad. Han tackade på sitt sätt kosackkvinnan. Inte för hennes sista bröd, utan för hennes goda själ. Han tackade alla med sin sång. Alla som lyssnade till honom, den gamle sjuke ryske artisen, som förlät honom hans förkylda hals och tillsammans med honom grät över hans sånger — så som endast ryssar kan gråta. . .

Han slutade och sjönk utmattad ner på skottkärran. Alla teg. Endast kvinnorna fortsatte att snyfta och torkade ögonen med halsdukssnibbarna. s. 161

En grånad gubbe steg plötsligt fram ur hopen och tittade allvarligt på alla.

— Vem är den där mannen? frågade han och pekade mot skådespelaren. Därefter skakade han förebrående på huvudet. — Den där mannen, medborgare, är en konstnär. Det är just vad han är. Vårt land kommer aldrig att förlåta oss, om vi inte tar vara på en sådan människa. Eller hur? Han tittade åter allvarligt på byborna och vände sig därefter till skådespelaren. — Ni måste stanna hos oss, ber jag er. Sjung ibland, om ni orkar, så får vi gråta. Orkar ni inte, så stannar ni här i alla fall. . . Eller hur?

— Ni måste stanna! sade kosackkvinnan till skådespelaren. . .

— Ja, det var den saken! sade Pjotr Petrovitj ironiskt, då vandrarna hade tagit farväl av skådespelaren och lämnade byn med sina skottkärror. — Hur ska det gå för oss? Kanske. . . vi kunde gå från gård till gård, va? Med utsträckt hand. . . Han tittade på Petusjkov.

Barberaren blev plötsligt ond.

— Det behöver jag aldrig göra! skrek han med gäll tufffalsett. — Mina varor kommer s. 162
kåringarna att slåss om i varenda by. Och jag

kommer att få ordentligt betalt, var lugn för det...

— Vad är det för vara ni har? frågade Taras misstroget. Barberaren skrattade tyst och blinkade åt alla.

— Puder, viskade han. — Puder, om ni vill veta.

— Puder? utbrast Taras bestört.

— Ja, är det inte slugt, så säg? jublade Petusjkov. — En psykologisk vara är just vad det är! Ni säger: krig. Men jag säger: kvinna. Kvinnan förblir alltid kvinna, hon behöver alltid puder. . . Han tittade kärleksfullt på sin skottkärra. — De kommer att slåss om mina varor.

— Jaa. . . sade bokhållaren. — En prima vara är det verkligen. Men. . . vart ska vi ta vägen nu? Vi har ingenstans att gå nu. . .

Ja, så var det verkligen. De hade ingenstans att gå nu. . .

Ja, så var det verkligen. De hade ingenstans att gå längre. De hade gått hela den väldiga vägen från Dnjepr till Don — utan att finna några oskövlade byar. Nu vidtog den förbrända frontzonen. Det fanns ingenstans att gå längre.

Nu förstod även Petusjkov detta. Men han ville fortfarande inte skiljas från sin dröm.

s. 163 — I kväll kommer vi äntligen fram, sade han gåtfullt.

Följeslagarna tittade misstroget på honom, men följde honom i alla fall. På kvällen kom de fram till en kosackby. Den vara likadan, som hundratals andra bakom dem, lika halvdöd, sömrig och tom. De sorgsna stugorna var täckta av fuktig halm och en mager rök slingrade sig upp ur skorstenarna. Men Petusjkov låtsade som om detta var, vad de hela tiden hade sökt efter.

— Ja, nu är vi framme! skrek han jublande och sneglade på sina följeslagare. — Just den här byn är det, just den här!

De låtsades att de trodde hans ord och hans glädje. Om det bara ville ta slut, de hade ingenstans att gå längre.

— Kom hit ska ni få se, kom hit bara! ropade Petusjkov glatt åt kvinnorna i gården. — Jag kommer med något intressant. Jag kan erbjuda alla unga flickor, och fruarna med för den delen, skönhets och den eviga ungdomens hemlighet. Här har vi det! Han drog flinkt upp sin säck ur skottkärran. — Ja, kom hit bara!

Han omringades genast av unga flickor och äldre kvinnor, som hade roligt åt den glade mannen.

— Vad är det för något? frågade de varandra.

— Det är — puder! skrek Petusjkov med sina lungors fulla kraft. s. 164

Det blev alldeles tyst.

En ung barhuvad kosackkvinna, som stod närmast Petusjkov, sneglade misstroget på hans lilla säck.

— Puder?

— Svandun! svarade Petusjkov.

— Vad är meningen? frågade kosackkvinnan. — Driver ni med oss?

— Nej, varför? svarade barberaren. — Av hela min själ. . .

— Har du kommit för att håna vår änkesorg? sade kosackkvinnan och skakade på huvudet. — Du borde skämmas, gamla människan!

— Kan du tala om vem vi skulle pudra oss för? skrek en äldre kvinna hetsigt och ryckte av sig schaletten. — Vi har utan puder blivit gråa av vår sorg!

Nu började alla prata i munnen på varandra:

— Skaffa tillbaka våra män, då ska vi tänka på — puder. . .

— Du kan se till att vi får den gamla goda tiden tillbaka!

— Vem skulle vi pudra oss för, kanske för tysken?

De klev fram mot honom, rasande och obarmhertiga som en svärm retade getingar — han hade släppt deras sorg lös. Petusjkov slog ifrån sig med båda händerna och mumlade:

— I staden slogs de om mina varor. . .

— Det var slynor som slogs om dem! skrek den barhuvade kosackkvinnan. — Men vi känner lagen, din skamlösa niding.

— Pudra dig själv! Men vi har ingen glädje av det!

Taras och bokhållaren tog barberaren och nästan bar honom ut ur hopen.

Klumpar av smuts och lera slängdes och sparkades efter dem.

— Så där ja! mumlade Taras, då en klump slog ner bredvid dem. — Ni gör rätt, kvinnor! Kasta bara smuts på oss! Vi kom med smuts till er och ni svarar med samma mynt. Det är bra!

Petusjkov böjde sig åter över sin skottkärra och gick vidare. . .

— Ja, det var den saken! började Pjotr Petrovitj ironiskt som alltid, men tystnade genast med en urkuldande gest, då han såg Petusjkov.

De övernattade på den stora landsvägen. . .

Någonstans i fjärran hördes kanoner mullra. Taras tog av sig mössan och lyssnade. Ett lyckligt litet moln drog fram över hans ansikte. . .

— Nu har jag hört en röst åtminstone, sade han. — Så har jag i alla fall inte gått förgäves.

En man, som stod inte långt ifrån honom, talade till de församlade människorna:

— Ni ska inte tro alla rykten. Stalingrad håller stånd som det har gjort och kommer att göra.

— Hur vet ni det? frågade en elak röst ur mörkret.

— Jag vet vad jag säger, svarade mannen lugnt, och Taras började lyssna till hans röst. — Det går illa för tyskarna vid Stalingrad. Det är en hård nöt, som de aldrig kan knäcka!

Taras vände sig till Pjotr Petrovitj och bad honom lågmält:

— Den där mannen som talar, vill ni be honom komma till mig.

Pjotr Petrovitj tittade förvånad på Taras.

— Gör det, jag ber er! tillade Taras med svag men rörd stämma.

Bokhållaren gick och kom strax tillbaka med den, som Taras hade kallat på. I mörkret gick det inte att urskilja hans ansikte.

— Vem har bett mig komma? sade mannen i mörkret. — Varför?

— Jag har bett er komma, svarade Taras stilla. — God dag Stepan.

Det blev alldeles tyst ett ögonblick. Därefter sade mannen lika lågmält. — God dag, far!

Det var Taras' äldste son - Stepan.

17

Sjätte kapitlet.

s. 167

JA, DET VAR TARAS' äldste son Stepan.

— Ja, god dag, far! upprepade han med förvåning. — Vad i all världen gör du här... på vägen?

— Jag söker den oskövlade jorden, mumlade Taras förläget.

— Så! Och du har inget funnit?

— Nej! Jag är alldeles förtvivlad.

— Ja-ja... Men det är inte så långt till den oskövlade jorden... På andra sidan Volga.

— Det är inte långt, men det går inte att komma dit.

De satte sig avsides från människorna — Taras på en stubbe och Stepan direkt i gräset.

— Jag har inte frågat hur du har det, sade Taras. — Jag söker den oskövlade jorden, men du söker oskövlade själar här, ser jag?

— Ja, skrattade Stepan. — Det skulle man kunna säga.

— Och finner du några?

— Ja, många.

— Många? återtog fadern misstroget. — Jag har inte mött några...

— Då söker du illa...

— Jag söker inte alls! försvarade sig gubben. — Var och en lever efter sitt samvete. Jag vet var jag har min egen själ, men andras angelägenheter angår inte mig.

s. 168

— För oss själva är vi alla rena...

Taras svarade inte. De satt tysta en liten stund.

— Och jag som trodde att du var i armén, sade fadern. — Men du är alltså här?...

— Ja... Det har blivit så...

— Men när du for, sa du åt mig att du skulle till armén!

— Ja, far, jag kunde inte meddela dig hela sanningen... sade Stepan och ryckte på axlarna.

— Varför det då? frågade gubben surmulet.

— Ja, det var min ensak... svarade Stepan och såg sig omkring. — Min hemlighet... ett partiuppdrag... Det fick inte komma ut till vem som helst.

— I denna sak finns det inga partilösa! morrade gubben vresigt. — Du kunde gott ha talat om det för mig. Jag är ingen utböling. Nu tillhör vi alla partiet! Tyskarna har lärt oss.

— Ja, skrattade sonen. — Hade det varit nu, skulle jag ha talat om det själv... De har lärt även mig ett och annat.

— Nå, var är Valja? Evakuerad?

— Nej... hon är här...

— Var här? undrade gubben.

— Ja, här i största allmänhet... Hon går s. 169 omkring här precis som jag. Han lutade sig närmare och viskade: — Just nu är hon där...

på den oskövlade jorden. . . Hos de våra. . . Jag ska gå för att möta henne. . . Vi måste träffas.

— Har man hört på maken! mumlade Taras.

— Kan man tänka sig. . . Valja! Hon är ju. . . kvinna!

— Ja, som du ser!

— Och inte så ung längre!

— Jag avrådde henne själv. . . Hon svarade samma sak som du nyss: Nu finns det inga partilösa. Så gav hon sig iväg.

— Gav sig iväg! utbrast Taras och slog sig mot knäna. — Har man hört på maken! Ni kunde åtminstone ha gett mig ett ord, en antydning, era spolingar. . . Det förlåter jag inte!

Stepan skrattade men svarade inte.

— Varför frågar du inte efter din son? morrade gubben. — Hade du glömt både din far och son? Det är just ett fint sätt. . .

— Nej, jag har hört ett och annat om honom. . . fast inte så mycket. . . Lonka lever ju och är frisk?

— Ja, han är frisk och kry, svarade Taras men hejdade sig plötsligt. — Vänta, vänta. Vem har du hört det ifrån?

— Ja, från Nastja. . . mumlade sonen motvilligt. — Hon skriver till mig. . . ibland. . . Folk har med sig breven hit. . .

— Jaså. . . sade Taras och skakade bittert på huvudet. — Sammansvurna! Nej, Stepan, jag kommer aldrig att förlåta dig detta. Aldrig! Och Nastja ska få stryk, när jag kommer hem.

— Men jag har ju erkänt mitt fel, skrattade sonen. — Du ser ju, jag försöker inte sno mig undan.

— Sno sig undan! Skulle bara fattas, för sin egen far. Vem har gjort dig till människa, va? Jo, jag, om du vill veta. . . Och det är jag, som har gjort dig till kommunist!

— Sch!

— Är det inte riktigt? viskade Taras, fortfarande vresigt.

— Jo, far. Det är alldeles riktigt!

— Jag har ingen glädje av mina söner, ni är ena förbannade spolingar! morrade han utan att lugna sig. — Den ene blev tillfångtagen och lyckades med nöd och näppe schappa. Den andre snor sig undan för sin far. Den tredje har inte låtit höra av sig. Jag är envis som stubben här. Jag, gamle dumbom, strövar ensam omkring ute i världen.

Han såg åter på sonen. I mörkret syntes knappast hans ansikte, endast ögonen glänste.

— Nå, låt oss åtminstone kyssas som folk, sade gubben med darrande röst. Han tog sonens huvud i sin famn, tryckte det till sig och viskade rakt i örat. — Tack ska du ha, son! Tack för att du inte svek. . . Jag hoppades på dig mer än på någon annan. . . Tack! Och han kysste honom. Därefter sköt han honom mildt ifrån sig och brummade godmodigt: — Det var tusan, vad du har blivit skäggig! Det var bara på rösten jag kunde känna igen dig. Det är min röst. Ja, då rör vi väl på oss! tillade han och reste sig. — Jag ska visa dig mina följeslagare.

De gick fram till lägerbålet, och Taras föreställde Stepan för de andra:

— Här kommer jag med en bekant från min stad.

— Jaså. . . svarade Pjotr Petrovitj likgiltigt.

— Ja, var så god, sitt ner och värm er!

Petusjkov lät sin obeslutsamma blick glida över Stepans ansikte, och glömde det genast. Med händerna om huvudet ruskade han upp sig över elden, suckade och mumlade något. . .

— Hur är det fatt, är ni sjuk? frågade Stepan hövligt.

— Hur sa? Ja, ja. . . Sjuk. . . sjuk är jag. . . mumlade barberaren. — En liten dum gubbe. . . Det är jag. . . Var så goda. . . Och jag be-

höver ingenting på jorden. Ingenting... Utom en handgranat. Bara en handgranat!

s. 172

Stepan log för sig själv. Alla samtal vid den stora landsvägen slutade med att man började längta efter en handgranat, det visste han mycket väl. Han tyckte så mycket om den stora landsvägen just därför att folk här talade fritt och obundet, inte som i städerna och byarna, där man betraktade varje människa med misstro och i förväg fruktade både vad hon skulle säga och vad hon skulle förtiga.

På den stora landsvägen talades det alltid om handgranater, och Stepan hade mer än en gång tänkt, att om varje tyskhatande ryskt hjärta slungade en handgranat mot fienden — bara en, så skulle det inte bli kvar så mycket som en våt fläck av den tyska armén. Men det nakna hatet slungar inga handgranater, det visste han också. Det är modet som kastar handgranaterna.

Stepan låg nu vid bålet och tittade in i elden, och framför honom drog alla dessa månader av kamp och vandringar genom lidanden förbi i en bullrande hop.

18

Sjunde kapitlet.

VANDRINGAR genom lidanden? Nej, det vore inte riktigt att säga. Det hade naturligtvis varit lidanden. Och tvivel hade det varit, kalla, stickande. Och det hade varit stunder, då för-tvivlan grep om strupen. Allt hade varit! Men det hade också varit ögonblick av hänförelse, av ovanlig, fullständig lycka, då man plötsligt någonstans på vägen mötte en obekant men så oändligt kär människa, och denna förtroligt öppnade hela sin rika själ för en, den okuvliga, vackra ryska själen, och frågade: — Hur ska vi göra, kamrat? Lär oss vad vi ska göra! Och då man satte vapen i den människans längtan-de händer. Nej, det var ingen vandring genom lidanden. Den gamle fadern hade uttryckt det bättre »sökande efter oskövlade själar«. Ja, det var ett sökande. . .

Då han i juli stod med sin hustru på vägen och såg de sista ryska trosskolonnerna försvin-na mot öster i hela moln av damm, hade han plötsligt för ett ögonblick — men det var ett långt ögonblick — känt hur jorden långsamt och oåterkalleligen gav vika under hans fötter.

— Valja! sade han då utan att se på hustrun.
— Än är det inte för sent för dig! eller hur? . .

Hon skrattade stilla.

— Varför är ni alla män sådana? Värre än mödrar faktiskt. En mor skulle välsigna. . .

Men han kände, hur jorden långsamt gav vi-ka under hans fötter, denna jord som det hade varit så lätt att leva på.

— Du borde ge dig iväg, Valja, inte sant? s. 174
Allt blir gjort även utan dig.

— Men jag vill inte att det blir gjort utan mig, sade hon surmulet. — Nu finns det inga partilösa längre. . .

Han omfamnade hustrun och smekte hennes gråsprängda hår. De sista ryska trossfororna rullade österut och uppslukades av dammet. . .

Samma kväll anslöt sig Stepan och Valja Jatsenko till den underjordiska rörelsen. Det var som att flytta till en annan värld. Stepan hade till en början mycket svårare att finna sig till rätta än Valja. Han fattade inte på en gång, vad som försiggick. Ännu i går hade han, Stepan Jatsenko, gått omkring lugn, trygg och myndig på jorden. I dag måste han smyga sig fram i mörkret. På sin egen jord!

Denna jord. . . Han kände den utan och in-nan, hundratals kilometer runt omkring, dess rynkor, dess veck och ärr, dess för alla synli-ga rikedomar och dess endast av honom kända sjukdomar och behov. . . Han hade byggt stä-der på den, huggit nya gruvor och planerat, var och hur dess åkrar skulle bära sin skörd. Han hade vakat över den som en kärleksfull ma-ke och omsorgsfull byggmästare. Och för det-

s. 175

ta hade jorden beklätt honom med makt över sig själv och människorna, som levde på den, och gjort honom till sin herre.

Han var en orolig och sträng herre. Han ville själv sätta sig in i allt. Han förlät varken sig själv eller människorna. Ofta stannade han sin bil på vägen mitt på natten, klev ur den och skrek: — Plöj inte så där! Lagg inte bron på det där viset! Gör inte så och så! Gör i stället så och så! Nu genast! Så att jag ser det! Och människorna frågade inte, med vilken rätt denne okände, myndige man gav dem befallningar. Makten och myndigheten strömmade ut från hans stora, mäktiga kropp. I hans massiva och kraftiga stämma var det makt och myndighet. I hans fasta, skarpa, brinnande blick var det makt och myndighet. Och människorna lydde honom undergivet.

Men nu måste Stepan böja sin stora kropp. Det var nödvändigt att göra sig omärklig. Att lära sig tala i viskningar. Att tiga, även om själen skrek och grät. Att släcka elden i blicken, att gömma den okuvliga själen i en undergiven kropp.

Endast Stepan vet, vilka mödor och lidanden detta kostade honom. Nej, Valja vet det också. Aldrig under sitt långa äktenskap hade de stått varandra så nära som nu. Valja såg allt och förstod allt.

s. 176

— Vad ska vi börja med, Valja? hade han frågat henne den första dagen av deras underjordiska liv. Han gjorde det oförmodat och vårdslöst, som om han inte frågade henne utan sig själv, men hon hörde det och förstod, att Stepan hade blivit förvirrad, inte visste vad han skulle göra... led...

Ja, han var förvirrad...

Förr hade han alltid vetat, vad han skulle börja med, hur han skulle sätta igång den stora omfångsrika maskinen i sin apparat. Dag och natt skakade och hostade vid porten mo-

torn i hans dammiga, smutsstänkta »blå express«. Fröknarna på telefonstationen bävade. Hundratals människor stod till hans förfogande, väntade hans order.

Men nu var Stepan ensam. Han och Valja. En liten bräcklig kvinna. Någonstans borta i nattens mörker satt ett dussin till, likadana som han, inpressade i en klyfta och väntade på den mannen, som skulle säga dem vad de hade att börja med. De visste inte, vem den mannen var. De visste bara, att han skulle komma.

Den mannen var — Stepan.

Mot sig hade han en stark och obarmhärtig fiende. Fienden, och inte Stepan, hade makten. Fienden, och inte Stepan, hade jorden. Fienden, och inte Stepan, hade en armé.

— Här ska du höra, Valja, sade han tveksamt. — Jag tror att vi gör så här... Du stannar här... som central... Och jag går ut till folket.

s. 177

— Ja, låt gå! sade hon och såg uppmärksamt på honom. — Gå du. Det är riktigt.

De satt bredvid varandra ända till morgonen, som om det var deras första natt. Men de talade inte om kärlek. De talade överhuvudtaget inte mycket, men var och en av dem visste vad den andra tänkte på eller försökte låta bli att tänka på. Av de ord, som yttrades denna natt, stannade inte många i Stepanns minne — det yttrades inte många betydelsefulla ord! — men han skulle alltid minnas Valjas varma och lugna hand; hur denna hand vilade på hans skuldra och lugnade och uppmuntrade och välsignade honom på vägen.

På morgonen gav han sig iväg, men hon stannade kvar hos gubbarna i stugan. Vid avskedet sade han åt henne:

— Du kommer att få besök här i stugan... Du ska ta emot dem och meddela allt som behövs...

— Ja, svarade hon.

Samma sak hade han sagt henne minst tio gånger under nattens lopp.

Han stod fortfarande och stampade på tröskeln.

— Ja, farväl då!

— Farväl!

Han gick sin väg utan att se sig om. Men fast han inte såg sig om, så visste han, att hustrun stod kvar på tröskeln med handen lyft efter honom. Han gick och tänkte på denna hand.

Han behövde inte fråga folk efter vägen — han var väl förtrogen med dessa trakter och denna jord. Han hade aldrig lämnat den. Han hade varit med den både i glada fester och tungt arbete. Nu var han med den i dess stora sorg. Om han inte längre var dess myndige herre, så förblev han i varje fall dess trogne son.

Och jorden svarade honom med ett varmt och stilla leende. Likt en suck steg morgondimman upp över den och smälte, och då utbredd sig framför Stepan dess ändlösa stäppvidder. Den sjöng och klingade och smekte hans fötter. Han vandrade genom det silverfärgade stäppgräset och inandades girigt dess dofter — täta, tunga, heta. Den bittra malörten blandade sig med ängsklöver och späd krusmynta, doften av den feta, fuktiga svarta jorden med stäppvindens kvava andedräkt. Vid horisonten avtecknade sig de blånande konturerna av silverglitrande berg, från vilka det strömmade en lukt av multnande kol. Hela barndomen var innesluten i denna lukt, ja hela livet för en människa, som var född och upp vuxen på den rykande jorden vid floden Donets. Den var skön att ha även i sorgen, hembygdens jord! I sorgen älskade man den ännu ömmare.

— Halt! Halt!

Stepan stannade.

Två tyskar kom fram till honom.

— Vart ska du ta vägen?

— Jag kommer från skyttegravarna... Jag har grävt skyttegravar... svarade han.

— Legitimation?

Han räckte fram sina papper. Han hade goda, pålitliga intyg. Han var inte rädd för patruller. Tyskarna vände och vred på papperen. Stepan stod tyst och väntade. Här har vi dem alltså, tyskarna! De luktade billig tobak och svettiga, smutsiga underkläder. De stinker otäckt.

— Stövlarna! sade en av tyskarna plötsligt.

Stepan förstod inte riktigt.

— Ja, hit med dem bara! skrek soldaten otåligt.

Stepan tog av sig stövlarna. Den större av tyskarna provade dem. De var litet för stora för honom, men han sade glatt: — Gut! och klatschade handen i stövelskaftet.

Så har de krupit in i vårt land på samma sätt som i mina stövlar, en fräckhet utan like! tänkte Stepan bittert och knöt näven. Bara man fick hugga den där stinkande besten i strupen och kväva honom. Åtminstone en av dem! Åtminstone den där!

Men i samma stund kom han ihåg Valjas hand och liksom kände dess varma lugna fingrar mot sin skuldra. Han böjde sig och gick. Tyskarna följde honom med misstänksamma blickar. Han måste lära sig att gå bättre.

På aftonen den tredje dagen kom han äntligen till Sverdlovschaktet — den första anhalten på hans färdsträcka. Han vandrade genom gruvsamhället — här kände honom alla. På torget föll plötsligt den väldiga, dystera skuggan av en galge på honom. Han gav upp ett halvkvävt rop och höjde blicken. I galgen hängde förstelnade lik, och bland dem den man, som han hade kommit för att träffa — Vasja Ptjelintsev, den gladlynte kommunistiske ungdomsledaren.

s. 178

s. 179

s. 180

s. 181

— Nu ska vi sjunga, kamrater, hade han brukat säga på sammanträdena, då alla började känna sig ruggiga och hängiga och det fortfarande återstod en massa saker, som måste behandlas. — Det heter ju, att sången är den bästa vännen i arbetet. Eller hur? Och utan att bry sig om de ordentliga kamraternas ogillande blickar hade han stämt upp sången.

Nu hängde han här, den gladlynte Vasja Ptjelintsev, förvriden och blåsvart, så helt olik sig. . .

— Hur åkte han fast? frågade Stepan gubben Ptjelintsev, som han träffade samma kväll.

— Man förrådde honom. . . svarade gubben dovt.

— Vem förrådde honom?

— Filikov, tror jag.

— Filikov? nästan skrek Stepan.

— Det kan inte vara någon annan. Filikov har nu gått över till dem.

— Till tyskarna? Filikov?

Stepan tyckte, att jorden gungade under honom. . . Filikov! Ordföranden i gruvarbetarnas fackklubb! Då Vasja brukade sjunga, hade Filikov varit den förste, som stämde in i hans sång med sin godmodiga, darrande bas. Nu hängde Ptjelintsev i galgen, medan Filikov var i tyskarnas tjänst. . .

Det var den första galge, som Stepan hade sett, och det första förräderi, som han hade hört talas om. I fortsättningen skulle det bli många. Utmed hela vägen dinglade hans kamrater i galgarna och betraktade honom med glasartade ögon. . .

s. 182

— Kom ihåg oss, Stepan, glöm oss inte! knarrade galgarna. — Hämn oss!

— Jag ska komma ihåg, svarade han i sin själ. — Både ansiktena och förräderiet. . . ska jag komma ihåg.

Man berättade för honom om förrädarna, om dem som hade avsvurit sig partiet och

folket, förrått sina kamrater, gått i tyskarnas tjänst. . . Han rynkade ögonbrynen och upprepade gång på gång:

— Hur var namnet? Han mumlade det för sig själv. — Det ska jag komma ihåg.

— Minns ni vår maskinskriverska? Klava Prachina? Han försökte minnas och rynkade pannan. Han kom ihåg något tyst och försagt. . . Då han senast besökte partibyran i denna ort. . . hade det suttit en flicka. . . Han hade hört, hur hon knackade på sin »Underwood«. Hennes röst hade han aldrig hört.

— Då de hängde henne, berättade man för honom, skrek hon: »Ni kan inte döda vår sanning, era svarta reptiler. Folke är odödligt!«

— Klava Prachina?. . . viskade Stepan förvånat. Men han kunde inte minnas henne riktigt.

— Och Nikita Bogatyrvov. . .

— Vad är det med Nikita? frågade han ängsligt. Nikita kände han. Det var en stor karl i lång rock och stövlar, som alltid luktade tjära. Han hade ofta bullrat i Stepans arbetsrum: »Jag är inte rädd för dig, sekreterare, jag är inte rädd för någon! Sätt mig till vilket uppdrag som helst.« Stepan hade föreslagit, att Nikita skulle utses till chef för en partisanavdelning.

— Då de släpade Nikita till Gestapo, var han mjuk i ryggen, berättade partibyrans bokhållare, den kutryggige Ustin Michalytj, och torkade glasögonen. — Han kröp på golvet, kysste officerns stövlar, grät och skrek. . .

— Nikita?. . .

Du kände alltså människorna illa, Stepan Jatsenko. Och ändå levde du med dem, åt, drack, arbetade. . . Du kände deras vanor och karaktärer och nycker, du visste vilka som tyckte om tobak. Men det viktigaste hos dem kände du inte — deras själ. Och kanske kände de inte själva det viktigaste hos sig? Klava betraktade sig själv som en blyg och försagd

s. 183

liten flicka, och Nikita Bogatyrjov ansåg sig vara en orädd kämpe. Han fruktade inte vår regim — den behöver man inte frukta! — men inför fienden darrade han. Och Klava fruktade ordförandens blick — men hon var inte rädd för fienden utan spottade honom i ansiktet. . .

— Nu provas människorna på gott och ont! sade Ustin Michalytj och skakade på huvudet. — I den stora rensningens skärseld.

— Hur är det med Tsypljakov? frågade Stepan.

— Det vet jag inte! svarade Ustin Michalytj försiktigt. — Tsypljakov håller sig för sig själv.

— Kommer han aldrig hit?

— Han går aldrig till någon. . . Han sitter bara hemma. . .

Samma kväll gick Stepan till Tsypljakov och knackade länge på hans fönsterluckor och dörrar.

— Vem är det? Vem är det? frågade Tsypljakov förskräckt genom dörren.

— Det är jag. Jag! Öppna!

— Vilken jag? Jag känner ingen.

— Jo, det är jag — Stepan.

— Vilken Stepan? Jag känner ingen Stepan! Gå er väg!

— Nej öppna! skrek Stepan ursinnigt och hörde, hur bommarna försiktigt drogs åt sidan och låset öppnades.

— Du? Det är du! utbrast Tsypljakov, då han fick se honom, och ljuset darrade i hans händer. . .

Stepan gick långsamt in i rummet.

— Det var just inget gästvänligt mottagande? sade han med ett bittert leende. — Är du inte glad att få besök!

— Varför. . . Varför kommer du hit? stönade Tsypljakov och tog sig för huvudet.

— Jag kommer för din själs skull, Matvej, sade Stepan allvarligt. — För din själs skull. Har du fortfarande din själ i behåll?

— Jag har ingenting i behåll, ingenting! . . . skrek Tsypljakov hysteriskt, kastade sig på sängen och började gråta.

Stepan mulnade.

— Varför gråter du, Matvej? Jag ska gå.

— Ja, ja. . . Gå, jag ber dig. . . jämrade sig Tsypljakov. — Allt är förlorat, du kan själv se. Kornakov har de hängt. . . Bondarenko torturerades. . . Och jag som sade åt honom, att han inte skulle gömma sig utan gå till Gestapo. . . De skulle förlåta honom, sa jag. . . Dig Stepan vill jag säga som en vän. . . Därför att jag tycker om dig. . . Den som går till dem av fri vilja och låter registrera sig, honom rör de inte. Jag har också. . . Partiboken har jag grävt ner och själv har jag låtit. . . registrera mig. . . Gör du detsamma, ber jag dig, och gör det nu genast. . . Rädda dig, Stepan!

— Sluta, sluta! skrek Stepan och puffade honom med vämjelse åt sidan. — Men varför grävde du ner partiboken? Har du en gång avsvurit dig, så riv sönder den och bränn upp den. . .

Tsypljakov böjde huvudet.

— Jaså! fräste Stepan. — Nu förstår jag! Du tror varken oss eller tyskarna. Du tror inte, att de kommer att hålla sig kvar i vårt land! Vem tror du då på, Kain?

— Vem skulle jag tro på? Vem skulle det vara? gnällde Tsypljakov. — Vår armé befinner sig fortfarande på återtåg. Var står den nu? På andra sidan Don? Tyskarna hänger massor av människor. Och folket tiger. Ja, de kommer att hänga oss alla, och vad batar det att bringa dessa offer? Men jag vill leva! skrek han och grep kraftigt tag i skuldran på Stepan. Han flåsade honom varmt i ansiktet. — Jag har ju inte lämnat ut någon, inte förrätt någon. . . viskade han

bönfallande och försökte möta Stepans blick. — Och jag tänker inte gå i deras tjänst. . . Jag vill bara överleva, tro mig. Överleva! — Vänta!

s. 187

— Usling! Stepan slog till honom i bröstet så att han föll omkull över sängen. — Vänta på vad? Jaså! Vänta på att de våra ska komma tillbaka! Och då tänker du gräva upp partiboken, skaka jorden av den och gå ut att möta Röda armén i stället för oss, som har blivit hängda? I så fall bedrar du dig, din usling! Vi ska klivna ner från våra galgar för att berätta folket sanningen om dig. . .

Han gick, smällde igen dörren bakom sig, och var samma natt redan långt borta från samhället. Någonstans där framme hade ett talgat rep gjorts i ordning och en galge snickrats även för honom. Än sen då? Han var inte rädd för galgen. Men i hans öron värkte hela tiden Tsypljakovs viskning: — De kommer att hänga oss alla utan att våra offer bringar någon nytta; och vad ska man tro på?

Han vandrade utmed vägarna och genom byarna i det pinade Ukraina och såg, hur tysarna spände bönderna för plogen och använde dem som dragdjur. Men folket teg och spände bara på halsen. Tusentals trasiga, pinade fångar drevs fram på vägarna. Många stupade och dog, men de levande vandrade undergivet vidare över kamraternas lik, allt längre på vägen till slavarbetet. De deporterade kvinnorna grät i de gallerförsedda godsfinckorna, grät så att det skrek i själen — men lät sig i alla fall föras till slavarbetet. Folket teg. Och de bästa människorna dinglade i galgarna. . . Kanske var deras offer förgäves?

Han vandrade nu över stäpperna vid Don. . .

s. 188

Det var det nordligaste hörnet på hans färdsträcka. Här möttes Ukraina och Ryssland. Men någon gräns syntes inte i stäppgräset,

som var lika silverfärgat på båda sidor, och inte heller i människorna. . .

Innan Stepan fortsatte sin vandring i västlig riktning beslöt han att hälsa på ännu en gammal bekant. Här vid sidan av de stora färdvägarna, låg gubben Panas' biodlingar i en stilla och fridfull nejd, och Stepan, som ofta hade varit i dessa trakter, brukade aldrig försumma att hälsa på den gamle för att få äta fin honung, vila i det doftande höet, höra tystnaden och skogens dofter och vila ut både till kropp och själ från de dagliga bekymren.

Och nu behövde Stepan mer än någonsin vila ut — efter den eviga hetsen och långa fotvandringen. Han behövde räta på ryggen. Sträcka ut sig i gräset under den höga himlen. Tänka på sina tvivel och bekymmer. Eller kanske låta bli att tänka på dem och bara äta den gyllene honungen vid biodlingarna.

— Men finns det någon biodling kvar nu? undrade han, då han närmade sig den gamles stuga.

Jo, biodlingen fanns kvar. Och det doftande höet var upplagt i stackar. Och det doftande höet var upplagt i stackar. Och som alltid möttes han av söta lukter från den susande skogen, lindblommorna och krusmyntan. Det lukade på något sätt jästa päron — eller inbillade sig Stepan bara detta? Runt omkring härskade en darrande fin och genomskinlig tystnad, endast bina surrade vänligt och beskäftigt. Och som alltid, då den vädrade en gäst, kom hunden Serko utrusande och efter honom, blek och mager, den lille gubben Panas i lärt-skjorta med blå lappar på axlarna.

s. 189

— Jaså! God dag! skrek han med sin spröda stämma, som liknade ett bisurr. — Välkommen! Välkommen! Det var länge sedan sist! Stig in! Stig in!

Han ställde en tallrik honungskakor och en korg skogsbär framför gästen.

— Här står er flaska kvar än, tillade han skyndsamt. — En hel flaska vin. Var lugn för att den är orörd.

— Jaså! sade Stepan med ett vemodigt leende. — Ja, då tar vi väl fram den!

Gubben kom tillbaka med ett par glas och flaskan. Han torkade av dammet med skjortärmen.

— Ja, då dricker vi väl för vårt gamla goda liv och alla våra duktiga pojkar ska komma tillbaka! sade gubben och tog försiktigt emot det fyllda glaset ur Stepans händer. Han blundade, svepte det i ett drag, slickade glaset och harklade sig. — O, så gott!

De drack tillsammans ur hela flaskan, och gubben Panas började berätta för Stepan om att det hade varit en välsignad sommar. Skörden hade slagit väl ut både i fråga om honung och bär, och tyskarna hade inte syntts till i närheten av biodlingen. Gud skyddade honom, och tyskarna kände inte till vägarna. . .

Men Stepan tänkte på sitt.

— Det var en sak, farbror, sade han plötsligt. — Jag skriver ett papper här, det lägger vi i flaskan och så gräver vi ner den.

Gubben förstod ingenting men samtyckte i alla fall.

— Då de våra kommer tillbaka, ska du lämna flaskan till dem.

— Jaså! Utmärkt, det ska jag göra. . .

Ja, något måste skrivas, tänkte Stepan och tog upp blyertspenna och anteckningsbok ur fickan. De våra måste åtminstone få veta, hur vi dog. . . här. Annars blir det inte ett spår kvar. Tsypljakov och hans gelikar kommer att sopa igen vartenda spår efter oss.

Han började skriva. Han ansträngde sig att skriva återhållsamt och torrt, så att man i hans rader inte skulle märka ett spår av tvivel, inte ta hans bitterhet för panik och inte medlidsamt skaka på huvudet åt hans bekymmer. Allt skul-

le förefalla dem annorlunda här, då de återvände. Och att de skulle återvända, det tvivlade han inte ett ögonblick på. De kanske inte ens finner våra förmultnade ben i gravarna, men återvända ska de! Och han skrev allvarligt och återhållsamt, som en krigare till krigare, om hur de bästa människorna dog i tortyrkamrarna och galgarna, spottande fienden i ansiktet, hur ynkryggar krälade i stoftet för tyskarna, hur förrädare angav och saboterade den underjordiska rörelsen och hur folket teg. Hatade men teg. Varje rad i hans brev var ett testamente. — Och glöm inte, kamrater, skrev han, — att jag ber er, glöm inte att resa minnesmärken över den gamle gruvarbetaren Onisim Bepalom och den skygga flickan Klava Prachina och min vän, sekreteraren i partiets stadskommitté Alexej Tichonovitj Sjulsjenko. De har alla dött som hjältar. Jag fordrar också av er, att ni i segerns glädje och återuppbyggnadsarbetets yra inte glömmer att straffa förrädarna Michail Filikov, Nikita Bogatyrjov och alla dem, som jag har skrivit om längre upp. Och om Matvej Tsypljakov kommer till er med sin partibok, så tro inte denna partibok — den är fläckad med smuts och av vårt blod.

Det måste också tilläggas något, tänkte Stepan, om dem, som utan tanke på faran, hade öppnat sina hem för honom, givit honom mat och vakat över honom, då han slumrade in för en kort stunds vila, samt om dem som hade låst dörrarna för honom, jagat honom bort från sin tröskel och hotat att hetsa hundarna på honom. Men allt skulle han inte kunna skriva.

Han funderade en stund och tillade: — Vad mig själv angår, så fortsätter jag att utföra de uppgifter som har anförtrotts mig. Han fick plötsligt lust att skriva till ännu några ord, brinnande som en ed, om att han inte fruktade vare sig galgen eller döden, trodde på segern och med glädje gav sitt liv för denna seger. . .

s. 191

s. 190

s. 192

Men han kom genast underfund med att det var onödigt. Det visste alla om honom ändå.

Han undertecknade brevet, rullade ihop det och stoppade ner det i flaskan.

— Ja, det var den saken, sade han leende.

— Ett budskap till evigheten. Kan farbror ge mig en spade. . .

— Kommer du ihåg den här platsen, farbror?

— Var lugn för det! Jag kommer ihåg varen-
da plats här. . .

I daggryningen tog Stepan avsked från biodlaren.

— Det var en fin honung, farbror, sade han och gick ensam att möta undergången, ensam att möta sin galge.

s. 193

Denna natt beslöt han att tillbringa i byn Olchovatka, hos en avlägsen släkting, farbror Savka. Savka — en flink, tovig och munter gubbe — hade alltid varit stolt över sin berömda släkting. Och nu, då Stepan kom till honom i skymningen, blev farbror Savka verkligt glad och beskäftig samt dukad själv upp allt som huset förmådde, alldeles som om Stepan för honom var hedersgästen från staden liksom förr om åren.

Men de hade knappt hunnit sätta sig till bords, förrän dörren öppnades utan knackning och en reslig bondgubbe med gråsprängt skägg och vassa, kloka ögon kom in i rummet.

— God dag! sade han och stirrade på Stepan.

Stepan reste sig.

— Vem är det? viskade han till Savka.

— Åldermannen. . . viskade denne till svar.

— God dag, kamrat Jatsenko! sade åldermannen leende och gick fram till bordet. Stepan bleknade. — Ni är verkligen modig, som ger er in här i byn. Jag fick se er igenom fönstret och kände genast igen er. Ja, än en gång

god dag, kamrat Jatsenko. Åldermannen dölde ett ironiskt leende i mustascherna.

Nu är det ute med mig! tänkte Stepan. Nu blir det galgen! Men han stod lugnt kvar vid bordet.

Åldermannen satte sig tungt på bänken under ikonerna, lade sina stora knotiga händer med svarta fingrar på bordet och tittade på Stepan. s. 194

— Sitt ner, sade han leende. — Varför står ni? Den som står talar aldrig sanning.

Stepan tänkte sig för och satte sig.

— Så där ja, sade åldermannen. — Kände ni verkligen inte igen mig?

Stepan tittade på honom. Jag måste ha sett honom någonstans, tänkte han. Kanske han var en av kulakerna, som jag gjorde upp räkningen med. . . Men det minns jag faktiskt inte.

— Ja, det är inte så gott att minnas! sade åldermannen ironiskt. — Vi bönder är många, men ni är ensam. Ni hade till och med ett samtal med mig, visserligen inte i enrum. . . vi var många. Ni försökte få mig att gå in i kollektivjordbruket. I sex år försökte ni övertala mig. Men det lyckades inte. . . Jag höll på mitt hela tiden. Sedan dess har de kallat mig Ignat den oförsonlige.

Savka flinade underdånigt. Nu kom Stepan ihåg den där bonden. En hård karl var det.

— Jag var oförsonlig, fortsatte åldermannen. — Det var jag verkligen. Men det sjunde året gick jag faktiskt självmant in i kollektivjordbruket. Vad berodde det på? Va?

— Ja, ni hade väl blivit övertalad. . . svarade Stepan med en axelryckning. s. 195

— Nej, sade Ignat och skakade på huvudet. Ingen skulle ha kunnat övertala mig. Jag blev själv övertygad och därför gick jag in. Jag vägrade för och emot och kom till den slutsatsen, att det var fördelaktigare att vara med i kol-

lektivjordbruket. Och därför gav jag upp mitt motstånd och gick själv in.

Stepan förstod inte, vart åldermannen ville komma med sin berättelse, och skruvade sig otåligt på bänken. Om de för mig genom byn, så sliter jag mig lösa och flyr. De ska inte få binda mina händer.

— Nu delar tyskarna ut flygblad bland oss, fortsatte åldermannen. — De lovar att ge oss jord med evig och privat äganderätt. Vad tror du, kommer de att ge oss jord? frågade han och plirade med ögonen.

— Nej, de kommer inte att ge er något... svarade Stepan.

— Inte? Hm... mumlade Ignat i skägget. — Det tror jag också, de kommer inte att ge oss någon jord! De bedrar oss. De tänker lämna allt till sina godsägare. Men kanske de i alla fall ger något till en och annan, va? För syns skull? Till de bästa bönderna... Åldermännen, menar jag... Vad tror du om den saken?

— Ja, en sådan som du kommer nog att få jord, svarade Stepan vresigt. — Som belöning för förtjänstfullt arbete.

— Tror du? Jaså! inföll Ignat och låtsades som om han inte hade förstått Stepan's ironiska tonfall. — Ja, jag tror nog också, att de gärna skulle ge jord till en sådan som jag. Men jag tar inte emot den! utropade han plötsligt triumferande och slog handflatan i bordet. — Jag tar inte emot den! Förstår du?

Stepan kastade en flyktig blick på honom.

— Jag tar inte emot den. Begriper du? Men det gör du förstås inte. Du är stadsbo, kamrat. Men jag är bonde. Jag är fastvuxen vid denna jord med rötter, naglar och själ. Den är hela livet för mig, liksom den var hela livet för mina fäder och förfäder. Jag kan inte leva utan jorden! Men någon privatägd jord vill jag inte ha. Det behövs inte. Det är inte ens fördelaktigt för mig. Det passar inte för mig. Det är

inget annat än blå dunster. Och det lönar sig inte att bruka jorden i så liten skala. För min ekonomiska själ är livet nu meningslöst utan kollektivjordbruk.

— Sluta, mumlade Stepan, som inte förstod någonting. — Sluta med det där pratet! På vilken sida står du egentligen?

— Jag står på kollektivjordbrukets sida, svarade åldermannen fast.

— Då håller du alltså på sovjeterna? På vår regim? s. 197

Ignat plirade illmarigt, sneglade på Savka, blinkade åt Stepan och sade, skrattande i mjugg:

— Ja, eftersom det inte finns någon annan regim här, utom sovjeterna, som håller på kollektivjordbruket, så finns det inte heller någon annan regim för mig.

Stepan smålog och drog en lättadens suck.

— Har du kommit hit självmant? frågade Ignat och lutade sig fram mot honom. — Är du här som flykting? Eller som representant för regimen?

— Som representant, svarade Stepan leende.

— Jag behöver inte se dina papper, fortsatte Ignat med en avvärjande gest. — Jag känner dig. Och eftersom du är här på våra myndigheters vägnar, så vill jag säga dig en sak, som du ska framföra till dem: vårt kollektivjordbruk här lever! Hur ska jag uttrycka mig? Det lever underjordiskt. Vi har vår ordförande. Samma som förr. Han som fick ordensutmärkelsen. Vi ser till att tyskarna inte får tag på honom. Och vi har vår bokhållare, som håller ordning på räkenskaperna. Och alla kollektivjordbrukets tillhörigheter är undangömda. Du kan ju fråga din släkting. Eller hur, Savka?

— Ja, det är verkligen sant, bekräftade farbror Savka glatt förvånad. — Det är mycket slugt och bra gjort, alltsammans. s. 198

— Och tyskarna har inte fått ett korn från vår by! skrek Ignat. — De har plundrat sig till ett och annat. Men vi har inte gett dem så mycket som ett korn. Eller hur? Det kan min rygg tala om... Han försjönk i tankar och böjde huvudet. Han trummade mot bordet med sina svarta fingrar. Över hans läppar med de grå mustascherna kröp ett småleende. — Och nu är jag ålderman... Tysk ålderman har jag blivit på min ålders dagar... Det är en skam! Runt omkring är åldermännen blodsugare och folkförtryckare. Kulaker. Men jag säger åt folk: ni ska hysa aktning. Aktning för min ålderdom! Mina barn är i Röda armén. Bönderna höll inte med mig, de försökte beveka mig.

— Alla ville ha byalag, suckade Savka.

— Inte byalag, rättade Ignat honom allvarligt. — De ville ha kollektivjordbruket. Du har en okuvlig själ, Ignat, sade de, du försonar dig inte med det som är osant. Du ska stå för oss alla. Och det gjorde jag. Tyskarna skrek åt mig: Var har du brödet, ålderman? Men jag svarade: Det finns inget bröd. men varför lägger sig rågen, ålderman? Det finns inget att skörda med! Men varför står stackarna och ruttar i regnet, ålderman? Det finns inget att tröska med! Vi ska ge dig maskiner, ålderman. Det finns inget folk, svarar jag, om ni så slår ihjäl mig! Och de slog mig! Slog åldermannen så att det är ett elände. Men något bröd fick de inte.

— De kan inte kuva hans själ, så är det! sade Savka till Stepan med inlevelse och rörelse.

— Själ? smålog Ignat. — De kan inte ens kuva min rygg. Jag har en okuvlig rygg, sade han och sträckte på sig. — Det är inte så farligt, jag ska nog hålla ut.

— Tack ska du ha, Ignat! sade Stepan med rörelse, reste sig från bänken och sträckte fram

handen. — Och förlåt mig för Guds skull, förlåt mig.

— Vad skulle jag förlåta dig? undrade Ignat.

— Att jag tänkte så illa om dig... Och inte bara om dig. Ja, förlåt mig i alla fall — för vad vet jag nog själv.

— Ja, Gud förlåter allt, smålog Ignat och omfamnade Stepan som en son.

I daggryningen följde åldermannen själv sin underjordiske vän till byns utkanter. Där stod de och rökte en liten stund.

— Om våra myndigheter eller partisanerna behöver bröd, så låt mig få veta det — vi skaffar bröd, sade Ignat lågmält.

— Utmärkt. Tack.

— Tacka inte mig. Det är inte mitt bröd. Det är kollektivjordbrukets. Vi tar kvitto.

— Utmärkt.

— Ja, farväl då...

Stepan räckte honom handen. Ignat tryckte den hårt.

— Det var en sak till jag ville fråga dig... viskade han och såg Stepan rakt i ögonen. — Säg... kommer de våra tillbaka? Jag frågar inte när och hur, det vet du väl inte själv. Jag frågar bara: kommer de överhuvudtaget tillbaka? Säg mig sanningen!... Han borrar blicken i Stepans ögon.

— De kommer tillbaka! svarade Stepan med rörelse. — De kommer tillbaka, Ignat, och det snart!

— Det var då för väl!... Åldermannen drog en lättadens suck. — Och min rygg ska hålla ut, var lugn för det! Han skrattade till och tryckte för sista gången Stepans hand.

Stepan följde vägen mellan Ochovatkas digande rågfält. Han var på gott humör men kunde inte låta bli att förebrå sig själv:

En riktig byråkrat har du blivit! Den där Tsypljakov trodde du på, men folket tvivlade du på i din skrivarsjäl? Här har vi folket

s. 201 — okuvligt och mäktigt. En riktig byråkrat är du, en skrivbordssittare! Folket tiger inte — tvärtom! Det sjuder av hat och längtar bara efter den tändande gnistan. Och dig med din skrivarsjäl har de satt hit som den tändande gnistan. Nej, det duger inte på det här viset! Det måste vara hårdare virke i dig, Stepan Jatsenko, mera av tusan djävlar i din själ! Så att gnistorna sprakar om dig och överallt tänder folkhämnens låga.

Allt detta berättade Stepan för Valja, när de äntligen möttes.

De satt och pratade hela natten.

Valja hade också en mängd nyheter för Stepan.

— Det har kommit en man från Maxim, sade hon.

— Från Maxim? utbrast Stepan glatt överraskad. Maxim hade liksom han själv avdelats för underjordiskt arbete av partimyndigheterna. — Nå, hur är det med Maxim?

— Än så länge lever han! smålog Valja. — Han har stora saker i görningen!... Fle-
ra avdelningar gruvarbetare... Tre avdelningar unga kommunister... De har alla blivit partisaner.

— Ser man på! mumlade Stepan med avund i rösten. — Det var bra gjort.

— De har kommit från Ivan Petrovitj...

— Nå, berätta?

s. 202 — De ville inte ut med språket riktigt. De tycks vara rädda för mig. Men de gav i alla fall vissa antydningar. Ivan Petrovitj vill ha framfört till dig, att han har sju personer i hushållet nu...

— Jaså! skrattade Stepan. — Det är så likt Ivan Petrovitj! Han har alltid varit en omtänksam bonde...

— Ja, allt det här är nyheter från folk, som du känner. Men det finns också en del obekant

folk. Fullständig obekant. Stepan förstod inte riktigt.

— Hur menar du?

— I Bjelsk var det någon, som hissade den röda flaggan på fallskärmstornet. Den fick hänga där en hel dag. Tyskarna vågade inte ta ner den — de trodde att hela tornet skulle flyga i luften i så fall. Nu är flaggan det stora samtalsämnet i hela trakten!

— Vem var det som hissade flaggan?

— Det vet ingen! Jag talade ju om att det var fullständigt obekant folk.

— Dessa okända människor måste vi spåra upp.

— Tyskarna är också på jakt efter dem...

— Det är förklarligt, om tyskarna inte hittar dem, men vi måste väl i all rimlighets namn kunna spåra upp våra egna, sade Stepan skrat-
tande.

— Det var en sak till... Det har hänt något hemma i vår stad, fortsatte Valja.

— Vad då? utbrast Stepan ängsligt. Han älskade sin stad och var stolt över den och mottog varje bud från den med bävan.

— Tyskarna hänger varje dag ut sina krigsrapporter på huvudgatan. Folk läser dem, en del tror dem och andra inte, men alla är för-
stämnda. Men nu på senaste tiden har andra rapporter börjat klistras upp under de tyska. Förstår du? De är skrivna med barnslig stil. På utrivna blad ur en skolskrivbok. Med bläck. Och till och med plumpar, tillade hon småleende.

— Vad står det i de där rapporterna? frågade Stepan misstroget.

— Dementier! Varje dag — märk väl, varenda dag — är det något barn, som dementierar Hitler: »Tro inte Hitler, han ljuger. Jag har hört på radion. De våra har inte uppgivit Stalingrad. De våra har inte uppgivit Baku.« Tyskarna river ner dessa blad och söker efter den skyldige, men kan inte göra något åt sa-

ken. Ett litet barn dementerar Hitler varenda dag, och Hitler kan inte få bukt med honom! Det är samtalsämnet i hela staden.

s. 204

— Vem kan det vara? frågade Stepan ängsligt.

— Det vet ingen. Kanske någon av mina småttingar. . .

Stepan tittade förvånat och oförstående på henne. Men snart kom han att tänka på att hon nog talade om sina skolbarn. Han glömde alltid, att hon var lärarinna!

— Ja, det är kanske någon av dina pojkar. . . sade han, urskuldande sig för sin glömska.

— Men jag undrar, vem det kan vara? fortsatte Valja med ögon, som glänste av tårar.

— Det måste vara någon av våra radioamatörer. Men i sjunde klassen sysslar varenda pojke med radio. Jag vet faktiskt inte, vem det kan vara. Ibland tror jag, att det är Misja. . . Och ibland, att det är Serjosja. . .

Stepan hörde tyst på henne.

— De är så många, fortsatte hon eftertänksamt. — Pojkar, flickor och gamlingar, som kämpar sin egen strid. De lyder sitt samvete.

— Vi ska ta reda på det! utbrast Stepan hetsigt. — Vi ska bygga upp vår underjordiska verksamhet, som man bygger en krutkällare, Valja. Försiktigt och grundligt.

Och han började bygga upp den underjordiska verksamhet som en krutkällare.

s. 205

Det uppstod förbindelser, avdelningar, budbärare, människor, en hel kedja av människor, där var och en endast kände sin granne till höger och vänster. Stepan kände dem alla, och jorden — som efter de egna truppers bortdragande hade förefallit honom död och förtrampad, levde nu upp och befolkades med människor, som var redo att kämpa.

Till Stepan kom numera ofta budbärare från partisanerna och de underjordiska grupperna; det kom också folk från de icke ockuperade

områdena på andra sidan frontlinjen — för det mesta unga flickor.

— Är ni inte rädd? frågade han med uppriktig förvåning en av dessa unga flickor.

Några blev förolämpade. Andra svarade häftigt:

— Vad skulle man vara rädd för på sin egen jord?

Maxims avdelningar började träda i aktion. Tyska kaserner sattes i brand, och militärtåg sprängdes i luften. De stilla nätterna upplystes av skenet från små men utomordentligt förbitterade drabbningar bakom fiendens linjer.

Tyskarna svarade med galgar. Någonstans väntade en galge också på Stepan. De kände redan till honom. De var på jakt efter honom. Men han tänkte inte på döden numera. Han kände sig åter som herre över sin jord.

Ja, han var herre här, och inte dessa tyska borgmästare och gauledeare. Människorna hade anförtrott sin själ åt honom och lydde hans order, fast de inte ens visste vem han var. Och liksom förr kände han sig nu åter som husbonde, fältherre och anförare, men allra oftast som folksjälens förvaltare. En själarnas förvaltare. Åt honom hade de döda testamenterat sitt hat. Åt honom hade de levande anförtrott sina förhoppningar. Kamraterna, som dinglade i galgarna, hade givit honom i uppdrag att hämnas dem.

s. 206

Han hade nu ett stort »hushåll«, vida rikare och mera invecklat än tidigare. Hela detta hushåll måste han behålla i sitt minne. Ingenting fick anförtros åt papperet. Han måste komma ihåg namn och adresser, data och tidsfrister, handlingar och planer, utseenden och karaktärer, uttrycket i ögonen hos varje människa under farofyllda stunder. Han måste hålla reda på vem man kunde anförtro sig åt hel och hållet, vem man kunde lita på endast till hälften och vem man inte skulle tro alls. Han måste

veta, vem som behövde uppmuntras och vem som behövde skällas ut. Han måste ingjuta förhoppningar hos den ene, drömma tillsammans med den andre och vid första tillfälle förinta den tredje som en förrädare.

Under sina vandringar — och han vandrade hela tiden omkring, ibland ensam och ibland tillsammans med Valja — hade han mött tusentals människor. Vid tillfälliga lägerbål säger folk öppet sin mening. Han lärde sig att lyssna.

Gamlingarna längtade efter vapen. Unga pojkar, som hade flytt från tyskarnas slavläger, frågade öppet efter vägen till partisanerna. Han mönstrade dem alla med blicken. En del svarade han med en axelryckning:

— Ja, det är inte gott att säga! Visste jag det, så skulle jag själv gå dit. . .

Andra tog han avsides och gav dem en liten oskyldig adress — den första och enkla länken i en lång kedja.

Ofta mötte han sina skyddslingar i avdelningarna.

— Nå, hur har ni det? frågade han.

— Det är ingen fara! Vi slåss! svarade pojkarna käckt.

Nätterna hos partisanavdelningarna var både lycka och vila för Stepan. Här var han osina egna. Här, på ett litet stycke fri sovjetjord, eller — som hos gruvarbetarna — till och med under jorden i en länge sedan övergiven gruva, kände han sig lätt och fri till sinnes. Här kunde han räta på ryggen. Här kunde han slänga masken. Här kunde han fritt skratta ut och använda det kära tilltalsordet ž«kamrat».

Men han fick aldrig stanna länge hos någon partisanavdelning. Den stönande, oroliga jorden väntade på honom — utan honom kände den sig faderlös.

— Kan jag inte få uträtta något nyttigt? frågade han anföraren för en partisanavdelning.

— Vad har jag egentligen uträttat? Inte en bro har jag sprängt, och inte en granat har jag kastat. Då de våra kommer tillbaka, har jag inget att skryta över.

— Fortsätt du bara som förut! brummade avdelningschefen, borrharen Prochor, godmodigt till svar. — Fortsätt du att sköta dina angelägenheter. Vi klarar oss utan dig här. Kasta du dina handgranater som förut!

Han fortsatte att kasta handgranater, flygblad som var fyllda med ett fruktansvärt sprängämne — sanningen. De lästes girigt, på samma sätt som man andas i en underjordisk håla — i häftiga klunkar. Den, som hade läst, berättade det för grannarna, och den som inte hade hunnit läsa berättade i alla fall vad han själv drömde om. Som granatskärvor flög brottstycken av fakta, paroller och idéer ut åt alla håll, men de var tillräckligt starka för att träffa det förslavade folkets mest fruktansvärda fiende — otron.

— Hörde du om flygbladet? Jaså! Då lever alltså vår sanning, då är den inte förtrampad! Då finns det ändå människor någonstans! Då står alltså vår armé orubbligt fast och kommer snart till vår hjälp.

Under sina vandringar fick Stepan ibland läsa sina egna flygblad. Han läste dem som om det var första gången han såg dem — girigt som alla. Ett på staketet uppklistrat flygblad gav även honom ett nytt tillskott av tro. Och han sökte nya fakta mellan raderna, som han själv hade skrivit.

Han var inte rädd för döden. Han tänkte inte ens på den numera. Det var som om den alls inte existerade, som om människorna hade uppfunnit den, sig själva till skräck, liksom de hade uppfunnit sina gudar. Han var inte rädd för att de skulle känna igen honom på den stora landsvägen. I den gråskäggige, trasige bonden kunde ingen nu känna igen Stepan Jatsen-

ko. Men han kunde bli förrådd? Än sen då. I så fall hade han illa valt sitt umgänge och uppfostrat människorna dåligt. Då kunde han inte skylla på någon.

s. 210 Han var numera sällan i sitt stabskvarter. Han levde på den stora landsvägen, bland vandrare och landstrykare. Han uppenbarade sig plötsligt i gruvorna och samhällena, och försvann lika plötsligt därifrån. Ibland stämde han möte med pålitliga människor på landsvägen, och kom alltid lika punktligt.

— Vi har dödat polischefen! meddelade honom en ung, gladlynt pojke, som på något sätt mycket påminde om Vasja Ptjelintsev.

— Har ni dödat honom? Det var bra gjort, pojkar!

— Och nu, farbror Stepan, vill vi gärna ansluta oss till partisanerna, fortsatte pojken med hänförelse. — Vi skulle kunna uträtta något riktigt fint!...

— Det tål att tänka på, svarade Stepan och strök sig över kinden. — Jaså, det var ni som dödade polischefen?

— Ja, vi dödade honom. På fläcken.

— Det var bra, mycket bra. Nu, Vasiljok, måste du börja arbeta hos polisen.

— Jag? bleknade pojken och log förläget. Skämtar farbror?

— Nej, Vasiljok, jag skämtar verkligen inte. Jag talar allvar, svarade han och tittade ömt på pojken.

s. 211 — Men då... kommer ju alla att hacka sönder mig. Min egen far kommer att förbanna mig!

— Det får du finna dig i.

— Men då de våra kommer tillbaka, vad ska jag säga dem? sade pojken med gråten i hal-sen. — Alla är ju partisaner, men jag skulle bli... polis!

— Ansvaret tar jag på mig.

— Men farbror Stepan... fortsatte pojken med en dämpad viskning. — De kommer ju att slå ihjäl mig!

— Det finns ingen död, Vasiljok. Det är något, som människorna har hittat på. Det finns ett ärelöst slut för ynkyggar och odödlighet för hjältar. Något däremellan finns inte. Han tog Vasiljok över skuldrorna och tryckte honom till sig. — Jag tycker synd om dig, Vasiljok, sade han lågmält. — Jag tycker synd om dig! Men du måste gå till polisen, ingen annan kan göra det. Du har gått i mellanskolan och talar lite tyska. Du måste gå. Du måste!

Och Vasiljok började arbeta hos polisen. Nu hade Stepan sitt folk överallt: de lämnade honom rapporter om de tyska planerna samt befriade fångar och hjälpte partisanerna.

En gammal smed lämnade uppgifter om lokverkstäderna åt Stepan. De satt vid vägen inte långt från stationssamhället.

— Tysken har satt igång lokverkstäderna! suckade den gamle smeden bittert. — Så är det faktiskt! s. 212

— Ja... det låter inte bra...

— Nu söker han efter verkmästare. Loken har kommit, en hel kyrkogård. Men det finns inga verkmästare.

— Jaså...

— Ja, våra verkmästare ger sig inte dit. Vi har sagt åt dem, både unga och gamla: Är det något svin, som börjar arbeta på verkstäderna, så ska det inte bli roligt för honom.

— Och de går inte dit?

— Nej! utropade smeden med glad förvåning i rösten. — Kan man tänka sig? Inte en enda man!

— Det var bra. Mycket bra, sade Stepan och torkade sig om kinden. — Men du ska gå, Anton Petrovitj!

— Jag? smålog smeden förläget. — Nej, varför då? Ni driver med mig... Jag går naturligtvis inte heller...

— Jo, du ska gå! Du ska börja arbeta. Och lok får du också reparera. Fast du ska på ditt sätt hjälpa till att förstöra dem.

— Jag förstår... svarade smeden bleknande. — Jag gör som du vill, kamrat Stepan. Verkmästarna kommer att slå ihjäl mig för det här, men jag börjar arbeta. Jag förstår.

Ingen av de människor, som hade fått sina uppdrag av Stepan, hade frågat honom eller sig själva med vilken rätt denne skägge man, som liknade en landstrykare, befallde över dem. De visste vem som stod bakom honom. Fosterlandet? Nej, fosterlandet stod bakom alla. Men det var bara han, som hade partiet bakom sig. Paritet hade anförtrott honom makten över deras själ.

Då ordföranden presenterade Stepan för folket på de underjordiska mötena, skedde det vanligen i följande ord: — Den här mannen hade kommit till dem från partiet. Alltså — från Stalin. Han var Stalins utsände, och de trodde honom.

— Vart ska du nu ta vägen, Stepan? frågade Taras sin son.

Lägerbålet hade slocknat. Endast en träpinne glödde alltjämt, täcktes av mörkblå aska och tittade som ett ensamt öga fram ur mörkret. Pjotr Petrovitj låg och sov, ihopkrupen och insvept i sin våta rock. Barberaren vred sig i sömnen och stönade.

— Jag ska gå och möta Valja, svarade Stepan, och ett varmt, ljust småleende drog över hans ansikte, som alltid då han tänkte på hustrun.

Han hade tagit farväl av henne sju dagar tidigare, ända framme vid frontlinjen. »Ja, adjö då!« hade han bara sagt. De tog numera all-

tid farväl på detta sätt. Dessa knappa ord efter den, som gick, uttryckte allt.

Stepan hade legat tryckt mot marken och sett, hur Valja tog sig fram genom det taggiga buskaget. Där borta på andra sidan skogsdungen låg den stora jorden, där var deras egen armé. Han följde sin hustrus mörka silhuett med oro och... avund. Nu tog sig Valja fram genom buskaget, sedan var det några diken, buskar igen och... de egna trupperna. Hon rusa- de fram mot dem... Röda stjärnor på mössorna... Om han åtminstone fick se dem en enda gång! Men han visste, att det inte gick för sig. Det skulle vara desertering. Det var redan illa, att han hade följt Valja till dessa buskar. Hans plats var inte där. Hans plats var på den av sorg och vrede förtärda jorden, i byarna bakom fronten.

— Nå, min pojke, sade Taras. — Hur ska det bli sen?

— Sen? skrattade Stepan. — Sen kommer de våra. Snart.

Men Taras blev plötsligt ond på honom.

— Jag frågade dig inte efter den saken! Det vet jag utan att du behöver säga det. Och du ska inte lära mig! skrek han. — Du är ännu för ung att lära mig att tro. Jag kan själv lära dig, hur man håller sin själ ren. Jag frågar dig efter en annan sak. Vad ska vi möta de våra med?

— Hur så?

— De kommer till oss genom blod. Men vad ska vi möta dem med?

Stepan kände sig plötsligt rörd av glädje. Vilken far jag har! Vilken gubbe! Han tittade med kärleksfull stolthet på sin far och kände sig som hans son och hörde hur det susade i hans släkts rötter djupt, djupt nere i denna jord.

— Vi är av god stam, far! skrattade han glatt. — Kosacker!

Gubben kastade en förvånad blick på sin son.

s. 213

s. 215

s. 214

— Vi är inte kosacker, var har du fått det ifrån? Inte kosacker, utan arbetare. Dina förfäder var arbetare liksom din farfar och farbror. Hela vår släkt är arbetare.

Men Stepan omfamnade honom glatt:

— Kosacker, kosacker! Du ska inte tvista, far!.. Han böjde sig helt nära intill honom och viskade allvarligt: — Jag ska tala om vad du ska göra, far. Du går hem! På vägen går du till de adresser, som jag ska ge dig, och utför dina uppdrag. Och när du kommer hem, ska du hälsa mor, kyssa Lonka och säga åt Nastja, att hon sätter dig i förbindelse med pålitligt folk. Det är min order. Nastja vet, hur det ska göras.

s. 216

— Nastja? utbrast gubben vresigt.

— Ja, Nastja, skrattade Stepan.

Taras strök sig över mustascherna.

— Det var bra! sade han. — Men först ska jag ge henne ett kok stryk. Får jag det? Sen ber jag henne att ta mig med dit det behövs. Nastja!

19

Åttonde kapitlet.

TILL NASTJA kom hennes skolkamrat Sinaida springande, flämtande av iver.

— O, Nastja! skrek hon från tröskeln. — Pavlik har kommit!

Nastja kände plötsligt, hur hjärtat började skälva i hennes kropp. Men hon reste sig inte ens från sin plats, utan frågade lugnt och nästan likgiltigt:

— Pavlik? Var är han nu?

Väninnan betraktade henne med girig och öppen nyfikenhet. — O, Nastja! skrek hon hela tiden. Nastjas likgiltighet förbryllade henne och förolämpade henne till och med av en eller annan anledning.

— O, så känslolös du är, Nastja! sade hon och gjorde en tillgjord grimas med läpparna. — Dig kommer ingen att tycka om. Jag mötte Pavlik på gatan, tillade hon vårdslöst. — Det var en ren tillfällighet. Kan man tänka sig!... Men hon kunde inte behärska sig längre utan skrek hänfört: — O, Nastja! Han gav mig en lapp till dig.

— Får jag den.

Nastja tog lappen och kände hur det brann i kinderna. »Nastja! Jag väntar dig klockan fem utanför skolan. På det vanliga stället. Pavlik.«

— Hur ser han ut nu?... frågade hon stilla.

— O, Nastja, Han är alldeles svart! Frukantansvärd...

Nastja försökte föreställa sig Pavlik fruktansvärd, men kunde inte. Hon mindes honom som en blåögd, klemig yngling med röda kinder. För dessa flickröda kinders skull och hans, enligt åsikten i klass 10 B, för en man opasande kärlek till poesi brukade pojkarna kalla honom »fröken«. Ingen kallade honom vid hans rätta namn Pavel. Överallt gick han under namnet Pavlik — både bland släktingar, kamrater och lärare.

Klockan var tio minuter i fem, då hon kom fram till skolan. Pavlik var ännu inte där. Nastja upptäckte fönstren till sitt gamla klassrum och tittade in genom det sönderslagna glaset. En kall och fuktig lukt strömmade emot henne från den tomma, övergivna byggnaden. Vid väggen låg sönderslagna pulpeter i en svart röra. Hennes pulpet var också där. Hennes och Pavliks. Deras segelbåt, med vilken de tillsammans hade seglat ut i livet. Det var Pavliks dikter. Segel kallade han drömmen.

Nastja stod länge vid fönstret. Det kändes vemodigt och ensamt, som det alltid gör vid ruinerna av ett kärt hus, där man har tillbringat en större eller mindre del av sitt liv. Till sist slet hon sig från fönstret och gick vidare utefter skolbyggnadens fasad. Vid huvudingången stod ett skelett och grinade mot Nastja med tänderna. Vem kan ha släpat ut det hit? und-

s. 218

s. 217

rade Nastja. Det måste vara tyskarna. . . Men varför? Hon fortsatte utmed skolgårdens staket. Träden stod nakna, svarta och förgråtna som änkor. En fuktig höstvind gungade deras kronor. De stönade och lade sig på sidan. Först föll ett träd, sedan ett annat. . . Nastja, som inte förstod vad det var fråga om, kastade en förskrämd blick över staketet och fick se tyska soldater i bara skjortärmarna. De arbetade för fullt med att hugga ner träden på skolgården.

s. 219 — Nastja! hörde hon plötsligt en röst viska bakom ryggen.

Hon vände sig häftigt om. Pavlik sträckte fram armarna mot henne.

Hon såg på honom och ryggade tillbaka. Herre Gud, vad hade de gjort med honom? Pavlik var mager, svart och trasig. Var har du dina glada, blå ögon, Pavlik? ville hon skrika. Det luktade svett och dålig tobak om honom.

Han såg hänfört på henne.

— Så ser du alltså ut nu! mumlade han förvirrat och sänkte vördnadsfullt armarna.

— Och du. . . så där!

Han märkte först nu fasan i hennes blick och sänkte huvudet.

— Hur så? frågade han och såg i marken. — Är jag hemsk?

— Jaa. . . Du är hemsk. Alldeles svart.

Han skrattade kort och bittert.

— Det är bra, att du är hemsk, sade hon leende och lade sina händer på hans skuldror. — Hemsk, det betyder att du har varit hederlig.

— Ja, svarade han ivrigt och grep henne hårt om händerna. — Jag är ren och hederlig för dig, Nastja.

— Och inte bara för mig? frågade hon försiktigt.

— Nej, för alla.

s. 220 Hon skrattade glatt.

— Och jag? Är jag hemsk?

— Du? utropade han med hänförelse. — Du har blivit stor. . . Och vacker. . .

— Men jag är också. . . hederlig, viskade hon och sänkte blicken.

— För alla?

— För dig också.

Han tryckte hennes hand tyst och tacksamt i sin. Nu stod de tysta utan att se på varandra.

Med ett tungt stönande föll ett träd i skolparken.

— Vad är det? frågade Pavlik med bävan.

— Tyskarna hugger ner parken. . . svarade Nastja.

Hennes ansikte blev plötsligt alldeles blodrött. Han rodnade också.

— Vår park? viskade han. — Minns du?

— Ja, svarade hon knappt hörbart. Han hörde inte svaret, men kände det på läpparna som denna första och enda kyss i parken.

— Där var det också ett träd. . . sade han suckande. — Minns du?

— Ja, jag minns.

— Jag ristade in bokstäverna P och N.

— Och ett hjärta.

— Minns du?

— Ja, jag minns det.

Åter hördes en såg gnissla, ondskefullt och s. 221 rasande. . .

— Nu sågar de i. . . hjärtat. . . sade Pavlik nervöst. — Fy tusan! Jag kan inte höra det där ljudet! Nu går vi, Nastja!

De följde staketet och stannade först vid den stora stenen under linden. Här hade de brukat träffas ända sedan åttonde klassen. Nastja satte sig på stenen. Pavlik slog sig ner i det gula gräset bredvid henne. Båda satt tysta. Den tyska sågen hördes hit som ett myggsurr. Nastja såg rakt ut i luften. Hon ville hela tiden fråga, var Pavlik hade varit och vad han hade gjort, men något hindrade henne, hon visste själv inte vad.

— Nå, var är våra kamrater?... Hela klassen? frågade Pavlik.

— Det är olika med den saken.

— Ja... De är skingrade, förstås. Var är Fjodor? Minns du, han drömde alltid om att bli konstruktör? Uppfinna en evighetsmotor. Den lustige Fjodor!

— Han är i armén. Vi har ingenting hört från honom. Han har kanske stupat.

— Han är lycklig!

— Är det lyckligt att stupat? undrade Nastja.

— Nej, men är där — det är lyckligt. Om han har stupat, så är han i alla fall lyckligare än vi. Vi kommer ändå att duka under, mejas ner som gräset på stäpperna...

Nastja svarade inte.

— Och var har du dina väninnor? Marusja?

— I fängelset...

— Galja?

— I Tyskland...

— Lisa?...

— Hon kallar sig Louise nu.

— Har hon sålt sig åt tyskarna? undrade Pavlik.

— Nej. Nu är hon med italienarna. Tyskarna är ena riktiga svin, säger hon, men italienarna tycks gå an...

— Sköka!

Nu hördes yxslag i närheten av dem, och ett träd föll brakande till marken. Staketet darrade. Fuktiga blad och flisor yrde över det unga paret.

— De hugger! De hugger! sade Pavlik nervöst. — Hela vår generation hugger de av vid roten...

— De kommer inte att lyckas, mumlade hon tyst.

— Kanske inte, svarade han med en axelryckning. — Men de stympar allt... han reste sig och borstade bladen från byxorna. — Ska vi inte gå nu?

De fortsatte sin väg.

— Du har blivit så bitter... så hård, Pavlik, sade hon oroligt, saktade stegen och frågade plötsligt: — Var har du varit Pavlik, vad har du gjort?

Han skrattade till och stannade.

— Det är en lång berättelse, lilla Nastja, sade han och skakade på huvudet. — Och jag har redan berättat den så många gånger för dig...

— För mig? undrade hon.

— Ja. I mina tankar, svarade han leende. — På vägen hit berättade jag hela tiden allt för dig om och om igen...! Men nu när jag är här, så vet jag verkligen inte hur jag ska börja.

— Men notisen i tidningen, sade hon tyst och utan att se på honom.

— Läste du den?

— Ja.

— Och förbannade?

— Nej. Tyckte synd...

han rynkade sina pojkaktiga ögonbryn med martyrmin.

— Det var onödigt... Varför? Det var onödigt att tycka synd om... Det sårar mig. Du skulle ha förstått.

— Hur skulle jag ha kunnat förstå? sade hon s. 224 knappt hörbart. — Jag försökte...

— Förstår du? sade han ivrigt och grep hennes hand. — Förstår du, allt hände som i en vansinnig dröm... stötvis... Där var de våra... plötsligt var de borta... och där var — tyskarna... Jag förlorade fattningen... Jag hann inte tänka över någonting. Vad skulle jag göra med mig själv, hur skulle jag leva? Och så kom den där kallelsen... Alldeles oväntat... Jag uppmanades att inställa mig på deras tidningsredaktion. Men varför valde de just mig? Medarbetarna talade senare om för mig, att de kallade alla, som hade arbetat i »Bolsjevist-skaja Pravda«. Men jag hade ju inte arbetat

s. 223

s. 222

s. 224

där. . . Jag hade bara fått några av mina dikter tryckta där. Minns du?

Hon nickade och rodnade. Hon mindes dikterna om skolan och seglet. De var tillägnade henne. I tidningen hade det också stått: »Tillägnas N.« Bara en bokstav, men alla i klassen hade genast förstått, vad det var frågan om. Nastja hade blivit ond på Pavlik. De sade inte ett ord till varandra på tre dagar.

— Det var Iverskij, en halt jäkel, som blandade mig in i det där! fortsatte Pavlik. — En obegåvad poet. . . Ett sånt där svin utan minsta begåvning, förstår du! . . . Men hos tyskarna hade han blivit huvudfiguren på redaktionen. Det var han, som blandade in oss alla. Det var han, som gjorde upp listan. Ja, så var det. Vad skulle ni göra? Vad skulle jag ta mig till?

Han kastade en bönfällande blick på Nastja. Hon svarade inte.

— Ja. . . sade han eftertänksamt. — Jag skulle ha låtit bli att gå dit. Jag skulle aldrig ha gått dit. Men, du förstår, jag tappade alldeles fattningen. Och mor — han skrattade bittert — mor, hon klängde sig fast vid mig och skrek och grät och bad, att jag skulle gå dit för Guds skull, annars skulle de slå ihjäl mig! Ja. . . så gick jag dit förstår du. Jag var fast besluten att vägra, säga att det måste vara ett misstag och förklara, att jag inte var tidningsman. . . Men ingen ville höra på mig. På redaktionen satt en officer från Gestapo. Alla smög sig förbi honom. Iverskij räckte mig en notis och sa: »Redigera den!« Ja, jag tog och redigerade den. . . En oskyldig notis, utan innehåll. . . Fem rader. . . Sådana notiser brukar aldrig signeras, men Iverskij skrev med flit under den med mitt fullständiga namn. Då jag fick se det i tidningen — sade han och bet sig i läpparna — tänkte jag genast på dig, Nastja. . .

Pavlik sänkte huvudet och försökte behärska tårarna. Nastja teg.

— På det sättet blev jag stämplad, fortsatte han och svalde en klump. — Iverskij sade åt mig, att jag nu måste skriva dikter — ett ode över tyskarnas ankomst till vår stad. Jag svarade, att jag inte kunde skriva oden. Han svarade: »Försök!« Jag sade, att jag inte kunde skriva något alls på så kort tid. Han gav mig tre dagars frist och lät mig gå hem. Och så var jag ensam. . . hemma. . . Jag var så orolig, att det inte kunde beskrivas. Jag rörde inte ett papper. Jag visste, att jag inte skulle kunna skriva sådana dikter. Jag talar om allt för dig, Nastja, sade han och såg henne i ansiktet för första gången under sin berättelse. — Jag talar om allt, som det var, även om det är bittert för mig. En eller annan notis till skrev jag kanske. . . men dikter! dikter! De måste ju skrivas med hjärtat, det vet du!

— Nå, hur gick det? frågade Nastja lågmält.

— Då beslöt jag att fly. Bort från staden. Och så flydde jag.

— Jag vet det. . . annars hade jag inte kommit idag. . .

— Jaså? sade han med ett förläget leende.

— Ja, jag trodde väl det. . .

— De sökte efter dig.

— Ja. . . Mor har berättat det. . . Nu ska du s. 227
höra. Jag beslöt att ta mig fram till de våra. Men vid Don greps jag av tyskarna, misshandlades och stuvades in i en godsfincka. Så satte sig tåget i rörelse. Vart de förde mig, visste jag inte. Kanske till något läger. Kanske till Tyskland. Först ett långt stycke på andra sidan Dnjepr lyckades jag fly från tåget. Och där stod jag ensam på främmande jord. . .

Han strök sig över pannan.

Nastja teg.

— Det var fullständigt okända trakter för mig! fortsatte Pavlik. Där hade kriget inte varit på länge. Och tyskarna kände sig hemma i städerna. I Kiev sprang tyska officersaspiran-

ter omkring på gatorna. Folket var pinat och nertryckt. Jag gick genom allt detta som genom en fasansfull natt och tänkte: Vart ska jag ta vägen, vad ska jag ta mig till? Vem är jag egentligen, Pavel Basjanov?

— Hur kunde du tvivla på det? sade Nastja.
— Du är — ungtkommunist.

— Ja, log han och skakade sorgset på huvudet. — Det vet man inte än. . .

Hon kastade en förvånad blick på honom.

— Har du tänkt någon gång på varför du och jag och klasskamraterna är ungtkommunister, Nastja? Har du inte gjort det? Det hade inte jag heller. Men där borta började jag tänka och grubbla.

— Jag förstår inte riktigt. . . suckade Nastja.

— Men fråga dig du: »Varför är jag ungtkommunist?« Både du och jag och alla de andra gick ju bara in i kommunistiska ungdomsförbundet, utan grubbel, sökande eller val, och många gjorde det utan minsta eftertanke.

— Men ska det var nödvändigt att. . . grubbla?

— Ja! svarade han med övertygelse. — Människan går genom grubbel och kval som stålet genom den renande elden, och blir först då människa. Men vi satte först på oss de röda halsdukarna och sedan ungdomsförbundets märken. Mycket enkelt. Och så började vi drömma om livet. Vi drömde så belåtet om det, att man riktigt skäms, när man tänker tillbaka. Men där borta — avbröt han sig häftigt — där borta stod jag inför ett vargliv. Och jag var ensam. Det fanns ingen annan. Förstår du?

— Ja, det förstår jag. . . viskade Nastja.

— Vi har alla blivit ensamma, var och en i enrum med sitt samvete. Och var och en av oss måste själv välja sin väg ut i livet.

— Var och en tänker på att rädda den egna livhanken, men man borde tänka på att rädda sin själ, mumlade hon.

— Vad menar du?

— Ja, så brukar min far säga.

— Själ! skrattade han. — Vi tänkte inte på själen i vår klass. Jag visste inte ens, om jag hade någon själ. . . Men då den började droppa blod, så kände jag den. . .

— Vad kände du?

Han svarade inte. Han stod med huvudet framåtsträckt och lyssnade till något.

— Är det sågen igen? frågade han osäkert.

— Eller är det bara jag, som inbillar mig? . . .

— Det är bara du som inbillar dig. . .

— Ja! Han skrattade nervöst och förläget.
— Nu kommer sågen! Men där borta på andra sidan Dnjepr tyckte jag mig hela tiden höra steg. . . steg bakom ryggen. . . Vad kan det vara med mig? undrade han och rynkade pannan.

— Du har blivit gammal, Pavlik! anmärkte hon plötsligt. — Du verkar så gammal nu. . .

— Ja, aderton år.

— Mera! Du är äldre.

— Ja, äldre, erkände han. Sjutton och ett halvt plus ett halvår under tysken. Men vad kunde det vara med mig? Jo! Jag var ensam. Alldeles ensam med min själ. Han skrattade bittert. — Ensam! Och jag hade aldrig varit ensam förut. Även på bio gick vi kollektivt, alla tillsammans, minns du?

— Ja, jag minns.

— Men där borta var jag alldeles ensam och hade många vägar framför mig. Nej, inte vägar utan stigar, dem är det svårare att välja mellan. Och jag måste välja själv.

— Välja? undrade hon.

— Ja, välja. Hur så?

— Nej. . . Fortsätt du bara. . .

— Ser du, där borta på andra sidan Dnjepr ger de ut tidskrifter. På ryska och ukrainska. Broschyrer. Tidningar. De skildrar i alla kulörer det paradisiska livet i Tyskland. Tyskland kallas Europa, och vi ryssar är asiater, säger

de, som inte har sett Europa och inte känner det. Varenda dag bespottade de i sina tidningar det heligaste, som vi hade — du och jag... Och jag läste det... Förstår du?

Hon teg och såg uppmärksamt på honom.

— Jag läste allt. Det ena efter det andra. Jag svalde det som gift och sade: Försök bara förgifta min själ! Ja, så var det. Men efter att ha svalt kastade jag upp det. Det var inte gift utan kräkmedel. Det var äckligt... Han spottade. — Men det fanns också andra broschyrer. Slugare. De var skrivna... hur ska jag förklara det?... i en viskande ton. Förstår du? En insmickrande viskning i själva örat... De viskade också om socialismen. Mycket dimmigt, knappt hörbart, men i alla fall! Och allra mest om kulturen. Ett lockande ord! Inte sant? Eller om den ukrainska nationen. Eller om ungdomens mission. Och i de broschyrerna smickrade de till och med den ryska ungdomen. Det läste jag också. Och på allt detta grubblade jag ensam... Har jag inte blivit gråhårig? frågade han plötsligt.

— Nej... Inte vad jag kan se...

— Det är precis som mor. Hon påstod, att det var solen som hade blekt mitt hår. Men hon började gråta i alla fall... Ja, så var det tidskrifterna... Det fanns också litterära tidskrifter. Där kunde man få in dikter, och ämnet behövde inte vara politiskt. Dikter i största allmänhet. Förstår du?

— Nej, sade Nastja.

Han skrattade till.

— Det gjorde inte jag heller. Men det påstods så i alla fall. Sådana där dikter om blå himmel och djupa ögon... I största allmänhet. Några började skriva. Och fick äta sig mätta. Men jag svalt. Jag svalt hemskt, Nastja, jag kan inte ens tala om för dig, hur det var! Potatisskal var en festmåltid för mig. Och diskrester... Vet du, Nastja, nu har jag fått re-

spekt för diskrester. Paris' mage! Men från alla väggar skrek plakaten mot mig: »Unge man! Tyskland väntar dig!« Och petljuraklubbarna¹ slog upp sina portar: »Unge man! Kom och roa dig och dansa och glöm, att du har en själ i blodet!« Och magen kurrade: »Skriv dikter för tidskrifterna, om vad som helst, och ät dig mätt!«

— Men själen? frågade Nastja tyst.

— Vad menar du?

— Jo, hade inte själen något att säga dig?

— Det ska vi tala om sen. Jag vill bara säga, att jag hade att välja. Och jag valde. Jag tog alla dessa vägar och stigar som tömmar i händerna och började välja. Vart jag skulle styra min häst. Och plötsligt visade det sig, att det bara fanns två vägar. Det fanns många stigar och återvändsgränder, men bara två vägar, Nastja. Tyskarna — eller Ryssland. Och jag — sade han tyst — jag valde.

— Vad valde du då, Pavlik? frågade hon knappt hörbart.

— Det ska jag tala om... Men först ska du komma ihåg — jag var ensam. Runt omkring mig bestämdes livet av varglagar. Jag var hemskt hungrig. Jag blödde till själ och kropp. Jag hade många steg bakom mig. Och allt, som var heligt för mig, bespottades varje dag. Röda armén var någonstans långt, långt borta, ja, jag visste inte ens, om den fortfarande fanns till — eller inte... Och jag valde — sade han stilla och med inlevelse, utan att se på Nastja — jag valde kommunismen, Ryssland, ungdomsförbundet.

Nastja suckade plötsligt glatt och med lättnad.

¹*Petljura*, en av de vitas ledare under striderna i Ukraina 1918. Övers. anm.

— Pavlik! ropade hon. — Så hemsk du är, Pavlik! Inte ska man berätta på det sättet? Jag visste inte, vad jag skulle tro om dig.

— Men nu är jag inte samme ungtkommunist som förr, tillade han skyndsamt. — Nu har jag blivit en ungtkommunist, som inte är rädd att dö för sin övertygelse. Förstår du, va?

— Ja.

— Och om jag nu blev kallad till redaktionen, visste jag nog vad jag skulle göra, sade han leende.

Han tog hennes händer i sina och såg henne in i ögonen.

— Ja, lilla Nastja, det var hela berättelsen om mina öden och äventyr. Nu måste du berätta. . . Vad har du grubblat på, hur har du sökt och valt?

— Jag har inte mycket att berätta, svarade hon förläget. Hur skulle jag tänka på sådant! Du var ju den klokaste av oss i klassen, och flickorna kallade dig filosof, när de ville retas. Men jag är bara en vanlig flicka. Jag lever bara som samvetet bjuder.

— Samvetet! Det var ett bra ord, sade han skrattande. — Det är synd, att vi så sällan fick höra talas om det.

— Varför skulle man tala om det? Samvetet är en sak, som man måste äga, men man behöver inte tala om det. . .

Han såg kärleksfullt och uppmärksamt på henne.

— Du har också blivit äldre, Nastja, sade han.

— Gammal?

— Nej. Men förut var du en ung flicka. Och nu finns det inga unga flickor längre. . .

— Nej, det är sant. . .

— Jag har så mycket vackert att säga dig, lilla Nastja! yttrade han lågmält. — Alla vackra ord som finns i språket, och många fler, som jag har tänkt ut själv.

— Det behövs inte! sade hon förskräckt.

— Jag bar dem så varsamt för att inte tappa dem på vägen.

— Säg inget! bad hon åter och dölde ansiktet i händerna.

— Ska jag inget säga? undrade han med ett sorgset leende. — Ja, som du vill då. . . Han sänkte undergivet sina armar.

— Nu är det inte tid att tänka på sin lycka. . . viskade hon. — Man skäms.

— Men om kärleken?

— Inte om kärleken heller. . . Det behövs inte. Jag vet ju ändå. . .

— Och jag?

— Du vet också.

— Nastja! utbrast han och sträckte armarna mot henne.

— Det behövs inte! hejdade hon honom strängt. — Inte nu. Sedan.

— Sedan? Han skrattade bittert. — Kommer det att bli något »sedan« för oss?

— Ja! Ja, Pavlik!

— Som du vill då! sade han harmset. — Jag ska inget säga. Men jag ville bara tala med dig om. . . kärleken, därför att det här kanske är vårt sista möte. . . Jag ska ge mig iväg.

— Ska du ge dig iväg?

— Ja. I morgon.

Hon frågade inget, fastän det kändes som om hjärtat stannade i bröstet på henne. . .

— Jag har bestämt mig för att ta mig fram till de våra, Nastja, sade han tyst. — Jag är aderton år, jag kan redan kämpa. . .

Fylld av stolthet såg han på henne och frågade:

— Inte sant?

— Jovisst, svarade hon tveksamt. — Visst är det sant. . . Och det blir lättare för dig.

— Lättare? undrade han. Han hade inte väntat ett sådant svar.

— Ja, lättare. Där slås de öppet, och dör man, så är det i alla fall bland sina egna.

Han blev ond:

— Vad skulle jag annars göra, som inte blir »lättare«, va?

— Kämpa som vi gör, svarade Nastja kort.

— Vilka — ni?

— Den underjordiska rörelsen, viskade hon tyst.

Han kastade en förvånad blick på henne:

— Finns det en underjordisk rörelse? Finns det? frågade han viskande.

— Ja, svarade hon med en axelryckning, tittade på honom och skakade på huvudet. — Har du, Pavlik, vandrat genom hela Ukraina utan att se ett spår av partisanerna eller den underjordiska rörelsen?

Han sänkte huvudet.

— Jag berättade ju för dig, sade han urskuldande. — Jag sökte, grubblade, valde...

— Men de kämpade och dog, avslutade Nastja meningen. Hon suckade. — O, Pavlik!

Han teg utan att se upp.

Sedan frågade han försiktigt och tyst, fortfarande utan att se på Nastja:

— Kan jag... komma till er?

Hon log glatt.

— Naturligtvis, Pavlik.

— Tror du på mig?

— Hur skulle jag kunna annat, svarade hon rättframt. — Jag har ju sagt dig — jag älskar...

20

Nionde kapitlet.

TARAS VAR PÅ VÄG HEM till sin stad. . .

Han hade bråttom. På tre månader hade han inte varit hemma och hade inte hört något hemifrån. Levde de ännu där hemma? Var de friska och krya?

Någonstans på vägen mötte han nyåret 1943. Daggryningen var purpurröd och blodig. . . Det blir ett blodigt år! tänkte Taras och skakade på huvudet. I blod har vi slagits ner, i blod ska vi också befria oss.

Det började bli svårt att ta sig fram på vägarna, som han nu följde. Det fanns ännu ingen verklig snö, och höstgyttjan hade stelnat i frusna klumpar. Det var tungt att gå. Som tur var hade han tagit med sig sin varma pälsrock för att byta ut den mot något matnyttigt. Det gjorde han nu inte, men i stället kom den honom själv väl till pass.

Taras hade bråttom. Han hade med sig en påse spannmål och lite potatis — det var allt som han hade lyckats komma över i de skövlade byarna. Men huvudsaken var att han hade med sig glada nyheter hem. Kanske visste de, kanske visste de inte. De levde så instängt. . . Nu skulle han tala om för dem, triumferande och långsamt, att det hade gått dåligt för tyskarna vid Stalingrad. Och det gick rykten om

att de egna trupperna hade slagit till vid Don. Satt in en hård stöt.

Han fick veta detta av folk på den stora landsvägen. Här spreds alla nyheter snabbt. De bekräftades av folk, som han besökte med ledning av Stepans adresser. Och Taras hade själv ögon att se med. Den stora landsvägen är som en öppen karta, det gäller bara att kunna läsa den. Tyskarna får stryk, de har börjat fly! tänkte Taras skadeglatt.

Vid ett tillfälle, då han övernattade i en by, fick han höra röster och buller på gården. Han steg upp och gick ut. Hela gården var full av poliser. De stojade och hojtade och skockade sig kring en kärra, och Taras gissade genast, att de höll på att ge sig iväg. Han lyssnade. »Mina herrar, mina herrar!« skrek en. »Vi måste vänta på chefen. Han ger order.« — »Vad ska det tjäna till?« skrek en annan. »Nej, mina herrar vi ger oss iväg.« — »Nej det går inte för sig, mina herrar!« Man hörde inget annat än »Mina herrar! Mina herrar!« Taras kunde inte behärska sig utan brast ut i skratt.

— Hur är det fatt, mina herrar? sade han och plirade illmarigt. — Är kamraterna. . . på jakt efter er? Va?

Detta budskap förde han med sig hem som det allra käraste: de egna höll på att driva tyskarna på flykten.

När han kom hem, skulle han samla de sina kring sig och säga: »Jag ber att få gratulera, kära familj! De våra är på väg!« Han skulle se på Andrej. Det skulle han absolut göra. Ingen-ting säga, bara se. Så att sonen böjde sitt huvud i skam.

Därefter skulle han kalla Nastja till sig. Först skulle hon ha ett kok stryk. . . Nej, riktigt så menade han naturligtvis inte. Han skulle naturligtvis inte slå henne, men skälla på henne skulle han. »För sin far får man inte dölja något — varken fästman eller arbete«, fick han säga till henne. Och sedan kunde han fortsätta:

s. 240 »Vår berömde partisekreterare, min son och din bror, Stepan Jatsenko, ger dig uttrycklig order att sätta mig i förbindelse med pålitligt folk, som du känner. Se till att det blir gjort!«

Sedan kunde han börja prata med gubbarna. Med alla som ännu levde, ännu andades. Han skulle tala i enrum med var och en, försiktigt som Stepan hade lärt honom. Han skulle anpassa sina ord efter var och en.

Han skulle säga: »För oss själva är vi alla hederliga. . . Men man får inte begrava sin hederlighet i förvaringskistan som flickan sin hemgift. Nej, du ska lägga fram din hederlighet på bordet, sätta in den i kampen!«

Nu hade han inte långt kvar till staden. . . Den syntes ännu inte, den var dold i dimman, men hjärtat kände den redan och drev på honom. . . Äntligen skymtade de välbekanta fabrikskorstenarna.

Taras stannade och tog av sig mössan.

Staden hade många skorstenar — som ett stort fartyg. Skorstenar, skorstenar — som ett stort fartyg. Skorstenar, skorstenar, skorstenar. . . Nu var de döda, och ingen rök steg upp från någon av dem, men förr i tiden hade Taras känt igen varje rökslinga och kunnat urskilja varje skorstensvissla på rösten. . .

— Jag ska uppleva det! sade han och knöt nävarna. — Jag ska uppleva det! Få se dem s. 241
ryka som förr om åren. . . Det ska jag!

Och han rullade sin skottkärra framåt.

Nu var Taras framme vid yttergatorna, som sluttade ner mot centrum. Här kände han varje sten. Vartenda hustak. Han betraktade med rörelse de välkända gatorna.

— Allt är sig likt! smålog han glatt. — Allt är som förr. Lika litet som inkräktaren kan förvandla vår själ, lika litet kan han göra om våra städer och våra vanor efter sitt mönster. Allt är sig likt. . .

Det var bara en sak, som hade kommit till — galgen. Taras stannade motvilligt.

Han hade mött många galgar på sin väg och borde vid det här laget ha hunnit vänja sig vid dem. Men man kan inte vänja sig vid galgen.

I denna galge hängde en ung flicka. Späd och mager som ett litet barn. Det lilla flickhuvudet hade sjunkit ner mot skuldran i en hjälplös grimas.

Taras gick närmare, tittade efter och började plötsligt skrika så förfärligt, att stenarna på trottoaren borde ha darrat.

— Nastja! skrek han och föll medvetslös ihop.

. . . Han vaknade till sans hemma i sin säng. Över honom böjde sig hustruns förgråtna, rynkiga ansikte. s. 242

— Mor! ropade han tyst. — Vad är det med flickan? . . . Vad har hänt? . . .

Hon tryckte sig mot hans bröst och började gråta.

Han smekte hennes grånade hår.

— Tyst, mor, tyst! sade han knappt hörbart. — Nastja behöver inga tårar. . . Så brast han själv ut i förtvivilade snyftningar.

Pavlik stod vid dörren med huvudet sänkt. Han kunde inte gråta mera. Det var han, som hade funnit Taras och kört hem honom

på skottkärran. Han kände igen honom på det fruktansvärda skriket: »Nastja!« Han hade skrikit likadant själv den första dagen.

Men han kunde inte gråta längre. I två dagar hade han stått vid galgen, bredvid Nastja. Honom var ingen på jakt efter, tyskarna hade nu inte tid att tänka på honom. Han hade sett på Nastjas blåa ansikte och hennes ögon, som var täckta av dödens tunna slöja. Han hade tyckt att Nastja talade till honom. Hon hade alltid varit tystlåten. Hon hade alltid kunnat tala utan ord: »Du ska hämnas mig, Pavlik, inte sant?« hade hon frågat. »Ja!« viskade han. »Lär mig att hämnas på det rätta sättet!« Hon teg. Endast hennes sorgsna mun böjdes nästan ironiskt. Hon hade mött döden stolt. Hon hade skrattat bödlarna i ansiktet. Men Pavlik tyckte, att det var åt hans hjälplöshet hon skrattade: »i varje fall inte med dikter, Pavlik. Dikter behövs inte här!«

— Min lilla flicka! Min lilla flicka! mässade mor Eufrosyne. — Varför gjorde de detta med dig, oskyldiga flicka! Inte hade du stulit. Du hade inte gjort en människa något för när. . .

— Tyst, mor, tyst, viskade Taras svagt. — Du får inte sära Nastja.

— Om de åtminstone lät oss begrava henne! grät Eufrosyne. — Kyssa hennes små blåa ögon. . . Tvätta henne ren. . .

— Tyst, mor, tyst! Nastja behöver ingen sådan själamässa.

— Vi ska hämnas allt, sade Pavlik sakta. — Låt oss bara att göra det på rätt sätt.

— Vem är det? frågade Taras och pekade på Pavlik.

— Det är Nastjas kamrat, sade Antonina. — Det var han, som körde hem er.

— Jag fruktar inte för mitt eget liv, sade Pavlik med rörelse. — Men vad jag än finner på — så är det för litet för Nastja. Hon var ju så. . . så. . .

— Henne ska mina söner hämnas! mumlade Taras. — Folket ska hämnas, det glömmes inte! Han kom plötsligt att tänka på något och s. 244
lät blicken glida över människorna kring sängen som om han sökte någon. — Var är Andrej? frågade han och rynkade ögonbrynen. — Varför deltar han inte i vår sorg?

— Andrej? Han är inte här. . . viskade Antonina och brast plötsligt ut i gråt.

— Men var är han då?

— Andrej har gett sig iväg. . . Han gick strax efter er.

— Vart?

— Det talade han inte om. Han sa bara: Säg till far, att han nog kommer att få höra talas om mig. . .

— Jaså! sade Taras. — Då är jag ensam nu! Han tittade på de förgråtna kvinnorna. — Varför har ni lagt mig till sängs? Jag kan inte ligga nu. Jag måste gå upp.

Han steg upp och rätade långsamt på ryggen.

— Ge mig min kapp. . . sade han dovt. — Jag har svårt att klara mig utan kapp. . . nu.

Man gav honom kappen. Stödd på den gick han genom hela rummet fram till Pavlik.

— Vad heter du? frågade han och stannade framför honom.

— Pavel.

Taras såg länge på honom under tystnad.

Därefter yttrade han sakta:

— För mig till pålitligt folk. . . Nastja är s. 245
borta, så du får klara det. Det kan inte hjälpas. I blod har vi slagits ner, i blod ska vi också hämnas. Det kan inte hjälpas. Det kan inte hjälpas. . .

Nästa dag gick Taras till Nasar. Han fann honom liggande i vit skjorta under ikonerna.

— Vad är det med dig, Nasar? frågade han ängsligt.

Grannen vände långsamt ansiktet mot honom.

— Är det Taras! viskade han med ett blekt småleende. — Du kom i tid! Då fick jag ändå återse dig.

Taras satte sig vid sängen och såg försiktigt på Nasar. Grannen var nu tyst och fridfull, som om allt jordiskt hade lämnat honom. Inget fanns kvar av hans gamla oro och beskäftighet. Han hade redan tagit farväl av jorden. Han hade inget kvar att utträta där.

— Det var inte bra, Nasar! sade Taras och skakade förebrående på huvudet. — Du har valt en dålig tid.

— Det är inte jag som har valt. Döden har skickat kallelse efter mig.

— Men gå inte dit! Ge dig inte!

— Döden är ingen tysk, för döden måste man böja sig, svarade Nasar kort och suckade.

s. 246

— Jag hörde om din sorg, granne. De kommer att avrätta alla. Några avrättas fort, andra som vi — långsamt. . .

— Du får inte dö, Nasar! sade Taras åter. — Jag har ett ärende till dig.

— Jag har gjort mitt i livet, viskade Nasar sakta. — Du får förlåta mig, granne.

De var båda tysta och försjönk i sina egna tankar. Här lever man på jorden och ens rötter går så djupt ner, tänkte Taras med förvåning. Men människan lämnar jorden så lätt som om hon aldrig hade levat. Vad är då döden? Varför skulle man frukta döden? Det är lätt att dö, det är mycket svårare att leva!

— Förlåt mig mina synder mot dig, granne, viskade Nasar stilla och högtidligt. — Förlåt mig i Kristi namn, döm mig inte!

— Gud förlåter! svarade Taras. — Och jag har inget att förebrå dig, granne.

— Gud ske pris!

De tystnade åter.

— Gud? sade Nasar. — Om det finns en Gud, så har jag syndat mycket inför Honom. Det är mycket smuts, som har fastnat vid mina hjul under vandrigen på jorden. . . Men jag ska själv stå till svars för Honom. Om Han finns. Annars. . . ska maskarna förlåta. . . Han drog djupt efter andan. — Jag var flärdfull, vinningslysten och klandersjuk. Jag följde inte lagen — det må min hustru förlåta mig. . . och människorna. . . Han drog åter efter andan och slutade: — Men inför fosterjorden står jag ren och obefläckad.

s. 247

— Ja, Nasar, sade Taras. — Det vet alla.

— Då de våra kommer. . . Säg det till dem, Taras.

— Ja, det ska jag göra!

— Du ska säga så här: Nasar Gorovnoj levde okuvlig och dog utan att ha böjt sig.

— Det ska jag säga, granne. Det ska jag säga!

— Och att jag inte kastade några handgranater på tyskarna, det får de förlåta mig. . . sade han sakta och urskuldande. — Jag var gammal. Och inga handgranater hade jag. . .

Plötsligt skakades det lilla huset av en fruktansvärt kraftig explosion. Fönsterrutorna krossades. Murbruk föll ner från taket.

— De låter mig inte ens dö i lugn och ro, suckade Nasar bittert.

Den ena explosionen följde nu på den andra. Nasars lilla hus knarrade och stönade i alla toner. Alla plankor darrade. . .

Lonka kom inrusande med andan i halsen och skrek:

— Är du här, farfar? Tyskarna spränger staden! s. 248

— Vad för något? undrade Taras.

— Tyskarna spränger staden! skrek Lonka.

— De ger sig iväg!

— Ger sig iväg? Vad menar du?

Taras tog sin kapp och sprang ut efter Lonka.

— Vi får inte låta dem komma undan! skrek han i förbifarten.

Han fortsatte springande nerför gatan, bultade med kappen på alla fönsterluckor och skrek:

— Hallå! Kom ut, gott folk! Tyskarna håller på att ge sig iväg! Vi ska inte låta dem komma undan! Kom ut, goda män!

Folk började redan samlas omkring honom.

— Låt dem ge sig iväg! skrek någon ur hopen. — Vi har inte bjudit dem hit! Åt helvete med dem, och Gud ske lov!

— Vad är det du vill, Taras?

— Vi ska inte låta tyskarna komma undan! skrek han. — Vi måste ta död på dem här!

— Det sker utan vår hjälp, Taras!... Vi är väl inte soldater. Det här är inte vår sak.

— Inte vår sak? vrålade Taras. — Vad ska det betyda? Vems sak skulle det då vara? Om vi låter tyskarna komma undan, kommer de snart hit igen och förtrampar vårt liv och hänger våra barn. Vi får inte låta tysken komma undan! I jorden med dem! I jorden!

Han sprang genom staden och hötte med sin kapp. Lonka var hela tiden vid hans sida. Från alla håll kom arbetarna redan springande. Många av dem hade vapen, Gud visste var de hade fått dem ifrån...

Med en maskinpistol i handen och handgranater kom också Pavlik springande. Då han rusade förbi galgen, kastade han en blick på Nastja. I skymningen syntes inte hennes ansikte. Endast en sorgsen silhuett, som avtecknade sig i blått mot den av flammande bränder upplysta himlen. Men Pavlik visste nu, att Nastja välsignade honom till kamp och död.

— Synd att man inte har ett gevär! ropade Taras bittert. — Synd att vi inte har ett gevär, Lonka!

De sprang ner mot stadens centrum och torget, som fortfarande var inhöljt i rök efter explosionerna. Genom rök och brandos, genom moln av tegeldamm, genom de svart lågorna, som glupskt slickade stenarna, såg Taras sin egen stad... Hus, som var stela av fasa, ihopkrupna, dödligt sårade och gripna av elden, föll i hans åsyn ihop till formlösa klumpar av svart sten...

Taras stannade, uppskakad och nerstämd av den nya sorgen.

Han stönade förtvivlat och förde handen till hjärtat. s. 250

Vad hade de gjort med staden! Vad hade de gjort med Taras' ögonsten, barbarerna! I går hade han sett sin lilla flickas blåa lik dingla i galgen, nu såg han sin kära hemstad vrida sig på bålet...

Genom röken smög sig de retirerande tyskarna som tjuvar. Deras vagnar hopades bland ruinerna på gatan och körde in i varandra. I panik flydde chaufförerna och soldaterna. Officerarna stack ut sina revolverar från bilarna och röt åt de flyende...

Taras fick se dem.

— Där är de! skrek han och pekade på tyskarna. — Där är de! Ser ni dem, gott folk? Döda dem då! Slå ihjäl dem!

Han lyfte sin knöliga gubbkapp över huvudet. Han var hemsk att skåda i detta ögonblick, med kappen i händerna, gråhårig, barhuvad, belyst av skenet från den brinnande staden...

— Farfar! hörde han Lonkas röst. — Här ligger ett vapen! Ta det!

Taras vände sig efter rösten. Lonka böjde sig över något.

— Kom, farfar, ta det!

Taras sprang fram och fick se en död tysk, som låg med ett vapen vid sin sida.

— Vem har dödat honom? frågade Taras s. 251
hest.

— Någon av de våra... fabriksarbetarna... Tyskarna flydde nyss förbi här. Hör du, farfar, de skjuter!

— Jaså! skrattade Taras vresigt. — På det viset! Vi ska minsann visa, att vi kan ta ett nappatag själva! Sätt igång! Han böjde sig och tog upp en kulsprutepistol och en väska med handgranater.

— Synd att jag inte lärde mig, hur man ska kasta den här förbannade handgranaten... sade han förargad.

— Det vet jag, farfar! skyndade sig Lonka att inpassa. — Låt mig visa!

— Ja, gör det, Lonka! Visa hur man kastar den, min pojke! Jag sköter maskinpistolen...

Lonka böjde sig bakåt, tog i och slängde handgranaten rakt in bland de tyska bilarna. Det hördes en våldsam explosion, följd av skrik, stönanden och förskrämda skott...

— Fortsätt att kasta, min pojke! Har de fått sitt? Fortsätt bara! I samma sekund kände han, hur något slog till i sidan på honom. Det brände som eld. Han stönade sakta och föll omkull...

— Farfar! skrek Lonka och rusade fram till honom.

s. 252 — Det är inget... farligt... Ett sår... Fortsätt, Lonka! Fortsätt du bara!...

21

Tionde kapitlet.

ANDREJ var på väg hem. . .

Han var åter på väg hem. Men denna gång smög han sig inte fram utmed avsides stigar, i bondekläder, som flykting. . . Nej, denna gång följde han kampens och offensivernas breda väg, klädd i soldatkappa.

Någonstans i närheten av Bogutjar hade han äntligen kommit fram till de egna trupperna, anmält sig för en officer och förklarat, att han ville slåss igen. Han hade också talat om att han hade varit i fångenskap, och att han nu måste gottgöra sin skuld till fadern och armén. Vad det var för skuld, visste han själv. Han hade velat tillägga, att han inte hade kommit till dem med nakna händer, utan på vägen dit — ensam eller tillsammans med kamrater — mer än en gång hade anfallit retirerande tyska kolonner och åsamkat dem stort avbräck. Men då han såg officerens bistra och av stridens svarta damm täckta ansikte, beslöt han att inget säga. Vad skulle han säga till dem, som hade hållit stånd in i döden vid Stalingrad? Vad kunde han skryta med inför dem? Han måste vara höljd i blod och damm alldeles som de, så att det rök om pälsrocken och skjortan blev salt av krigarens arbete och svett och stövlarna täckta av snö och smuts från alla vägar mellan Volga och Don. Vad var han värd mot dessa kriga-

re? Han, en förrymd soldat, måste skämmas för dem.

Andrej underkastades ett långt och strängt förhör, men inte så strängt som han många gånger förhört sig själv.

Han skulle ha frågat: — Vari består din skuld till fosterlandet, Andrej? — Jag fruktade döden, däri består min skuld. — Och mera? — Jag förlorade tron. — Hur kunde det hända, Andrej? — Min själ var fattig. . . — Men fruktar du inte döden nu? — Nej, nu fruktar jag inte döden. — Var upphörde du då att frukta döden, Andrej? — I slaveriet. Slaveri är värre än döden. — Var det där du fann tron också? — Nej. Jag fann hatet. Det är starkare än tron. — Vad vill du nu, Andrej? — Jag vill ha vapen. Och en plats i ledet, kamrater. — Varför vill du ha vapen, Andrej? För att förtjäna din fars förlåtelse? — Hans förlåtelse är inte nog för mig. — För att gottgöra din skuld till fosterlandet? — Inte ens det är nog. För den saken räcker en strid. Och jag har kommit till er för att kämpa i alla strider. — För att mätta ditt hat? — Det kan inte mättas. Det är dödligt. — Varför vill du då ha vapen, Andrej? — För att kämpa till slutet! Till segern! Med mindre nöjer jag mig inte.

På det sättet förhördes han inte. Kanske man frågade honom samma saker, men med andra

s. 254

s. 253

ord och genom att uppmärksamt se på honom, se ända in i själen på honom. I varje fall trodde man honom på hans ord och gav honom en plats i ledet. Han fick åter vapen.

Han tog sitt gevär. Det var likadant som det, han hade kastat i majsen, då han gav sig åt tyskarna — ett vanligt ryskt armégevär med gul kolv och skarpslipad bajonett. Varför hade det tidigare varit en värdelös klubba för Andrej, medan det nu tycktes besitta en fruktansvärd kraft?

s. 255 Andrej fick sin plats i ledet. Men innan förstärkningen fördes i elden, tog kompanichefen med sig nykomlingarna ut på fältet, där striderna hade rasat föregående dag, och sade:

— Se!

Och de såg...

Fältet var täckt av svart snö, alldeles förtrampat och uppsplitet. En sötaktig krutlukt svävade fortfarande över det. Överallt låg tyska stridsvagnar som döda hästar. De var förbrända och sönderslitna. Tyska kanoner sträckte undergivet sina pipor mot höjden som fångar lyfter sina händer. Döda tyskar låg ihopkrupna och förstenade. Deras smutsig röda hår hade redan frusit fast vid jorden, och isen hade stelnat i de intryckta hjälmarna.

Från hela det av krigets traktor upplöjda fältet, från det sönderslitna fientliga järnet och de mäktiga såren av ryska stridsvagnars larvfötter utströmmade en tät och bitter segerlukt. Andrej fyllde sina lungor med denna lukt och tänkte med avund: Och jag som inte var med där!

Han avundades nu dessa okända soldater — kanske från hans egen hemtrakt — som dagen förut hade svept fram här i ära, krossande tyskarna vid Don och förföljande dem mot väster.

s. 256 — Håll ögonen öppna! sade officeren allvarligt. — Se hur vårt folk kämpar! Hur rysarna slår tysken.

— Ja! svarade Andrej och bet sig i läppen. — Låt oss kämpa också!

— Vi vill också vara med! Vi ska kämpa! skrek nykomlingarna otåligt. Anblicken av segerfältet och lukten, som strömmade emot dem, gjorde ett djupt intryck på dem och segerns låga tändes i deras blod.

— Ni ska nog få slåss! sade officeren skratande.

I daggryningen gick de till strid. De slöt upp i den stora strömmen av ryska trupper, som gick till offensiv mot fienden. Andrej deltog i den berömda vintermarschen från Volga till Dnjepr, som framtidens historiker skall skriva om.

De ryckte fram mot väster... Långa, utmattade kolonner av tyska fångar strömmade emot dem. Tyskarna var iförda sina gröna, trasiga kappor utan livremmar. De liknade varken bönder eller soldater — de var helt enkelt fångar, och Andrej skrattade skadeglatt, då han såg dem: Jaså! Så ser ni alltså ut, oövervinnliga tyskar! Han gick i elden med allt större ursinne. De gamla soldaterna lärde honom krigets hantverk. De visste nu mycket, som han inte visste och inte kunde veta — han hade varit i fångenskap medan de hade stridit. Striden är den bästa skolan. Men han kunde å sin sida s. 257 lära dem en sak — att hata. Han berättade för dem om städerna, som stönade under fiendens järnhäl. Han sade dem:

— Om ni visste med vilken längtan och tro man väntar på er där, skulle ni slåss ännu hårdare!

Då Millerovo intogs av den division, som Andrej tillhörde, och de kringliggande byarna hade rensats från tyskar, förklarade Andrej för kamraterna:

— Just här låg dödsläget!

Han stod — härdad i striden och bevingad av segern — och betraktade denna plats. Det

rasslade fortfarande i den rostiga taggtråden. . . Den var täckt av snö. . . Han betraktade den och kände, hur hämndtörsten åter började sjuda inom honom. Inget kunde släcka den. Under sovjettruppernas anfall befriades den ena staden efter den andra, men detta var inte nog för Andrej. Med dödlig längtan väntade de där hemma. Kanske de inte tänkte på Andrej — fadern förbannade honom och hustrun hade inte förlåtit. Men de väntade på den ryska bajonetten. Och denna bajonett var i Andrejs hand. Antingen de väntade honom eller inte, så var det han, som förde friheten till dem. Det var han, som slog sig hem genom rök och blod.

Kanske skulle han inte komma fram levande. Han fruktade inte döden. Han ryggade inte tillbaka för den. Redan första dagen sade han åt gruppchefen, sergeant Vlasov:

— Om de dödar mig, så låt mina anhöriga få veta det. Här är adressen!

Men han visste: nu skulle han komma hem — även om han dog.

Han hade tur. Han kom hem levande. Tidigt en morgon — det var ännu mörkt och staden låg insvept i grått mörker — trängde han in i staden som en av de första. På de kära, välkända gatorna stack han ner de sista tyskarna.

Han fick tillåtelse att gå hem ett tag. Han knackade inte på utan slog upp dörren och rusade in.

— Andrej! skrek Antonina och rusade mot honom.

Han slöt henne försiktigt i sin famn. Han vågade inte vara kärleksfull. Stridens eld brände hans svarta kinder.

— Pappa har kommit! ropade lilla Maria glatt. — Pappa är hemma!

— Inte helt och hållet, min lilla flicka! svarade han. — Jag har ännu ett långt stycke kvar.

Han lät blicken otåligt glida över familjen, men kunde inte finna den han sökte — sin far.

— Var är far? frågade han hest.

— Han ligger inne hos sig. Han är sårad, skyndade sig Antonina att svara.

Andrej gick in till fadern.

Taras låg i sin säng och tittade på Andrej med ett — som denne tyckte — ironiskt leende.

— Jaså, Andrej! viskade gubben med ett svagt skratt.

Andrej ryckte hastigt något från bröstet, knöt det i näven och sade åt fadern:

— God dag, far! Och farväl! Han slängde något på bordet. Det klirrade som ett silvermynt. — Ta hand om den här, antingen jag överlever eller inte! Därefter sprang han ut.

Taras kallade med sin svaga röst på hustrun.

— Visa vad han kastade där!

Mor Eufrosyne räckte honom en medalj.

— »För tapperhet i fält«, läste Taras och skrattade åter till. — Sprang han sin väg? Det var som tusan, vad han tycks vara stolt!

Lonka kom inrusande med andan i halsen som alltid och med en nyhet som vanligt.

— Farfar! skrek han. — De våra har kommit, de våra har kommit. . . Hela staden är full av trupper! Och stridsvagnar!

— Verkligen! yttrade Taras med svag röst.

— Synd att jag inte kan resa mig! Sårad. . . Annars skulle jag ställa upp hela min familj framför soldaterna och säga till den högste officeren: »Jag kan se dig och alla dina krigare öppet i ögonen, officer. Min familj har själen obefläckad inför fosterlandet. . . «

— Men Nastja är borta! viskade mor Eufrosyne. — Och från Nikifor har vi inte hört något på så många månader.

Nikifor, Taras' yngste son, hade redan på hösten blivit sårad vid Stalingrad. Han fördes till ett lasarett på andra sidan Volga. Läkaren, som opererade honom, sade:

s. 259

s. 260

s. 258

— Ni kommer att leva, men någon soldat blir ni aldrig mer.

Nikifor bet ihop tänderna och frågade läkaren:

— Men vad ska jag då göra nu?

— Vad gjorde ni före kriget?

— Jag är arbetare. Metallarbetare. Montör, svarade Nikifor. — Jag byggde masugnar, till exempel. . .

— Ja, det var utmärkt! sade läkaren glatt. — Ni kan fortsätta att bygga masugnar!

I samma sal som Nikifor låg många soldater. I sängen bredvid låg en märklig man, sergeant Alexej Kulikov, bördig från Pensa.

s. 261

— Det här är första gången jag befinner mig på reparation, bror, sade han åt Nikifor. — De lappar snart ihop mig, så att jag får komma ut igen. Mina sår läks fort.

Han sår läktes också väldigt fort. Till och med läkarna var förvånande. Men Kulikov skrattade bara:

— Vår familj Kulikov är av hårt virke. Vi har ett starkt skinn, som läks fort. Vi har alltid klarat oss utan doktorer, vi skötte själva om våra sår. Och mina blesyrer är väl inget att tala om! . . .

Nikifor skämdes på sätt och vis över att bli omskött som ett hjälplöst barn. De skrapade honom ren från skyttegravssmutsen, tvättade honom, gav honom en ren skjorta och bäddade ner honom mellan fina vita lakan. Aldrig förut hade någon människa bekymrat sig så mycket om hans tillstånd, hans kropp. . . Denna kropp hade modern älskat och kvinnorna ibland smekt, och själv hade han i tjugosju år släpat omkring den över den syndiga jorden; nu var den trasig och uppriven av splitter och helt utlämnad åt främmande människor — läkare och sjuksystrar. Och kunde man tänka sig, de vårdade den som ett dyrbart kärl. Det var så att han rent av skämdes.

Till höger om honom låg en soldat utan arm. Han låg hela tiden och knorrade över maten och läkarna och sängen. Alexej Kulikov lyssnade uppmärksamt på honom och frågade en gång:

s. 262

— Är du sadelmakare, va?

— Varför tror du det? undrade den enarmade.

— Eller skomakare? fortsatte Kulikov. — Folk, som har stillasittande arbete, knorrar gärna. Arbetet är tråkigt och ensamt. . . de måste ha något att förströ sig med.

— Jag är skedmakare! skrek den knorrige vresigt. — Jag gjorde skedar! Det var mitt arbete, om du vill veta. Jag var nog den bästa skedmakaren i hela Gorkijdistriktet. Hela Ryssland har nog ätit kålsoppa med mina skedar. Men nu matas jag själv med sked, jag har ingen arm.

— Vilken arm var det du miste? Den högra, eller hur? frågade Nikifor.

— Nej, det var faktiskt den vänstra! Det hade varit bättre, om tysken hade slitit av mig båda benen. Vad ska jag med ben till? Jag är ingen dansör. Men utan min arm — vad ska jag ta mig till?

— Du har åtminstone en arm. . . sade Kulikov tröstande. — Du har höger arm i behåll. Och utan den vänstra kan man nog klara sig.

Men dessa ord gjorde föga intryck på den enarmade. Han fortsatte att knorra som förut.

— Varför behandlar ni mig? fräste han åt läkarna. — Det lönar sig inte. Jag är slut som soldat. Sköt hellre om Kulikov, han duger ännu att slåss.

s. 263

— Än sen då! svarade läkarna. — Kulikov ska vi bota för striden, men dig ska vi göra frisk så att du kan leva.

Dessa ord gjorde ett starkt intryck på Nikifor, som hörde allt. De tycktes också ha gjort ett starkt intryck på Kulikov. På kvällen smög

sig denne fram till grannen och lutade sig över honom.

— För att du ska leva botar de dig! yttrade han. — Hör du, granne, vilka ord? För livets skull! Vackra ord! Tag till exempel en maskin, en traktor. Om man slår sönder dess drivband, motorn och karosseriet — vad blir det då? Skrot. Det blir ingen maskin, utan järnskröt. Så är det. Men tag människan. Slit av henne armar och ben, och hon förblir i alla fall människa. Hör du? Därför att hon har själ och förstånd... Han lutade sig helt nära grannen och viskade honom i örat: — Du får inte tappa humöret, pojke. Hör du? Du ska leva. Det måste du. Leva för livets skull.

Då Nikifor hörde dessa ord, började även han grubbla över livet. Det kändes bittert för honom att inte mera få röka tillsammans med kamraterna i skyddsrummen och inte få gå till anfall vid deras sida, då artilleriet mullrade i dödsglädje och döden pustade en i ansiktet så att man kände sig både ängslig och glad och orolig ända in i själen... Han visste nu, varför han hade fått leva på jorden och varför han skulle leva vidare, länge och fruktbart: för det stora livets skull ville han leva, för det stora arbetets skull...

Innan han lämnade lasarettet, tryckte han länge Kulikovs hand.

— Ska du hem nu? frågade sergeanten.

— Ja, det kan man säga, svarade Nikifor leende. — Egentligen lever de ännu under tysken där hemma. Men jag tror, att befrielsen kommer snart! Inte sant! Vad tror du själv?

— Jovisst! svarade Kulikov med övertygelse. — Ja, adjö då. Vi ses kanske inte mer. Jag ska snart ut i fält igen. För mig är krigarlivet inte slut.

— Jag skulle också... ha gått ut... sade Nikifor förläget. — Men de här kryckorna vill inte tillåta det...

— Det kan inte hjälpas! Du får ta dig hem nu. Vi klarar oss utan dig... Han tryckte åter Nikifors hand. — Du ska alltså hem nu? Det är en helig sak, bror! Vi slåss alla för att få komma hem. Vi ska vinna tillbaka allt...

Under dessa dagar hade den ryska armén tillfogat tyskarna ett förkrossande nederlag vid Don och förföljde nu fienden över de vida stäpperna. s. 265

— De våra håller kurs mot mitt hem! utbrast Nikifor. — Så är det...

Och han beslöt att följa den framryckande armén i spåren.

Han fick ofta följa med bilar, som han mötte på vägarna.

— Följ med oss bara! Hur långt? frågade chaufförerna honom.

— Det är både långt och nära, svarade Nikifor och ryckte på axlarna. — Egentligen är det nära, men eftersom det inte är i våra händer, så är det långt. Men jag tror, att de våra tar det, innan jag har släpat mig fram på kryckorna, va?

— Mycket förr! svarade de glada chaufförerna.

— Ja, det tror jag också. Det gäller att skynda sig.

Han skyndade sig. Han vandrade och åkte genom de befriade områdena och övernattade i de befriade byarna. Överallt släppte man gärna in honom och gav honom den bästa platsen.

— Det är inte för min skull, gissade han. — Det är för mina kryckors skull. En hedersbevisning för det blod jag offrat.

Han visste, att det inte gick an att tacka för denna hedersbevisning. I stället berättade han om Stalingrad för sina värdar. Han berättade om Stalingrad både för chaufförerna, som han fick åka med, och soldaterna, som gav honom mat ur sina ränslar. Alla lyssnade gärna på ho- s. 266

nom. Både han själv och hans kryckor tillhörde redan historien.

Men ju längre mot väster Nikifor kom under sin vandring genom de befriade områdena, desto mera greps han av andra bekymmer och tankar. Han såg jorden resa sig ur askan — den okuvliga jorden, det outrotliga livet.

I byarna strök kvinnorna sina stugor med ljusblå färg.

— Hallå där! skrek han åt dem. — Det är alldeles för tidigt, goda kvinnor. Än är det långt till påsk.

— Vad tusan är det han säger! svarade kvinnorna skrattande. — Vi målar bort Goebbelsstrasse. . . Och de pekade på de tyska inskriptionerna på stugväggarna: »Goebbelsstrasse«, »Göringstrasse«. . . Kvinnorna arbetade ursinnigt på att måla över alla tyska spår.

I byarna grävde bekymrade bönder upp kollektivjordbrukens ägodelar ur den snötäckta jorden. Ur hemliga gömställen hämtade de fram spannmål och gjorde sig i ordning för vårsådden.

s. 267

En surmulen bonde höll på att sätta upp en tysk bildörr utanför sin stuga i stället för grind. . .

— Vad är det du gör? frågade Nikifor skratande. — Har du skaffat dig krigsbyte för egen del?

— Än sen då? svarade bonden lugnt och ryckte på axlarna. — Det har jag all rätt till. De har skövlat hela min gård. . .

I Bjelsk fick Nikifor se den första öppna affären — en bokhandel. Alla byggnader runt omkring var brända och förstörda. Endast bokhandeln stod kvar oskadd som genom ett under. I skyltfönstret fanns det ingen glasruta, men böckerna var ordentligt utställda.

— På det där sättet blir väl allt stulet? sade Nikifor till försäljaren.

— Det är ingen som stjal! svarade försäljaren med övertygelse. — Folket har levt under tysken, så nu biter inga lockelser på någon. Varför skulle man då såra folket genom att tvivla på det? Vi kan lita på vårt folk.

I högtidlig stämning drog folk ut för att bygga broar och vägar; alla längtade efter fritt arbete lika väl som efter bröd. Vid de förkolnade fabriksbyggnaderna samlades arbetarna. Från gruvorna hade man börjat pumpa upp vattnet utan att vänta på order. Verkmästarna var i fullt arbete på lokkyrkogårdarna. De bökade i snön och plockade noggrant upp alla bultar och muttrar. Kvinnorna bar möbler till skolorna. Överallt pågick ett sjudande återuppbyggnadsarbete. Jorden reste sig ur askan. Människorna ville inte vänta — och kunde det inte. På fälten, där striden hade rasat i går, gick bönderna i dag ut för att plöja.

s. 268

Nikifor kände, hur det plötsligt började rycka otåligt i händerna. Så mycket arbete! Arbete! tänkte han ivrigt, då han betraktade de döda fabrikshallarna.

Det var ingen trött och sjuk soldat, som återvände från fronten. Det var en byggmästare. Arbetslysten. Otålig.

Framför honom låg jorden svårt sårad — liksom han själv. Över gruvschakten lutade sig förstörda hisstorn bittert. Järnbroar höll sig uppe på träkryckor. Överallt blödde det ur många sår.

— Det kan inte hjälpas! sade Nikifor. — Det kan inte hjälpas, bror. Vi lever trots allt! Det finns så mycket arbete! Arbete! Och vad spelar kryckorna för roll? De kommer snart bort! Och vi är snart i arbete igen, var lugn för det!

Så är nämligen livet: såren läks. De läks. . .

Innehåll

I Första delen.	3
1 Första kapitlet.	5
2 Andra kapitlet.	7
3 Tredje kapitlet.	11
4 Fjärde kapitlet.	13
5 Femte kapitlet.	17
6 Sjätte kapitlet.	21
7 Sjunde kapitlet.	27
8 Åttonde kapitlet.	29
9 Nionde kapitlet.	33
10 Tionde kapitlet.	37
11 Elfte kapitlet.	41
II Andra delen.	45
12 Första kapitlet.	47
13 Andra kapitlet.	53
14 Tredje kapitlet.	61
15 Fjärde kapitlet.	65

16 Femte kapitlet.	73
17 Sjätte kapitlet.	83
18 Sjunde kapitlet.	87
19 Åttonde kapitlet.	103
20 Nionde kapitlet.	111
21 Tionde kapitlet.	117